

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Raně středověké osídlení Chebska

Early medieval settlement in Cheb-region

autor: **Jan Hasil**

vedoucí: **Prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.**

konzultanti: **Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.**

Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Je mou milou povinností poděkovat na tomto místě vedoucímu mé bakalářské práce, Prof. PhDr. Janu Klápštěmu, CSc., za důvěru, se kterou mi svěřil téma raně středověkého osídlení Chebska, čas, který mi v průběhu jeho zpracovávání věnoval a v neposlední řadě i za vytvoření mimořádně příznivých pracovních podmínek pro vypracování předkládaného textu. Můj nemenší dík potom patří Mgr. Tomáši Klírovi za to, že mě k problematice středověkého osídlení Chebska přivedl, neúnavně sledoval a korigoval mé dílčí kroky, tříbil mé myšlenky a nejednou byl ochoten angažovat se daleko a ještě dále za hranice svých povinností pro zdar mého úsilí. Oběma mým výše jmenovaným učitelům rovněž patří můj vděk za mnou sotva zaslouženou důvěru, se kterou mi umožnili veřejně prezentovat mé dílčí výsledky a debutovat tak před odborným fórem.

Děkuji na tomto místě Prof. PhDr. Jiřímu Slámovi, CSc. a Prof. PhDr. Josefu Žemličkovi, DrSc., konzultantům předkládané práce, Prof. PhDr. Ivanu Hlaváčkovi, CSc. za cenné postřehy k historiografii Chebska, jakož i Mgr. Ivu Štefanovi za uvedení do problematiky raně středověkých pohřebišť severovýchodního Bavorska.

Zcela zvláštní poděkování dlužím PD Dr. Hansi Losertovi za laskavé a přátelské přijetí, trpělivé naslouchání, nedocenitelné rady a postřehy, stejně jako za poskytnutí jeho méně dostupných a nepublikovaných textů ke studiu. Bez jeho pomoci by byl vznik mé práce v této podobě zcela nemyslitelný.

Dlouhý seznam těch, kteří mi podali pomocnou ruku, zdobí jména PhDr. Evžena Plesla, DrSc., paní Nelly Michailowské a pana Václava Soukupa z nadace Evropské Comenium v Chebu, PhDr. Ivy Votroubkové, etnoložky chebského muzea, pana Karla Horčíčky, tajemníka Městského úřadu v Lokti a strážce odkazu Antona Gnirse, paní Hany Česalové z Archivu náleзовých zpráv ARUP a PhDr. Stanislava Burachoviče z Karlovarského muzea, jimž vděčím za – ne jejich vinou neúspěšnou – snahu o dohledání nezvěstného rukopisu Antona Gnirse, PhDr. Dagmar Dreslerové, Ph.D. a paní Zdeny Kassabové, jimž děkuji za poskytnutí nepublikovaných snímků z fotoarchivu ARUP, Ireny Michalákové z badatelského centra chebského muzea, Mgr. Karla Hally, ředitele SOkA Cheb, a samozřejmě těch, bez jejichž vstřícnosti by jakékoliv studium bylo zhora nemožné, knihovnic ÚPRAV a Historického kabinetu Ing. Renaty Šmidtové a PhDr. Martiny Soukupové.

Nemohu na tomto místě nepoděkovat své matce PhDr. Heleně Hasilové, Ph.D. za bez nadsázky celoživotní vzdělávání v německém jazyce, bez jehož zvládnutí bych v takto zadaném bakalářském úkolu sotva mohl učinit jediný krok, a otci PhDr. Jiřímu Hasilovi za jazykovou korekturu textu.

S vděčností zde připomínám své spolužáky – účastníky výzkumu ÚPRAV na Chebsku v srpnu 2007, kteří mi v obtížných okamžicích vždy pomáhali skutky i dobrou náladou: Ivanu Hruškovou, Janu Moriovou, Lucii Procházkovou, Josefa Dufka, Vojtěcha Volfa a další.

Archeologovi Chebského muzea PhDr. Pavlu Šebestovi vděčím za nadobyčejně poučná setkání a zpřístupnění části raněstředověkého náleзовého fondu z Chebska.

Na závěr – avšak nikoliv na posledním místě – bych chtěl poděkovat svým rodičům a nejbližším za trpělivost, s níž snášeli mé (lhostejno zda myšlenkové či skutečné) výpady a útoky na Chebsko a všestrannou podporu, jíž mi poskytovali během celého studia.

Obsah

1.	Úvod	5
2.	Dějiny bádání	8
3.	Územní vymezení; přírodní podmínky	19
3.1.	Historické Chebsko	21
3.2.	Vnější Chebsko	22
3.3.	Vnitřní Chebsko	24
4.	Chebská raně středověká sídelní komora	26
4.1.	Pramenná báze	26
4.2.	Otázka rozporu toponomastických a hmotných pramenů	28
4.3.	Raně středověké archeologické lokality historického Chebska	30
4.3.1.	Centra	30
4.3.1.1.	Cheb	30
4.3.1.2.	Waldstein	36
4.3.1.3.	Libavské údolí – Kolová, okr. Sokolov	38
4.3.1.4.	Ostatní lokality spojované s fenoménem „slovanských hradišť“ ...	39
4.3.2.	Pohřebiště	41
4.3.2.1.	Horní Lomany	41
4.3.2.2.	Cheb	45
4.3.2.2.1.	Soubor drobného šperku	46
4.3.2.2.2.	Stratigrafické vztahy chebského pohřebiště	50
4.3.2.2.3.	Otázka existence předrománské sakrální stavby	53
4.3.2.3.	Třebeň	56
4.3.2.3.	Shrnutí	59
4.3.3.	Ojedinelé nálezy	60
4.3.3.1.	Dolní Lomany	61
4.3.3.2.	Chocovice	63
4.3.3.3.	Jindřichov	64
4.3.3.4.	Střížov	65
4.3.3.5.	Dlouhé Mosty	67
4.3.3.6.	Cetnov	68
4.3.3.7.	Münchenreut – Forchheim	69
4.3.3.8.	Reichsforst – Pechbrunn	70
4.3.3.9.	Ostatní ojedinelé raně středověké nálezy	71
4.3.3.10.	Mlýnek	71
4.4.	Chebská raně středověká sídelní komora – vymezení a charakteristika	73
5.	Chebská sídelní komora v kontextu dobového vývoje severovýchodního Bavorska a severozápadních Čech	76
5.1.	Franský limit na Regnitzu	76
5.2.	Osídlení s Chebskem sousedících regionů	80
5.2.1.	Raně středověké osídlení východně od Regnitzu	80
5.2.2.	Průrva Ohře v 8. – 11. století	83
5.3.	Postavení raně středověkého Chebska z hlediska etnicity osídlení a státní příslušnosti	86
5.4.	Nástup říšské kolonizace, vznik vrcholně středověké sídelní sítě Chebska	91
6.	Závěr	95
7.	Résumé	99
8.	Summary	100
9.	Prameny a literatura	102

1. Úvod

Problematika raně středověkého osídlení Chebska rozhodně nepatří mezi takové, které by dosavadní bádání přehlíželo, jemuž by nebyla věnována patřičná pozornost a jemuž by se nedostávalo četných souhrnných i dílčích zpracování (srov. 2. kapitulu této práce). Přesto není možno hovořit o skutečné diskusi nad problematikou raně středověkého Chebska, která by se rozvinula díky pestrosti metodických přístupů k látce. Nejstarší badatelé, rekrutující se zpravidla z řad amatérských starožitníků, později z historiků pozitivistické tradice, o tuto diskusi usilovat v zásadě nemohli, neboť nedisponovali dostatečným kritickým aparátem ke klasifikaci a pro posouzení váhy jednotlivých pramenů,¹ mimoto primárně sběratelský zájem, který tyto výzkumníky k zájmu o dějiny Chebska a archeologii vůbec přivedl, k ničemu podobnému ani nenutil, neboť dobový interpretační postup „*starožitnictví otčiny*“,² založený na přiřazování hmotných pramenů do kontextu písemných zpráv, v případě Chebska nic jiného, než prosté shromažďování materiálu, ani neumožňoval.

Oproti tomu němečtí i čeští nacionalisté 30. – 50. let 20. století přistupovali k tématu s předem stanoveným modelem nacionálního střetu, který – byť se tak může vnějškově jevit – diskusi a vlastně ani střet rozdílných koncepcí nepředstavuje, neboť v limitech dobových diskursů³ se badatelé zpravidla pouze vyjadřovali k již zformulovaným hypotézám,⁴ což ve své podstatě znamenalo neustálé omezování okruhu řešených otázek až na jediný leitmotiv, jímž je ústřední téma čtvrté badatelské generace, tj. doba trvání tzv. slovanského Chebska a okolnosti jeho zániku a přerodu v říšské vrcholněstředověké teritorium. Zcela tak zapadla otázka geneze tzv. *historického*, resp. *štaufského Chebska*,⁵ vývoje jeho sídelní struktury a samotného historického („funkčního“) významu tohoto historického regionu, zatímco např. postavení Chebska mezi franským, resp. říšským, a západoslovanským kulturním

---

¹ Jako ilustrativní příklad je možno uvést Gnirsovu argumentaci pro ztotožnění zjevně vrcholně středověkého sídla drobné pozemkové šlechty v nivě Ohře naproti obci Vokov s místem bitvy u Vogastisburku (Gnirs 1995).

² Orig. „*Vaterländische Altertumskunde*“. Srov. Wiwjorra 1996, s. 165 – 166.

³ I. Wiwjorra charakterizuje základní tendenci německé archeologie v meziválečném období jako „*justification of German borders*“ (Wiwjorra 1996, s. 175). Analogicky by bylo možno charakterizovat i přístup československé vědy po druhé světové válce.

⁴ A těmto hypotézám potom přizpůsobovali výklad jednotlivých pramenů – srov. Franz 1941. Přehled stanovisek jednotlivých badatelů podává A. Hejna (Hejna 1967a, s. 247 – 256).

⁵ Kubů 2005, s. 33 – 36.

okruhem je považováno za definitivně vyřešené; nacionalistická koncepce tzv. slovanského historického Chebska je dnes zakonzervována i v rovině terminologické.

Za důvod ustrnutí poznávání raně středověkého Chebska je tak třeba pokládat vznik fakticky zřejmě správného, ale dalšího rozvoje patrně již neschopného schématu slovanského Chebska⁶ (problematické a ničím neopodstatnitelné je však jeho chápání v „štaufském“ územním rozsahu – srov. 3. kapitolu této práce) s hmotnou kulturou obsahující i prvky z oblastí položených západněji (dobový vývoj v severovýchodním Bavorsku však starší badatelé vesměs nereflektují), které je – na základě dobře zřetelné výpovědi písemných i hmotných pramenů – od počátku 12. století přeměňováno v dominium říšských rodů Vohburků a Hohenštaufů. Aby bylo schopno sehrát tuto svou novou úlohu, muselo být rozsáhle transformováno ustavením ministeriální správy a na ní navázanou kolonizací.⁷

K prolomení tohoto stavu věcí je třeba vzdát se hledání etnický či nacionálně (oba tyto termíny staršímu bádání splývají v pojem jediný, často navíc zaměňovaný se státní příslušností regionu) ostře diferenciovaných sídelních celků a oblast vnímat jako kontaktní území dvou kulturních okruhů; etnickou interpretaci jednotlivých nálezů tak nahradí problémy strukturální, tj. otázky orientované na kulturní, hospodářský a sociální vývoj.⁸ V konkrétním případě Chebska se jednoznačně nabízí tematika vývoje osídlení a studium vazeb hmotné kultury k okolním regionům, což by umožnilo postihnout vnitřní smysl existence uzavřené raně středověké sídelní enklávy v kontextu poměrů panujících v České kotlině a především v severovýchodním Bavorsku, pro které disponujeme již od konce 8. století písemnými prameny, jenž umožňují sledovat mj. i vzájemný vztah obou etnik, s nimiž se zřejmě setkáváme i na Chebsku. Aplikace výpovědi těchto pramenů, jichž se dotkli i čeští badatelé (bohužel nikoliv v přímé souvislosti s výkladem dějin Chebska v tzv. slovanské a kolonizační éře),⁹ by měla konečně umožnit i kritický přístup ke skupině pramenů, která je ve starší literatuře hojně citována a která, coby *deus ex machina*, vstupuje do problematiky jako důkaz

---

⁶ Obdobný problém představuje patrně i koncepce raně středověkých českých kmenových území - srov. Turk 1957; 1975.

⁷ Srov. Kubů 1997, zejm. s. 39 – 46.

⁸ Podle Brather 2001, s. 48 – 49; 2003.

⁹ Dobiáš 1963; Nový 1968.

raně středověkého, tj. „slovanského“ souvislého osídlení celého historického Chebska – k výpovědi toponym se slovanským základem (srov. oddíly 4.1. a 4.2. této práce).

Klíčovým pramenem pro raně středověké osídlení Chebska jsou však nesporně hmotné prameny, jejichž přehledu (jejich poslední komplexní revizi provedl naposledy A. Hejna v polovině 60. let 20. století) je věnován oddíl 4.3.; z níže uvedených důvodů však v současné době není badatelsky přístupný nálezový inventář z prostoru chebského hrazeného sídliště a soubory drobného šperku z kostrových nekropolí Chebské kotliny. Zejména na základě hmotných pramenů je potom nutno revidovat rozsah i časové trvání raně středověkého osídlení Chebska (oddíl 4.4.).

5. kapitola potom představuje pokus o zařazení celé problematiky do kontextu vývoje okolních regionů (severovýchodního Bavorska a jihozápadního výběžku České kotliny – tzv. Sedlecka) i mladších dějin samotného Chebského regionu v tzv. kolonizačním období.

2. Dějiny bádání

Kdybychom přijali tradiční model 19. století, který vykládá české dějiny jako stýkání a potýkání Čechů a Němců, těžko bychom hledali historické území, jehož dějiny by tomuto výkladu odpovídaly lépe, než je Chebsko,¹⁰ které v období vrcholného středověku a v dějinách nedávných několikrát změnilo svou příslušnost mezi českým státem a německou říší. Historie krajiny však sahá mnohem hlouběji, než kam může dopadnout světlo písemných pramenů; nejpozději na počátku 19. století si obyvatelé Chebska povšimli němých svědků, které tu a tam vydával jejich kraj. Omezení soudobými limity archeologických přístupů a metody, počali někteří z nich sbírat a vykládat památky z prehistorických dob svého regionu.¹¹ Jak již ale bylo řečeno, na Chebsku se až příliš často střetávaly zájmy dvou silných státních celků, k němuž se v průběhu druhé poloviny 19. století přidal konflikt dvou moderních národů, které pokládaly svou minulost – včetně té nejstarší¹² – za nesmírně důležitou součást své vlastní identity. A právě od druhé poloviny 19. století – pomineme-li romantizující počátky A. Martia a J. Ungera – můžeme zjistit kontinuální, třebaže po dlouhou dobu na soukromém usilování jednotlivců závislý zájem o prehistorickou a protohistorickou éru Chebska.

Badatelská tradice problematiky raného středověku v daném regionu je reprezentována čtyřmi generacemi, které se profilují především na nacionálním půdorysu. První z těchto generací lze označit za generaci německou starožitnicko-pozitivistickou, mezi jejíž hlavní představitele je nutno zařadit především objevitele

---

¹⁰ Chebská historiografie se pyšní bohatou tradicí, z nejvýznamnějších jmen není možno opominout H. Gradla, V. Pröckla, K. Siegla, J. Boháče a F. Kubů (srov. Hlaváček 1997); raně středověké periodě se však tito badatelé věnovali pouze okrajově a při diskusi s narůstající základnou hmotných pramenů zůstali – s výjimkou K. Siegla, který víceméně intuitivně a pozoruhodně přesně interpretoval raně středověké pohřebiště z ostrožny Chebského hradu (Siegl 1912) – ve vleku interpretací dobového prehistorického poznání (nejnověji Kubů 1997, s. 19).

¹¹ Dějiny staršího archeologického bádání na Chebsku nejobsáhleji zpracoval E. Šimek (Šimek 1955, s. 49 – 65), který ovšem nepřiznává podíl R. Hirscheho na přípravě této publikace. Pozůstalost J. G. Hirscheho obsahuje německý text konceptu a čistopisu elaborátu R. Hirscheho k dějinám archeologického bádání na Chebsku určeného E. Šimkovi (SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, inv. č. 1, *Zur Findchronologie des Egerlandes*), český výtah z tohoto textu je uchován v Archeologickém ústavu AV ČR v Praze (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 4000/78, *Postup pravěkých nálezů na Chebsku*).

¹² Srov. Díaz-Andreu – Champion 1996. Eminentní politikum představovaly raně středověké dějiny Chebska ještě dlouho po polovině 20. stol – srov. konvolut korespondence mezi špičkami Ministerstva kultury ČSSR, předsednictvem ČSAV a ředitelem Archeologického ústavu J. Filipem z počátku 60. let (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 3731/63).

nejstarší známé slovanům připisované lokality, kostrového pohřebiště v Horních Lomanech, A. Czernického, J. E. Jonase, autora výzkumu Chebského hradu v roce 1911, a spadají sem – především díky své převažující terénní aktivitě, méně již chronologicky – A. Gnirs, Jonasův následovník ve výzkumu stěžejní lokality Chebska,¹³ a první systematický regionálního archeolog, J. G. Hiersche.

Je na místě poznamenat, že žádný z reprezentantů této generace nebyl školeným archeologem a k vykopávkám na území Chebska tito badatelé přistoupili po značně rozdílných předchozích zkušenostech s terénními výzkumy. Zcela bez této zkušenosti nebyl františkolázeňský lékárník Adolf Czernický (1846 – 1908);¹⁴ dříve, než se roku 1879 ujal výzkumu řadového kostrového pohřebiště v sousedství dnešního hornolomanského hřbitova, prováděl výzkumy – v rámci svých balneologicko-podnikatelských aktivit – v prostoru františkolázeňského Mooru.¹⁵ Czernického přístup však tkvěl svými kořeny hluboko ve starožitnické periodě dějin archeologie; nálezce si naprosto nebyl vědom významu uchování celistvosti nálezového fondu, antropologický materiál pak patrně sbíral pouze v podobě vzorků a neusiloval o jakoukoliv terénní dokumentaci.

Mnohem lepší výchozí pozici než “*Moorkönig*” Czernický měl berlínský architekt Julius Ernst Jonas (1878 – 1965).¹⁶ Jonas přijal nabídku Německého spolku pro uměnovědu (Deutscher Verein für Kunstwissenschaft), aby zdokumentoval stavební vývoj chebské falce, a to v rámci širšího projektu vedeného Paulem Clemenem, který měl obdobným způsobem globálně zmapovat tento typ sídla. Třebaže se jednalo o první a zároveň poslední archeologický výzkum J. E. Jonase, je nutno konstatovat, že hlavní požadovaný výstup celého projektu – dokumentace pozůstatků falce včetně odkrytí reliktních případných dalších budov v areálu – byl odborné veřejnosti v náležitě podobě předložen.¹⁷

---

¹³ V souvislosti s výzkumnou kampaní na Chebském hradě v l. 1932 – 1933 není možno opomenout ani spoluautory výzkumu O. Schürera a A. Knora, jejichž interpretační přínos k problematice raně středověkého osídlení Chebska však není příliš vysoký; těžiště zájmu O. Schürera leželo ve stavebněhistorickém studiu falce a románské kaple (Schürer 1929; 1934a; 1934b; 1934c), hlavní zásluha A. Knora tkví v dokumentaci výzkumu A. Gnirse z podzimu 1933 (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 1547/33, *Cheb – hrad : výzkum říjen 1933*).

¹⁴ K osobnosti A. Czernického viz nekrolog A. Johna (John 1908).

¹⁵ Srov. John 1908; Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 4000/78, s. 2.

¹⁶ K osobnosti J. E. Jonase viz Šebesta 2005.

¹⁷ Jonas 1912.

Výzkum J. E. Jonase se však v nacionálně vypjaté éře těsně před začátkem první světové války dostal do poměrně komplikovaných politicko-společensko-konsekvencí; Cheb platil – vedle Liberce – za jednu z hlavních opor velkoněmectví v Čechách a potažmo v celé monarchii, takže bylo pro rakouský státní aparát neúnosné, aby tento výzkum proběhl pod hlavičkou říšskoněmecké instituce, už s ohledem na symbolickou hodnotu objektu bádání. Proto se – vedle města Chebu – stala hlavním investorem akce c. k. Ústřední komise pro památkovou péči, kterou – v zásadě pouze formálně¹⁸ – reprezentovali krajští konzervátoři A. John a F. Wilhelm, a v jejím periodiku své výsledky J. E. Jonas r. 1912 publikoval.¹⁹ Situace se pak stala ještě komplikovanější po nikým nepředpokládaném objevu pohřebiště před a pod hradní kaplí, které neslo znaky, které jej řadily do oblasti slovanského kulturního okruhu. Pro tuto eventualitu teoreticky nepřipravený architekt Jonas získal odbornou oporu v osobě Josefa Szombathyho, zakladatele prehistorického oddělení vídeňského přírodovědného muzea (povolání českého badatele by bylo patrně politicky neúnosné),²⁰ jehož stanoviska ve své práci – v podstatě na místo svých – reprodukuje.

Terénně zdaleka nejzkušenějším příslušníkem první badatelské generace byl Anton Gnirs (1873 – 1933),²¹ jehož krátké působení na Chebsku však bylo předčasně ukončeno jeho náhlým skolem na sklonku roku 1933 dříve, než mohl v poznávání raně středověkých dějin Chebska zanechat svou výraznější stopu. Gnirsova odborná průprava (studium germanistiky, historie a geografie na pražské německé univerzitě) byla zcela srovnatelná s jeho generačními souputníky, jeho terénní zkušenost pak byla mimořádná díky Gnirsovu působením na istrijském pobřeží před první světovou válkou a v jejím průběhu, kde prováděl vykopávky na antických lokalitách. Po první světové válce se usadil ve svém rodném podkrušnohorském kraji (od r. 1919 až do nástupu dlouhodobé studijní dovolené v roce 1925 zastával místo profesora na Státní reálce v Lokti) a jako badatel plně loyální novému československému režimu byl pověřen výzkumy římských lokalit v Mušově a Stupavě. Svou studijní dovolenou věnoval A.

---

¹⁸ Srov. Šimek 1950, s. 147.

¹⁹ Jonas 1912. Potřeba Velkoněmců prezentovat výsledek chebského výzumu před rakouskou správní institucí zaštitovaným J. E. Jonasem patrně vedla ke dvojí předběžné a výkopcem zjevně neautorizované publikaci (Wilhelm 1911, Siegl 1912).

²⁰ Česká národní archeologická věda věnovala výzkumu jen zcela okrajovou pozornost; v Památkách archeologických z r. 1913 vyšla na str. 186 stručná recenze Jonasovy studie signovaná iniciálami Z. W. (Zikmund Wintř?), která však nález raně středověkého pohřebiště v podstatě ignoruje.

²¹ K osobnosti A. Gnirse a jeho působení v západních Čechách viz Horčíčka (ed.) 2003.

Gnirs neobyčejně tematicky pestré publikační činnosti, která se vztahovala dílem ještě ke Gnirsovu jadranskému působení, ale především vlastivědě západních Čech v nejširším slova smyslu.²² Do tohoto schématu zapadá i Gnirsův výzkum na Chebském hradě, který však již nestačil dokončit a publikovat, takže ani A. Gnirs, třebaže k tomu byl bezpochyby odborně plně disponován, nestačil zpracovat zamýšlenou syntézu dějin osídlení Chebska v pravěku a raném středověku,²³ pro kterou by jistě byly přínosem i soudobé nálezy Gnirsova generačního souputníka, profesora chebské reálky a v nejlepším možném slova smyslu amatérského archeologa Josefa Gustava Hiersche.

Klíčový význam osobnosti J. G. Hierscheho (1864 – 1944) tkví především v tom, že byl prvním, kdo se archeologii Chebské kotliny věnoval soustavně. Díky tomu se mohl stát objevitelem, resp. zachráncem materiálu (terénním pozorováním a dokumentací se Hiersche většinou nezabýval) z pěti, tj. více než poloviny, raně středověkých lokalit v regionu (Dolní Lomany, Chocovice, Jindřichov, Střížov, Třebeň), třebaže se věnoval především otázce mlado- až pozdněbronzového osídlení Chebska,²⁴ a to zejména systematickému výzkumu na mohylovém pohřebišti a sídlišti u Žírovic. Bohužel, Hierscheho analytické (o syntetických nemůže být řeč) schopnosti dosahovaly pouze zlomku jeho erudice terénní; Hiersche v zásadě nepublikoval a ani jeho osobní pozůstalost²⁵ neobsahuje žádné případné rukopisy odborných studií; svůj materiál (z Jindřichova, Střížova a Třebně) poskytoval ke studiu a publikaci badatelům příslušejícím již ke druhé generaci – L. Franzovi a K. Dinklagemu.

Nemalý přínos pro archeologii Chebska znamenalo i působení okruhu dalších regionálních archeologů okolo J. G. Hierscheho. Na tomto místě je nutno zmínit objevitele chebského mezolitu O. Steidela (při svých sběrech našel na katastru obce

---

²² Srov. Burachovič 2003.

²³ A. Hejna ve svých souhrnných studiích (Hejna 1967a; 1971) odkazuje na blíže nespecifikovaný text A. Gnirse uložený v Archeologickém ústavu ČSAV v Praze. Zda lze tento Hejnův pramen ztotožnit s Gnirsovým rukopisem *Vor- und Frühgeschichtliche Siedlungen und Wallenanlagen im oberen Egergebiet*, který měl být v rozsahu 168 stran předán po Gnirsově skonu právě do pražského Archeologického ústavu (srov. Burachovič 2003, s. 25.), není jasné. Autorovi této práce se však tento a ani žádný jiný Gnirsův rozsáhlejší text věnovaný problematice osídlení Chebska v neinventarizované části pozůstalosti A. Gnirse uložené v Archivu nálezových zpráv ARUP nepodařilo nalézt. Autor by rád na tomto místě poděkoval pracovnícům Archivu nálezových zpráv ARUP, zejm. paní Věře Česalové, a PhDr. Antonínu Burachovičovi z Krajského muzea v Karlových Varech za pomoc při pátrání po tomto dnes nezvěstném textu A. Gnirse.

²⁴ Srov. Plesl 1961.

²⁵ Viz poz. č. 11.

Hradiště zlomek přeslenu připisovaného hradištní periodě²⁶) a samozřejmě též syna J. G. Hierscheho Richarda; jeho zásluhou byla záchrana otcovy sbírky na sklonku druhé světové války (včetně nálezů z několika raně středověkých lokalit) a také faktické předání odkazu německé archeologie Chebska československé vědě v době jeho působení v muzeích v Chebu a Františkových Lázních na přelomu 40. a 50. let 20. století.²⁷

Důležitou „instituci“, která představovala pomyslnou osu archeologické aktivity na Chebsku v meziválečném období, představovala již výše zmíněná Hierscheho soukromá sbírka, v níž byly zahrnuty všechny jeho nálezy a akvizice, a tak se zde soustředila hlavní část archeologické materie z Chebska (z raněstředověkých lokalit v ní chybělo pouze torzo nálezů A. Czernického z Horních Loman, které jeho dědicové předali r. 1912 do muzea ve Františkových Lázních, podobně jako Jonase získaný materiál byl uložen v Městském muzeu v Chebu). Svou sbírku J. G. Hiersche veřejně prezentoval v druhé polovině 30. let v krátkodobé výstavce,²⁸ první tematické expozici k problematice archeologie v Chebu.²⁹

První, starožitnicko-pozitivistická, generace badatelů tak získala a rozpoznala převážnou část pramenné báze k danému tématu, nevyprodukovala však žádnou rozsáhlejší studii, v níž by se k učiněným nálezům kriticky souhrnně vyjádřila.³⁰ Z badatelských otázek převažovala otázka etnicity obyvatelstva, kterou v zásadě rozřešil již J. Szombathy příklonem k jeho slavinitě, a stavebněhistorický vývoj Chebského hradu. Problematika rozsahu, časového vývoje a nacionálně-státního rámce sídelního využití krajiny zůstala – a s ohledem na dobové danosti patrně zůstat musela³¹ – zcela nepovšimnuta.

---

²⁶ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 5327/73.

²⁷ O plánovitosti a systematičnosti této činnosti svědčí pracovní plán uložený v pozůstalosti jeho otce (SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, inv. č. 24).

²⁸ Fotografie z této expozice jsou uloženy v SokA Cheb (SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, kart. 4)

²⁹ První archeologickou expozici na Chebsku představoval „*Vorgeschichtliches Zimmer*“ františkolázeňského městského muzea, v níž patrně však nebyl prezentován žádný raně středověký materiál (Sturm 1935, zejm. s. 7 – 10).

³⁰ Výjimku snad představoval A. Gnirs – srov. pozn. č. 23.

³¹ Dobový diskurs „*starožitnictví otčiny*“ (orig. „*Vaterländische Altertumskunde*“, srov. Wiwjorra 1996, s. 165 – 166), založený na přiřazování hmotných pramenů do kontextu písemných zpráv, v případě Chebska nic jiného, než starožitnické shromažďování materiálu, neumožňoval.

Druhá generace, opět výhradně³² německých badatelů, jež charakterizuje vyhraněné německo-české (slovanské) nacionální vnímání, tvořila ve 20. – 40. letech 20. století a její působení bylo předčasně ukončeno druhou světovou válkou a jejími důsledky. Raný středověk Chebska v této době studovali, ale především poprvé komplexněji vyložili, archeologové vskutku zvučných jmen. V rámci svého bádání o raném středověku severovýchodního Bavorska věnoval pozornost hornolomanskému pohřebišti Paul Reinecke (1872 – 1958). Ten ve svých teritoriálně široce pojatých studiích otevřel problematiku významu slovanského osídlení v povodí Náby a horního Mohanu, přičemž je nutno říci, že otázkami, jež si kladl, daleko překročil soudobé horizonty. Ve své studii věnované problematice slovanského osídlení severního Bavorska³³ provádí velmi důslednou kritiku toponomastických pramenů (dodnes v literatuře věnované Chebsku nepřekonanou), všímá si specifik, která charakterizují osídlení připisované Slovanům – Vendům a rozlišuje v rámci sledovaného území slovanskou sídelní oblast osídlenou již v 6. století, která měla být nezávislá ještě hluboko v éře Karlovců,³⁴ zatímco západnější oblasti měly být osídleny později, přičemž slovanský živel zde byl od počátku v podřízeném postavení.³⁵ Z hlediska samotného Chebska je – co do metody i závěrů – stěžejním textem P. Reineckeho příspěvek věnovaný západním hranicím prehistorického osídlení Čech,³⁶ v němž analyzuje přírodní podmínky a vývoj osídlení severovýchodního Bavorska a západního českého pohraničí mezi labskou průrvou a Šumavou od zemědělského pravěku až po dobu římskou. Rozlišuje zde neosídlená pásma (orig. *Urwaldgürtel* – české pohraniční hory; komplex Smrčín, Franského a Durynského lesa), skrz která procházely dálkové trasy, na nichž vznikaly izolované sídelní ostrovy (orig. *Siedlungsinsel*); jako příklad sídelního ostrova uvádí Reinecke ve zvláštním exkurzu právě nálezy z Chebské kotliny (zejm. františkolázeňský Moor, Žírovice). Z raně středověkých lokalit reflektuje opět pouze hornolomanské pohřebiště, které – podobně jako ve svých starších textech – připisuje merovejskému kulturnímu okruhu; pohřebiště připisované Slovanům objevené

---

³² Pouze R. Turek (Turek 1950, s. 401) zmiňuje – patrně pouze popularizační – text J. Neustupného z r. 1935 údajně uveřejněný v Karlovarských listech, uváděné bibliografické údaje jsou však bohužel natolik nepřesné, že není možno Neustupného příspěvek zpětně dohledat.

³³ Reinecke 1927/28.

³⁴ Sem implicitně – třebaže to Reinecke výslovně neuvádí – spadá i Chebsko (Reinecke 1927/28, s. 25 – 26).

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Reinecke 1931

na Chebském hradě zcela ignoruje. Jestli tak činil z důvodů nedostatečné heuristiky či nacionální předpojatosti nelze bezpečně rozhodnout (byť nesporná Reineckeho erudice a opakovaně prokazovaná znalost regionální literatury hovoří spíše pro druhou možnost), politováníhodné však je, že čeští badatelé z tohoto důvodu Reineckeho závěry vesměs pomíjejí, a to i přes to, že mohou být dodnes v mnohém (zejm. v otázce kritiky toponym) přínosné.

Obdobnému nacionálnímu schématu jako P. Reinecke podřídili svůj výklad Hierscheho nálezů Leonhard Franz (1895 - 1974), a Karl Dinklage (1907 - 1987). Jejich dílčí materiálové časopisecké studie dávají tušit přípravu k rozsáhlejšímu zpracování látky, ale tomu již zabránil vývoj světových dějin ve 40. letech 20. století, takže je velmi obtížné shrnout význam této druhé badatelské generace; obecně je možno konstatovat, že její úsilí směřovalo zejména k hledání souvislostí mezi Chebskem a severním Bavorskem, a to jak v rovině povšechné, tj. především historicky vyvozované, etnicity osídlení (Reinecke), tak v rámci hmotné kultury (L. Franz, K. Dinklage), čímž – bezpochyby i na dobovou objednávku – bagatelizovali význam vztahu Chebské a České kotliny a dokládali „historický nárok“ německého živlu na dané území.³⁷

Výsledky druhé světové války vnesly do výzkumu raného středověku Chebské kotliny výraznou a bezmála totální diskontinuitu; archeologická a historická práce na Chebsku se stala doménou československých vědců,³⁸ pro sledované období zejména Jaroslava R. Slavíka (1902 – 1982), Rudolfa Turka (1910 – 1991) a Emanuela Šimka (1883 – 1963). Společenské zadání pro tuto – v pořadí již třetí – generaci badatelů bylo jednoznačné, a sice na základě stávající pramenné báze shrnout slovanské počátky osídlení Chebské kotliny a podpořit tak slovanské, potažno české a tudíž československé nároky na Chebsko. Pro tuto generaci je tak pouze signifikantní, že bez jakékoliv předchozí práce v regionu – a tudíž bez nových terénních zjištění –

---

³⁷ Do příslušného diskursu panujícího v dobové německé archeologické vědě („*justification of German borders*” – Wiwjorra 1996, s. 175 – 177) se zvláště aktivně zapojil K. Dinklage zcela nekritickým a ahistorickým přístupem k otázce nacionální příslušnosti raně středověkých obyvatel Chebska (Dinklage 1938), L. Franz se sice rovněž nedokázal odpoutat od dobového kontextu (jeho text věnovaný jindřichovskému nálezu vyšel ve sborníku k počtě rasistického vědce O. Recheho), byl však schopen uznat slavinitu např. nálezů z Třebně které pak alespoň interpretoval (na základě pochybného výkladu toponyma *Třebeň/Trebendorf*, jehož vztah s vlastním pohřebištem je nedoložitelný) jako doklad toho, že zde německé obyvatelstvo založilo osadu pro Slované, kteří se na Chebsko přistěhovali (orig. „*heranziehen*“) kvůli lesním, zjevně tedy podřadným, pracím (Franz 1941, s. 72).

³⁸ Jedinou výjimku představoval R. Hiersche (viz výše), jeho činnost *pro foro externo* však zaštiťoval tehdejší ředitel chebského archivu J. R. Slavík.

vyprodukovala tři studie, které je možno označit jako první syntézy raně středověkého osídlení Chebské koliny. Kvantita však v tomto případě byla na úkor kvality; pomineme-li dílo J. R. Slavíka,³⁹ zůstane zde analyticky hodnotná studie Turkova a široce pojatá, avšak silně nacionálně angažovaná práce Šimkova.

Nepochybným přínosem R. Turka bylo shromáždění všech relevantních pramenů, a to jak hmotných, tak toponomastických a písemných. Klíčový význam mají ty pasáže jeho studie,⁴⁰ které podrobně dokumentují veškeré hmotné prameny – jednalo se o první shrnutí kompletního nálezového fondu po zániku německé archeologie na československém území a význam Turkovy práce tak v tomto ohledu nepoklesl ani dnes. Za slabinu Turkova příspěvku je v první řadě nutno pokládat absenci snahy o vzájemnou komparaci výpovědí všech tří výše zmíněných skupin pramenů.

Dílo E. Šimka *Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území – v staré době*⁴¹ je potom problematické především soustavnou snahou legitimizovat odůvodněnost zvoleného podtitulu (např. až křečovitou, leč ničím nepodloženou snahou spatřovat v některých výšinných polohách Chebska a okolí slovanská hradiště⁴²), přičemž – s výjimkou doplnění některých víceméně marginálních nálezových okolností – nepřekonává starší, leč bezesporu kvalitnější studii Turkovu. E. Šimek se tak proti elementárním vědeckým přístupům provinil nejen pomíjením zásady *sine ira et studio*, ale zejména zamlčením podílu R. Hierscheho na přípravných pracích k dané knize.⁴³

Nejpodstatnější součástí odkazu této třetí generace badatelů bezesporu zůstává dodnes uznávaná koncepce historického Chebska souvisle osídleného slovanským obyvatelstvem s četnými kontakty do Čech i Bavorska (tyto kontakty sledoval – ovšem pouze na základě své erudované intuice – zejm. R. Turek⁴⁴), přičemž jeho germanizace je výsledkem jazykově německé a státně říšské kolonizace. Novými momenty v přístupu k látce, které třetí generace přináší, je zejména soustředění pozornosti na celé území tzv. historického Chebska a odklon od výkladu nadregionálních dějinných a sídelněhistorických souvislostí; objektem této komparace se stala takřka výhradně

---

³⁹ Slavík 1949. Slavíkovy agitační ambice mnohonásobně převážily odborný přínos.

⁴⁰ Turek 1950

⁴¹ Šimek 1955

⁴² Srov. oddíl 4.3.1.4. této práce.

⁴³ Pro E. Šimka vypracoval R. Hiersche obsáhlou zprávu o starších archeologických aktivitách (viz pozn. č. 2). Užší kontakty obou badatelů jsou patrné i z fragmentu jejich vzájemné korespondence v pozůstalosti J. G. Hierscheho (SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, inv. č. 20).

⁴⁴ Turek 1950, zejm. s. 426–435.

hmotná kultura. Tento model se pak stal výchozím bodem pro všechny představitele čtvrté generace nyní již moderních badatelů, kteří jej dále rozvíjeli a precizovali.

Tato čtvrtá badatelská generace se vůči třetí vymezila především četnou terénní činností, jíž se poválečná česká archeologie – pomíneme-li spíše vlastivědná než archeologická pozorování J. R. Slavíka a R. Hierscheho na poč. 50. let – zcela vyhýbala. Čelnou osobnost tohoto badatelského okruhu představuje Antonín Hejna (1920 – 1986), autor několika výzkumů v samotném jádru Chebu⁴⁵ a dvojdílné monografické, dodnes nepřekonané studie věnované Chebsku v 7. – 13. století.⁴⁶ Hejnova, dnes všeobecně přijímaná⁴⁷ představa osídlení Chebska je následující: „*Historické Chebsko se nám jeví v období před nástupem německé kolonizace jako sídlištní oblast vcelku jednotná, s větší hustotou osídlení ve vlastní chebské kotlině, tj. ve vnitřním Chebsku (...). Osídlení, které je možno podle charakteru nálezů označit jako slovanské, je doloženo nejdříve a jen s určitou pravděpodobností od přelomu 5. a 6. století (Dolní Lomany), převážně však v časovém rozpjetí od 8. do sklonku 11. století, s možným přesahem do počátku 12. věku, kdy se překrývá s první vrstvou kolonizačního horizontu. Nepochybný kulturní vztah k českému zázemí, zvláště k nejbližším kmenovým oblastem na západě Čech, je vyvažován úzkým vztahem k oblasti durynsko-saské, zvláště patrným od 10. století, především však vztahem k oblasti severobavorské a tím také určitým poměrem k francké oblasti, jejíž vlivy jsou i na Chebsku přímo či nepřímo patrné.*“⁴⁸

Z archeologů působících na Chebsku v 60. letech 20. století jmenujme ještě další pracovníky Archeologického ústavu ČSAV v Praze Evžena Plesla a Karla Slepíčku (1900 – 1986),⁴⁹ kteří – spolu s již zmiňovaným A. Hejnou – suplovali až do poloviny 60. let absenci regionální badatelské instituce, která by byla schopná zajistit náležitou archeologickou památkovou péči v nejzápadnějších oblastech Západočeského kraje.

---

⁴⁵ Hejna 1964; 1965.

⁴⁶ Hejna 1967a; 1971. Předběžnou studii k problematice raně středověkého Chebska připravil A. Hejna již r. 1965 (Hejna 1967b).

⁴⁷ Nejnověji se k ní přihlásili P. Šebesta a F. Kubů (Šebesta 2002, s. 208, Kubů 1997, s. 19).

⁴⁸ Hejna 1971, s. 522 – citováno doslovně.

⁴⁹ Z hlediska raně středověké archeologie je největší zásluhou E. Plesla první katalogizace archeologického materiálu uloženého v chebském muzeu (viz Šebesta 1999c), spolu s K. Slepíčkou se podílel na záchranné terénní akci při regulaci Slatinného potoka (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 1492/61).

Místo archeologa v chebském muzeu bylo obsazeno od r. 1964, prvním profesionálním regionálním archeologem Chebska se stala Olga Pospíchalová, která během svého dvouletého působení v Chebu provedla dva revizní/předstihové výzkumy v Horních Lomanech a na Chebském hradě.⁵⁰

Od r. 1972 až do současnosti působí v Chebském muzeu P. Šebesta, jehož kastelologický zájem a setrvalý tlak stavební aktivity přivedl k celé řadě drobnějších výzkumů v areálu chebského opevněného sídliště, jež jsou však prozatím publikovány pouze předběžně.⁵¹

Raně středověký nálezový fond se podařilo v poválečném období – odhlédneme-li od výzkumů v samotném Chebu – obohatit o pouhé dva ojedinělé nálezy, a sice dvě drobné nádoby z Dlouhých Mostů a dvojkónickou nádobu ze dna vodní nádrže Skalka.⁵² Jedinou raně středověkou lokalitou, jíž se čtvrtá badatelská generace věnovala a věnuje soustavně, je areál někdejšího chebského opevněného sídliště. Pro poznání a rozčlenění hmotné chebské hmotné kultury 9. – 12. století se stal klíčovým výzkum dvou fází ohrazení předhradí, který doložil středo- a mladohradištní/kolonizační keramický horizont a stavební diskontinuitu někdejšího slovanům připisovaného centra a vrcholněstředověkého města.⁵³ V areálu samotného hradu potom revidovala O. Pospíchalová vzájemný vztah pohřebiště a hradní kaple, podobně jako P. Šebesta přezkoumal terénní situaci valu. Oba tyto badatelé potom odkryli při různých příležitostech několik dalších kostrových hrobů v prostoru pod hradní kaplí a jižně od ní,⁵⁴ poslední významné objevy představuje dendrodatovatelný sídelní objekt zachycený výzkumem P. Šebesty r. 1999⁵⁵ a údajné základy starší, snad sakrální, stavby na místě románské kaple.⁵⁶

Působení čtvrté generace je tedy nutno vnímat především optikou její terénní činnosti, která se – třebaže hned v samém počátku trvání této periody dějin bádání o

---

⁵⁰ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 6607/65, resp. 4639/69 a 3224/70.

⁵¹ Bibliografie P. Šebesty vztahující se k Chebu a zvláště k Chebskému hradu čítá několik desítek titulů. Vedle celé řady textů, publikovaných především v BZO, resp. Výzkumech v Čechách, a ve Sborníku Chebského muzea, je třeba jmenovat především následující: Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988; Šebesta 1989; 1997; 2002.

⁵² Hejna 1971; Šebesta 2002.

⁵³ Hejna 1964; 1965; 1967a.

⁵⁴ Souhrnně Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988; nejnověji Šebesta 1999a; Šauerová 2003.

⁵⁵ Šebesta 1999b.

⁵⁶ Šebesta: 2000.

raně středověkém Chebsku – stala iniciátorem prozatím posledního souhrnného zpracování problematiky. Od r. 1971, kdy byl publikován druhý díl Hejnovy monografie (hodnota této studie je zejm. v materiálové části limitována časopiseckým vydáním,⁵⁷ její „dvojjediná“ forma je potom ke škodě přehlednosti a místy i jednoznačnosti textu), nebyly nové nálezy konfrontovány se staršími, což poukazuje na přetrvávající dluh této generace, jímž zůstává souborné zpracování materiálu z chebského opevněného sídliště (a to jak ve smyslu materiálově pojaté publikace, tak zřejmě i v rovině muzejní inventarizace materiálu z nejnovějších kampaní), které by především umožnilo ucelený pohled na vývoj lokality zejm. v její dodnes hlouběji neprobádané vohburské periodě, podobně jako statisticky podložitelnou komparaci keramického souboru z Chebského hradu s okolními regiony. Monografické zpracování Chebského hradu je tedy nezbytným krokem, který – dokud nebude učiněn – postaví veškeré bádání o dějinách Chebska v raném a na počátku vrcholného středověku na značně nejistou půdu a před všudypřítomné riziko zbytečně chybných interpretací.

---

⁵⁷ Hejna 1969, s. 207 - 215; 1971, zejm obr. č. 2; 6 - 8. Jako nejproblematictější se jeví v principu pouze ilustrativní vyobrazení základních typů výzdoby a profilace keramických nálezů, které neumožňují učinit si jasný obraz o celé morfologické škále souboru; navíc není zcela zřejmé, z kterých situací a výzkumů vyobrazený materiál pochází.

3. Územní vymezení problematiky, přírodní podmínky

Již předchozí kapitola naznačila, jakým způsobem územně vymezovalo starší bádání své pojetí raného středvěku Chebska. Při bližším pohledu se odhalí tři s nestejnou četností zastoupené modely:

1. P. Reinecke pokládal předhistorické Chebsko (tento termín však vnímal čistě geograficky) za sídelní ostrov, v kterých, podle jeho pojetí, „*máme skoro bez výjimky archeologickou oporu pro prastaré cesty, které vedly pralesním pásmem.*“⁵⁸ Méně pravděpodobnou alternativu potom spatřoval v A. Gnirsem předpokládaném získávání soli dávným obyvatelstvem Mooru;⁵⁹ generální platnost této teze však Reinecke požaduje doložit dalšími výzkumy v Žírovicích a v souvislosti s nálezem „*karolinského pohřebiště u Horních Loman*“.⁶⁰
2. Pohled A. Gnirse představuje ve své podstatě precizovanou variantu přístupu P. Reineckeho, Gnirsova představa osídlení horního Poohří je však detailněji zaměřená a opřená o výtečnou znalost terénu, zejm. zahrnovala v této době málo sotva známé lokality, jako např. Tašovice – Starý Locket (okr. Karlovy Vary). Bližší detaily Gnirsovy koncepce je však nutno pouze odhadovat z některých starších či dílčích textů,⁶¹ neboť Gnirsova studie – údajně dochovaná v rukopise – je v současné době neznámá.⁶²
3. Ve vesměs české literatuře vzniklé po r. 1945⁶³ se – jak již bylo řečeno v 2. kapitole – objevuje zcela nový, všeobecně přijímaný, pohled, který odhlíží od funkčního výkladu raně středověkého osídlení Chebska, ale zaměřuje se na celou plochu historického území, které je označováno jako *historické Chebsko*. Z daleka nejproblematictější je z tohoto hlediska fakt, že slovanské osídlení Chebska je od svých počátků považováno za souvislé,⁶⁴ má tedy pokrývat celou

---

⁵⁸ Orig. „*haben wir fast ausnahmslos einen archäologischen Anhalt für uralte Völkerwege, die durch den Urwaldgürtel führten.*“ Reinecke 1931, s. 27.

⁵⁹ Gnirs 1927.

⁶⁰ Orig. „*karolingischer Friedhof bei Oberlohma*“. Reinecke 1931, s. 35.

⁶¹ Gnirs 1927a; 1927b; 1995.

⁶² Srov. pozn. č. 23.

⁶³ Slavík 1949; Turek 1950; Šimek 1955; Hejna 1967a; 1967b; 1971.

⁶⁴ Této představě zcela podléhá R. Turek, který ve své studii (Turek 1950) klade toponomastická zjištění co do významu za rovnocenné pramenům archeologickým, A. Hejnovi se historické Chebsko jeví jako *sídelní oblast vcelku jednotná, s větší hustotou osídlení ve vlastní chebské kotlině* (Hejna 1971, s. 522), čímž alespoň částečně reflektuje archeologický obraz situace.

plochu Chebska v podobě, v níž je **objektivně** doloženo ve 12., spíše však až na počátku 13. století.⁶⁵ Rozpor s geografickým rozšířením archeologických nálezů v rámci historického Chebska je překonáván rozšířením toponym se slovanským základem, jejichž rozsah⁶⁶ vsutku vyplňuje celý prostor historického Chebska.

Autor této práce se domnívá, že zdaleka nejživotnější je – paradoxně nejstarší – řešení P. Reineckeho. Ten se nenechává ovlivňovat mladšími prameny diplomatickými, stejně jako chronologicky nedostatečně citlivými toponymy, která beztak H. Gradlem stanovenou, v zásadě konvenční hranici, historického Chebska nerespektují a v západním směru dosahují až úrovně soutoku Mohanu a Regnitzu.⁶⁷ Reinecke se odkazuje v podstatě pouze na sídelní tradici (v jeho době ovšem spíše jen tušenou) západní části Chebské pánve a funkční opodstatnění v podobě opěrného bodu na trase tradiční stezky, které opět spíše intuitivně (avšak, jak se ukáže v 5. kapitole, v podstatě správně) dokládá obdobnými sídelními ostrovy na téže trase.⁶⁸

Je zřejmé, že – oproti Reineckeho na erudici a dobré znalosti terénu postaveném konceptu – nemá neméně nacionálně zatížený, navíc proti přírodním danostem jdoucí model „slovanského historického Chebska“ přílišnou váhu. Hlavním nedostatkem *českoslovanského*⁶⁹ pohledu na problematiku raně středověkého Chebska je jeho výklad jako *nárazníkového* a nikoliv *kontaktního* regionu mezi franským a západoslovanským světem, pozoruhodné pak je, že samotní konstruktéři této koncepce ji některými svými

---

⁶⁵ Dodnes užívanou hranici tzv. historického Chebska stanovil H. Gradl (srov. ME, Historische Übersichtskarte des alten Egerlandes), územním rozsahem a jeho proměnami se nejnověji zabýval F. Kubů (Kubů 2005, s. 33 - 34).

⁶⁶ Katalogy příslušných toponym přináší J. R. Slavík (Slavík 1949, s. 75 – 92), R. Turek (Turek 1950, s. 402 – 403) a E. Šimek (Šimek 1955, s. 241 – 267), resp. pro oblast severovýchodního Bavorska M. Bachmannová (Bachmann 1925, s. 35 – 58). Srov. Schwarz 1960.

⁶⁷ Srov. Bachmann 1925; Reinecke 1927/28, s. 24 – 25; Schwarz 1960. Plánek E. Šimka (Šimek 1955, s. 237 – 238) působí v tomto smyslu značně zavádějícím dojmem, neboť nezobrazuje toponyma se slovanským základem západně od tzv. historického Chebska.

⁶⁸ *“Dann führte wieder ein vorgeschichtlicher Weg aus dem oberen Maingebiet zur oberen Eger, den auf bayerischer Seite einzelne Zeugnisse bukunden. Auch hier war eine überaus lange, einmal freilich durch eine kleine Siedlungsinsel unterbrochene Wegstrecke durch siedlungsfeindlichen Wald zurückzulegen, bis aus dem Gebiet um Bayreuth, Creußen und Pegnitz, am Rauher Kulm bei Neustadt am Kulm vorbei, über das Quellgebiet der Naab hinweg längst der Wölsau und der Eger, endlich bei Kaaden die ersten vorgeschichtlichen Siedlungen des nordböhmischesiedlungsgaues erreicht wurden.”* (Reinecke 1931, s. 33 – 34.) S tímto závěrem je možno se s dvojí výhradou v zásadě ztotožnit. Nacionalista Reinecke nepřipouštěl možnost existence na franské říši nezávislého – v jeho očích nutně slovanského - osídlení zasahujícího až k Regnitzu (Reinecke 1927/28), tudíž se výchozím bodem stezky musela stát *“oblast okolo Bayreutu”*. Reinecke rovněž nemohl znát a tudíž zhodnotit význam opevněného sídliště Starý Loket – Tašovice (okr. Karlovy Vary).

⁶⁹ Termín J. R. Slavíka.

dílními závěry popírají.⁷⁰ Přesto je však – pro dokonalé pochopení polemiky s těmito autory – potřeba přiblížit některé pojmy související s problematikou územního vymezení:

3.1. Historické Chebsko

Jedná se o historické území, jehož mechanismus vzniku není v podstatě znám. Pro jeho nejstarší (a plošně nejrozsáhlejší) fázi jeho územního vývoje ustanovil František Kubů⁷¹ správnější termín vohburské, příp. předštaufské Chebsko. První listinná zmínka o Chebsku z r. 1135⁷² sice již hovoří o území jménem *Regio Egire*, zůstává však otázkou, co přesně má tento termín vyjadřovat, neboť v listině markraběte Děpolta z Vohburku sloužil jen pro zpřesnění lokalizace darovaného zboží.⁷³ Další známá zmínka z r. 1182 rovněž přináší v obdobném kontextu poněkud nejasné označení *pagus, qui dicitur Egere*, které odkazuje na vyhraněný správní útvar ještě méně.⁷⁴ Ke vzniku Chebska jako říšského správního celku tak bezpečně došlo před rokem 1218, kdy se v listině Fridricha II. objevují *iudex et ministeriales in provincia egrensis constituti*,⁷⁵ a vzhledem k tomu, že se jedná o datum poměrně pozdní, je nutno očekávat vznik Chebska jako říšské správní jednotky někdy ve druhé polovině 12. století. Již z tohoto je patrné, že hledání přesného územního vymezení předštaufského historického Chebska je úkolem sotva proveditelným a v konečném důsledku málo efektivním.⁷⁶ Pro účely této práce tak postačí vymezení původního rozsahu Chebska podle F. Kubů, který průběh jeho hranice na německé straně dnešní státní hranice vymezil linií Adorf –

---

⁷⁰ Např. R. Turek hovoří v souvislosti s lokalitou Gross Waldstein o jejím vzniku „až v době silného německého kolonizačního náporu (...) v posledních dnech slovanského Chebska” (Turek 1950, s. 419.), zároveň však tvrdí, že „hradiště u Kolové [ohrazená poloha Libavské údolí, okr. Sokolov – pozn. JH] je již mimo Chebsko a bylo snad pomezím hrádlem proti němu.“ (Turek 1950, s. 416.) Rovněž bohaté kontakty s Bavorskou oblastí, zřetelné v inventáři hmotné kultury historického Chebska, které museli R. Turek a E. Šimek konstatovat, hovoří proti nárazníkové funkci regionu.

⁷¹ Kubů 2005, zejm. s. 33. Jedná se ovšem termíny nové a málo zažitě, které mají pojem historické Chebsko (v tradičním pojetí) nahradit pružnější nomenklaturou, která by postihovala dynamiku vývoje Chebska v průběhu vrcholného středověku a raného novověku, jíž je citovaná studie F. Kubů věnována; z hlediska časového rozsahu této práce užívání těchto termínů nemá hlubší opodstatnění.

⁷² CDB I, č. 121, s. 128; ME, č. 53, s. 17.

⁷³ Srov. Bláhová 1986. Zlistnění právního aktu se však událo zpětně na přání opata obdarovaného reichenbašského kláštera, což spolu s faktem, že vrocení listiny není uvedeno formulí *datum*, nýbrž *actum*, umožňuje zcela seriózně uvažovat o pozdějším vzniku této listiny a tedy i v ní uvedeného termínu.

⁷⁴ MGH DD F I, č. 832, s. 41 – 43; ME, č. 93, s. 31 – 32.

⁷⁵ ME, č. 145, s. 50 – 51; RB I, č. 601, s. 281.

⁷⁶ Srov. pozn. č. 69.

Markneukirchen – Erlbach – Kirchberg – Ullrichsgrün – Beidl – Weissenstadt – Bischofsgrün – Kirchenlamitz – Rossbach.⁷⁷ K problematice průběhu hranice historického Chebska a Loketska se nejnověji vyjádřil T. Klír,⁷⁸ který dokázal, že ze sídelního hlediska nebyla tradiční západní hranice Chebska (probíhající pod západními svahy Krušných hor a Slavkovského lesa) nikterak respektována.

Důležitější než správní hranice však bude pro tuto práci přirozené terénní vymezení. Jak F. Kubů správně poznamenává, sledovaná oblast „byla sevřena do přirozených hranic horskými pásmy Smrčín, Krušných hor, Slavkovského a Českého lesa a její centrální kotlina [míněna Chebská pánev – pozn. JH] s těžišťem v okolí Chebu se otvírala do sousedních území jen údolím Ohře, sníženinou mezi Slavkovským a Českým lesem u Kynžvartu a mírnou pahorkatinou kolem Tirschenreutu. Chebsko tak mělo zpočátku přirozené hranice, podobně jako na opačném, východním konci Čech Kladsko.“⁷⁹

Soudobé české bádání⁸⁰ rozdělilo toto území na dvě nestejně rozlehlé geografické oblasti, které označuje jako *vnější*, resp. *vnitřní* Chebsko.

3.2. Vnější Chebsko

Vnější Chebsko se rozkládá na území dnešních Ldkr. Vogtlandkreis, Ldkr. Wunsiedel a Ldkr. Tirschenreuth, v půlkruhu tedy obepíná území okresu Cheb, které (bez Ašského výběžku, který náleží k vnějšímu Chebsku) zhruba vymezuje prostor vnitřního Chebska. Vnější Chebsko se tedy skládá ze severního, západního a jižního výběžku, které odlišuje nejen dnes rozdílná správní příslušnost, ale především rozdílný charakter krajiny a nestejný význam pro dějiny historického Chebska.

Severní výběžek (kam geograficky patří i Ašsko) představuje nejméně významnou součást vnějšího Chebska, patrně proto, že jeho členitý terén s vrcholy přesahujícími 650 m bez významnějších vodních toků představuje přirozeně neexponovanou oblast. Jak udává F. Kubů,⁸¹ ke kolonizaci této oblasti došlo až na

---

⁷⁷ Kubů 1997, s. 19. Postačující plánec podává Hejna 1971, s. 493.

⁷⁸ Na konferenci Historická geografie 2008 “Regiony – časoprostorové průsečíky” konané v Praze 23. ledna 2008.

⁷⁹ Kubů 2006, s. 33.

⁸⁰ Zejm. A. Hejna, užívá jej i P. Šebesta.

⁸¹ Kubů 1997, s. 124, mapa 2, resp. s. 126, mapa 4.

přelomu 12. a 13. století prostřednictvím fojtů z Weidy z oblasti Voigtlandu, k němuž na počátku 14. století větší část tohoto území připadla. Historickému Chebsku tak zůstalo pouze Ašsko a Poplesensko. Z období zemědělského pravěku ani raného středověku neznáme z této oblasti žádné nálezy.

Západní výběžek Chebska je pozoruhodný především svou klíčovou polohou na hydrologické mapě střední Evropy; masiv Smrčín, který tvoří jádro tohoto území, představuje rozvodí Labe, Rýna a Dunaje. Tomu odpovídá i ráz krajiny, který je charakterizován postupným svažováním východním směrem od nejvyšších, více než tisícimetrových vrcholů Smrčín na nejzápadnější hranici historického Chebska. Silně zalesněná krajina je rozdělena na několik segmentů tokem Ohře, Roslavy a jejich přítoků. Z hlediska historického vývoje západního výběžku vnějšího Chebska je třeba připomenout silné tlaky na tuto oblast ze strany vévodů z Merana, fojtů z Weidy a Plavna a později zejména norimberských purkrabí, kteří v průběhu 13. století získávali državy natolik hluboko v území historického Chebska, že *„v době zástavy Chebska českým králům v roce 1322 byl nejbližší hrad norimberských purkrabí Hohenberg vzdálen jen několik kilometrů od Chebu.“*⁸²

Z hlediska přírodních podmínek i dějinného zpříznění stojí nejbližše chebské kotlině Chebsku jižní cíp vnějšího Chebska. Mírně zvlněná krajina v prostoru horních toků Lesní Náby a Odravy s průměrnou nadmořskou výškou okolo 500 m. n. m. je od Chebské pánve oddělena pouze úzkým pásmem komplexu Chebské pahorkatiny/Münchsreutského lesa, který je dobře prostupný podél dolních toků Roslavy a Odravy; kudy patrně vedla P. Reineckem předpokládaná *„prastará cesta“* směřující k chebskému *„sídelnímu ostrovu“*. O historickém propojení obou těchto oblastí historického Chebska není třeba dlouze hovořit, za vše hovoří skutečnost, že právě v tirschenreutském výběžku vnějšího Chebska leželo těžiště držav obou hlavních souputníků Chebu z období počátku jeho vývoje – cisterciáckých klášterů Reichenbach a Waldsassen.⁸³

---

⁸² Kubů 2006, s. 35.

⁸³ Historickým vazbám obou těchto oblastí je ze značné míry věnován tiskem vydaný soubor přednášek někdejšího chebského archiváře H. Strurma (Sturm 1964).

3.3 Vnitřní Chebsko

Vnitřním Chebskem je míněna oblast víceméně odpovídající hranicím okresu Cheb bez vlastního Ašského výběžku, přičemž vymezení této oblasti je však nutno chápat čistě fyzickogeograficky. Osou této oblasti je tok řeky Ohře mezi k. ú Libá a Kynšperk nad Ohří. Pravostranné přítoky Ohře ve sledovaném regionu představují od západu k východu Roslava, Odrava a do ní se vlévající Lipoltovský potok, levobřeží vymezuje (opět od západu k východu) tok Lesního potoka, Slatinného potoka, potoka Sázků, říčky Plesné, Libockého potoka a jejich přítoků. Okraje této eukumeny představují západní svahy Nejdecké vrchoviny a Slavkovského lesa na východě, severovýchodní svahy Chebské pahorkatiny na jihu, východní úpatí Smrčín na západě a oblast mezi Halštrovským lesem a nejzápadnějším výběžkem Krušných hor na severu. Za východní mez Chebska je sice považována vrcholně středověká hranice řezenské a pražské diecéze, z hlediska přírodních podmínek však přirozené vyznění chebské kotliny však představuje dvě desítky kilometrů dlouhá úžina Ohře, jejíž význam však sotva mohl být v prehistorickém období jiný než čistě komunikační.

Chebská pánev, která vyplňuje oblast vnitřního Chebska, představuje málo členitý terén s četnými vodotečemi, jejímž středem se táhne poměrně rozsáhlá říční niva Ohře (srov. oddíl 4.3.2.3), jejíž nadmořská výška se pohybuje okolo 430 m. n. m. Nadmořské výšky nad 500 m. n. m. dosahuje chebská kotlina jen při svém okraji. Je tedy možno prohlásit, že právě vnitřní Chebsko představuje pro osídlení nejpříznivější oblast, což přímo potvrzuje umístění Chebu do jejího středu na průsečík hlavních komunikačních směrů, tj. toku Roslavy, Odavy a Ohře. Rovněž historická provázanost tohoto území a Chebu je kontinuální, čehož lze dobře využít pro sledované raně středověké a kolonizační období, kdy je chebské opevněné sídliště jediným sídlem Chebské kotliny, jehož dějinný vývoj je možno v tomto období detailněji postihnout, takže budeme-li jej chápat – v intencích sídelněgeografické teorie centrálních míst⁸⁴ – jako centrum oblasti, budeme moci induktivně aplikovat dějinný vývoj centra i na jeho zázemí,⁸⁵ které musíme hledat právě v rámci vnitřního Chebska, s nímž však – na

---

⁸⁴ Sídelněgeografickou teorii (Christaller 1968) rozvinul německý sídelní geograf Walter Christaller ve 30. letech 20. stol., v širší známost a uplatnění vešla v 60. letech 20. stol. Pro využití teorie centrálních míst v české archeologii středověku viz Klápště 2005, s. 322 – 330, tamtéž další literatura.

⁸⁵ Definice viz Christaller 1968, s. 21 – 25.

základě dostupných pramenů (viz oddíl 4.4.) nesmí být zaměňováno. Autor této práce proto navrhuje označovat zázemí chebského centra v období raného středověku a nástupu kolonizace jako *chebskou raně středověkou sídelní komoru* (jejímu vymezení a popisu je věnována kapitola č. 4), jejíž vlastnosti se v průběhu historického vývoje nutně musely proměňovat v závislosti na potřebách centra.

4. Chebská raněstředověká sídelní komora

4.1. Pramenná základna

Jak již naznačil úvod této práce, pramenná báze pro studium raně středověkého osídlení Chebska skýtá tři kategorie pramenů, tj. prameny písemné, hmotné a toponomastické. Písemné prameny z prostředí raně středověkého Chebska nemáme. Dosavadní bádání tak na tomto poli vycházelo zejména z říšského diplomatického materiálu 12. – 13. století, jehož svědectví se snažilo na období starší aplikovat,⁸⁶ dlužno podotknout, že bez většího přínosu pro porozumění raně středověkým sídelním souvstažnostem. Prostorově poměrně úzké vnímání problematiky tak ukrylo pozornosti jinou skupinu pramenů, časově současnou, byť regionálně – ovšem pouze zdánlivě – nepříslušnou, jíž jsou poměrně rozmanité prameny z prostředí franského a východofranského,⁸⁷ k nimž se badatelská pozornost v plné souvislosti s oblastí Chebska upnula jen jedinkrát, nepříliš šťastně, a sice v souvislosti s Gnirsovou snahou o lokalizaci Vogastisburku.⁸⁸ Význam těchto pramenů⁸⁹ vynikne tehdy, pokusíme-li se pohlížet na Chebsko jako na kontaktní území (viz kapitola 5), kdy zprostředkují pohled na franské pozice a zájmy v oblasti, čímž implicitně osvětlují i význam osídlení označovaného jako slovanské; pro pochopení podstaty a vnitřních znaků chebské raně středověké sídelní komory je však význam písemného svědectví marginální.

Druhou skupinu pramenů představuje toponomastické svědectví, uplatňované zpravidla jako sledování krajinného rozšíření toponym slovanského původu. Přestože – jak již bylo naznačeno výše – na toponomastickou výpověď místních a pomístních názvů dosavadní bádání nemálo spoléhalo, je třeba konstatovat, že hodnotu této skupiny pramenů pro raně středověké osídlení Chebska není možno přeceňovat. Základním východiskem všech badatelů, kteří s toponymy při studiu problematiky raně středověkého Chebska pracovali, bylo Chebsko státně i etnicky slovanské, které proces

---

⁸⁶ Specifikum představuje listina Jindřicha IV. z r. 1061 o obdarování ministeriála Otnanta (CDB I, č. 58, s. 60 – 61; ME, č. 8, s. 5), která zmiňuje cestu vycházející z Chebu. Zvláště pro badatele 2. poloviny 20. století představuje častou inspiraci k více či méně podloženým spekulacím o postavení Chebu a Chebska v raném středověku (Sturm 1964, s. 87 – 100; Neubauer – Thieser 2001; Šebesta 2002a).

⁸⁷ Výjimku představuje několik málo textů, které pojal do své v zásadě popularizační edice pramenů k dějinám Chebu a Chebska H. Gradl (ME).

⁸⁸ Gnirs 1995.

⁸⁹ Nejuceleněji je excerpovala – zvláště s ohledem na vztah německého a slovanského etnika v severovýchodním Bavorsku – M. Bachmannová (Bachmann 1925, zejm. s. 9 – 17).

kolonizace, započatý vohburským ziskem Chebska po r. 1100, překryl obyvatelstvem z území říše, které sice přejalo původní slovanské pomístní názvy a jména sídel, ale které již slovanským jazykem nehovořilo.⁹⁰ Zásadní slabinu tohoto konceptu však představuje skutečnost, že ve většině výchozích prostorů kolonizace Chebska⁹¹ patrně panovaly obdobné etnicko-jazykové poměry jako na Chebsku samotném,⁹² takže lze spíše předpokládat, že slovanský zásah na Chebsko byl opakovaný a trval až do 12. či 13. století. Oporu pro tuto tezi představují místní názvy Tobiessenreuth, Hartessenreuth a Watzkenreuth (Dobrošov, Hartoušov a Vackov), jež zjevně vznikala již jako toponyma německá (přípona *-reuth*, s níž jsou všechna tato toponyma poprvé doložena, v podobě *waczkenruth* již k r. 1154),⁹³ ale současně byla odvozena od slovanských osobních jmen (snad lokátorů); kolonizační původ těchto místních jmen bezděky přiznal již R. Turek, třebaže 12. století pokládal za dobu jejich poněmčení a nikoliv vzniku.⁹⁴ Je tedy zřejmé, že toponymum se slovanským základem nenese v sobě dostatečně přesnou datující informaci (resp. že tato musí být vykládána s nejvyšší mírou zdrženlivosti), navíc nevypovídá o své lokalizaci nic víc, než že tato byla – v blížeji sotva specifikovatelném období – průchozí pro obyvatelstvo hovořící slovanským jazykem, neboť o sídelní struktuře předkolonizačního Chebska, stejně jako o sídelních formách, není známo prakticky nic.⁹⁵

Třetí pramennou skupinu pak představují archeologické nálezy. Jejich významnou předností je, že v sobě – oproti sdělením toponomastickým – nesou nejen prostorovou, ale též chronologickou i ergotechnickou informaci (vzájemný prostorový vztah těchto dvou skupin pramenů rozebírá oddíl 4.2. této práce), navíc – na rozdíl od

---

⁹⁰ Tento přístup byl vlastní zejména reprezentantům třetí badatelské generace (tj. “českým nacionalistům”), kteří však pouze přejali a pro celé území tzv. historického Chebska generalizovali některé dílčí závěry generace předchozí.

⁹¹ Srov. Sturm 1964, s. 102 – 103; Kubů 1997; Šebesta 2002.

⁹² V diplomatickém materiálu 12. a 13. stol. však tato skutečnost nenašla odpovídající odezvu, neboť ten se vztahuje pouze k úzké, elitní společenské vrstvě.

⁹³ Srov. Turek 1950, s. 402; Šimek 1955, s. 264.

⁹⁴ Turek 1950, s. 404.

⁹⁵ Toho si byl vědom R. Turek (Turek 1950, s. 403), většina badatelů však položila rovnítko mezi vrcholněstředověkou sídelní sítí, v níž se hojně vyskytují lokality, jejichž označení má slovanský základ, a raně středověký rozsah osídlení. To se týká především J. R. Slavíka (Slavík 1949, s. 73 - 74), E. Šimka (Šimek 1955, s. 237 – 288, Mapa starých slovanských osad v horním Poohří). E. Šimek byl mimo to ochoten vstoupit do diskuse s L. Franzem, který místní název Třebeň vykládal jako sídliště slovanských lesních dělníků, jimž připisoval i nedaleké raně středověké pohřebiště z 10. stol., třebaže mezi ním a k r. 1330 poprvé zmiňovaným sídlem není možno doložit jakoukoliv spojitost, obě místa se dokonce váží i k odlišným terénním prvkům (srov. Šimek 1955, s. 221; Franz 1941).

písemných pramenů – není jejich výpovědní hodnota omezena na několik velmi exkluzivních sociálních skupin. Typologickými hledisky pak lze určit i kulturní příslušnost či vlivy (nikoliv však přímo etnicitu) tvůrce a s nejvyšší pravděpodobností i uživatele, přičemž lze předpokládat, že tato kritéria s etnicitou osídlení splývají. Z hlediska nálezového fondu z Chebska představuje zásadní problém skutečnost, že pouze jediná lokalita (samotný Cheb) poskytla podmínky pro stratigrafická pozorování a reprezentativní nálezový fond, jehož studium je v současné době kvůli nevhodnému umístění v provizorních prostorách poskytnutých SOkA Cheb v zásadě nemožné. Všechny ostatní dnes známé lokality nedovolují hlubší analýzu vnějších vlivů v hmotné kultuře raně středověkého Chebska, tj. zejména vyslovit se k etnické příslušnosti dobového obyvatelstva, neboť pohřebiště je nutno vnímat jako soubor uzavřených nálezových celků⁹⁶ a v ostatních šesti (resp. osmi) případech jde o ojedinělé keramické nálezy.

4.2. Otázka rozporu toponomastických a hmotných pramenů

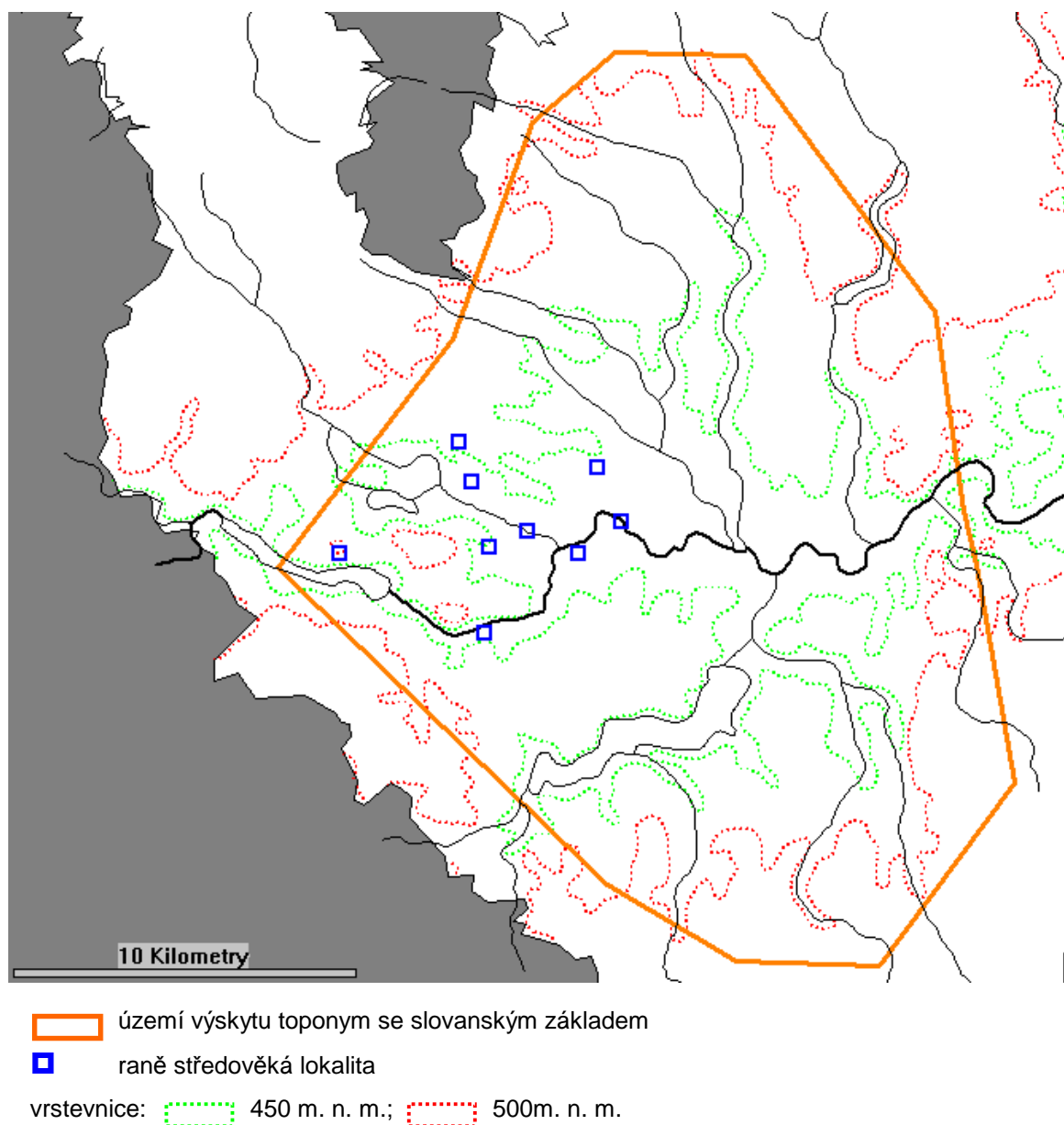
Srovnáme-li územní rozsah míst, k nimž se váží toponyma slovanského původu, a rozšíření raně středověkých archeologických nálezů, není možno nezaznamenat značný vzájemný rozpor plošného výskytu obou těchto skupin pramenů. V oblasti vnějšího Chebska totiž vůbec nelze hovořit o oblastech, do nichž by se raně středověké nálezy koncentrovaly a tak zde podobnou komparaci vůbec nelze provádět, v samotné Chebské kotlině potom je možno kumulaci příslušných archeologických lokalit zjistit v půlkruhu o poloměru 5,6 km severně od Chebu, zatímco příslušná toponyma pokrývají obě tyto oblasti prakticky souvisle.⁹⁷ Plocha vymezená slovanskými toponymy zabírá v rámci vnitřního Chebska 361,5 km², zatímco území vymezené archeologickým svědectvím má plochu 32,5 km², tj. jedenáctkrát menší (srov. obr. č. 1).

---

⁹⁶ Jedná se tedy o soubor svědectví vztahujících se individuálně k pohřbeným jednotlivcům a nikoliv o pramen, který by dovoľoval přímo hovořit o pohřbívací komunitě jako o celku. Srov. koncept *individuální, osobní a kolektivní identity* podle S. Brathera (Brather 2004, s. 97 – 117), podle něhož je třeba “eticitu” pohřebiště nutno pokládat za *sociální konstrukt*, v daném kontextu tedy za konstrukt interpretační, pro který navíc v případě raně středověkých kostrových pohřebišť Chebska není k dispozici statisticky hodnotná pramenná báze.

⁹⁷ Srov. pozn. č. 65.

obr. č. 1: Rozšíření archeologických nálezů a toponym se slovanským základem v rámci vnitřního Chebska

Zcela přirozenou argumentací by v daném případě mohlo být tvrzení, že tento zřetelný nepoměr je způsoben nedostatečným stavem archeologického poznání regionu. Zde je však možno namítnout následující:

1. Dlouhodobý badatelský zájem o oblast Chebské kotliny dokládá Archiv nálezových zpráv ARUP (byla sem přemanipulována i pozůstalost další instituce, která systematicky schraňovala údaje o terénních akcích, již byl

teplický Amt für Vorgeschichte); příslušné údaje jsou zahrnuty v geoinformační databázi Archeologická databáze Čech (ADC).⁹⁸

2. Na ADC v zásadě nezávislým pramenem k rozsahu terénní aktivity v dané oblasti je rukopis soupisu sbírky – a tedy i výzkumů – J. G. Hierscheho, který v rozsahu 75 rukopisných fólií přináší informace o několika stovkách terénních zjištění a akcí,⁹⁹ aniž by poskytl sebemenší zmínky, které by bylo možno interpretovat jako doklad raně středověkých aktivit východně od soutoku Ohře a Odavy.
3. V nedávné době prořalo celou sledovanou oblast těleso rychlostní komunikace R 6, přičemž z hlediska tématu tohoto příspěvku nebyla učiněna žádná relevantní pozitivní zjištění.¹⁰⁰
4. Bezvýsledné zůstaly i povrchové sběry provedené v rámci specifického výzkumu „Středověké osídlení Chebska“ ÚPRAV UK FF na jaře a v létě 2007.

Na základě výše uvedených faktů není možno přikládat argumentaci nedostatečným stavem výzkumu přílišnou váhu, přičemž však nová dílčí zjištění samozřejmě není možno vyloučit. Je tedy nutno přijmout omezenou výpovědní hodnotu toponomastického svědectví (viz oddíl 4.1. této práce) a při vymezení rozsahu raně středověké sídelní komory přihlídnout zejména k výpovědi hmotných pramenů (oddíl 4.3. této práce) a jejich korelace s přirozenou zonací krajiny (oddíl 4.4. této práce).

4.3. Raně středověké archeologické lokality historického Chebska

4.3.1. Centrální lokality

4.3.1.1. Cheb

Stěžejní raně středověkou lokalitou chebské sídelní komory je nepochybně opevněné sídliště v prostoru ostrožny Chebského hradu a na místě nejstarší městské zástavby.¹⁰¹ Již z tohoto prostorového vymezení je zřejmé, že archeologická

---

⁹⁸ Blíže viz oficiální www stránky projektu: [http://www.arup.cas.cz/cz/archivy/archo_dtb_cek.html].

⁹⁹ Autorem soupisu vzniklého krátce po 2. světové válce je R. Hiersche - ulož. SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, kart. 4, inv. č. 24.

¹⁰⁰ Dle ústního sdělení dozorujícího archeologa PhDr. Pavla Šebesty.

¹⁰¹ Nejnověji Hejna 1967a; 1971; Šebesta 1987; 1997; 2006.

probádanost této lokality není a nemůže být na takové úrovni, aby umožňovala poznání vnitřní struktury tohoto opevněného sídliště, o jehož významu v regionálním měřítku není třeba pochybovat (o nadregionálních vazbách Chebu a chebské sídelní komory pojednává 5. kapitola této práce).

Již výše bylo řečeno, že toto opevněné sídliště zaujímá v krajině Chebska nejvýhodnější strategickou polohu. Kontroluje totiž několik kilometrů toku Ohře, patrně též někdejší brod přes její tok, doložený pro období vrcholného středověku,¹⁰² a leží mezi oběma přirozenými jihozápadními vstupy do Chebské pánve, potažmo tedy i do údolí horní Ohře, tj. mezi Roslavou a Odřavou. Samotná ostrožna¹⁰³ potom skýtá výhodné obranné postavení, které bylo – jak doložily výzkumy A. Hejny v první polovině 60. let – v 10. století ještě umocněno stavbou valu.¹⁰⁴ Průběh tohoto opevnění lze jen těžko přesně vymezit; většina badatelů však zastává názor, že jeho obraz je uchován uliční sítí v okolí hradu (limit „hradiště“ mají představovat ulice Růžová - západní fronta Janského náměstí - Mlýnská);¹⁰⁵ tato interpretace sice zřejmě bude věcně správná (raně středověká kulturní vrstva doposud nebyla mimo takto vymezené území zachycena), příčinnou souvislost průběhu raně středověkého valu a nejstarší chebské „městské“, tj. vrcholněstředověké zástavby, by však bylo třeba doložit exaktněji, neboť tuto prostorovou shodu lze vysvětlit i prostou příhodností terénu.

Osídlení v prostoru budoucího hradiště lze doložit již pro období mladší, resp. pozdní doby bronzové (tzv. Chebská skupina popelnicových polí),¹⁰⁶ nejstarší raně středověké osídlení zjistil P. Šebesta r. 1999, když odkryl v blízkosti Černé věže zahloubený vydlážděný objekt porušovaný základy tzv. jižní věžovité stavby, z něhož pocházející dendrodata se hlásí již do poloviny 9. století.¹⁰⁷ Není úkolem této práce hlouběji revidovat starší výzkumy Chebu,¹⁰⁸ proto zde bude uvedena jen stručná charakteristika lokality.

---

¹⁰² Srov. Neubauer – Thieser 2001, s. 71.

¹⁰³ Vrstevnicový plán viz Plesl 1961, s. 78, obr. 7.

¹⁰⁴ Hejna 1964; 1965; 1967a; srov. Šebesta 2006.

¹⁰⁵ Viz Šimek 1955, s. 145, 154, obr. 38. Srov. Turek 1950, s. 407 - 408; Hejna 1967, zejm. s. 171, obr. č. 1.

¹⁰⁶ Plesl 1961, s. 78 – 79. Srov. Šimek 1955, s. 165 – 166, Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2596/70.

¹⁰⁷ Šebesta 1999b; 2002c.

¹⁰⁸ S ohledem na nedostupnost materiálu, resp. na skutečnost, že dokumentace výzkumů z posledních desetiletí se nalézají fakticky v privátním držení PhDr. Pavla Šebesty, to ani není možné.

K počátkům raně středověkého osídlení není možno – krom konstatování jeho existence již v polovině 9. století – říci cokoliv bližšího, zejména není možno rozhodnout, od kdy představovala lokalita centrum chebské sídelní komory. Mezníkem ve vývoji se stala stavba valu, k níž mělo podle jeho objevitele A. Hejny dojít snad již na počátku 10. století,¹⁰⁹ čímž se Cheb na dalších osm století stal významným opevněným bodem.¹¹⁰ Začala tak první fáze dějin Chebu – opevněného centra chebské sídelní komory, k níž však disponujeme pouze velmi omezenou pramennou základnou. Ta nezahrnuje žádné písemné prameny, hmotné prameny pocházejí – vedle Hejnových výzkumů z let 1961 – 1964 – z kampaně O. Schürera, A. Gnirse a A. Knora z počátku 30. let a řady průběžných výzkumů P. Šebesty zejm. záchranné a předstihové povahy (o výzkumech J. E. Jonase a O. Pospíchalové zaměřených na raně středověké pohřebiště a štaufskou falc je pojednáno zvlášť v kapitole 4.3.2.2.).

Starší výzkumy dělily svou pozornost buď na prostor pozdějšího Chebského hradu nebo do míst nejstarší městské zástavby, což vedlo k rozštěpení pohledu na problematiku chebského opevněného centra, kde bylo rozlišeno *předhradí* a *akropole*,¹¹¹ přestože o vnitřním členění chebského sídliště – s výjimkou příkopu oddělujícího pohřebiště v severovýchodní části ostrožny¹¹² – nemůže být řečeno cokoliv určitého; funkční oddělení obou předpokládaných částí chebského „hradiště“ vychází až z vrcholněstředověkého vydělení městské zástavby a hradu. Tradice tohoto členění je však natolik silná a stav poznání vývoje obou těchto prostor natolik vzájemně nekompatibilní, že nezbyvá, než se jej při dalším charakterizování chebského centra přidržet.

Z prostoru severně od pozdějšího hradního příkopu pochází již výše zmiňované nejstarší stopy osídlení chebské ostrožny (jedná se prozatím o jediný nesporný doklad raně středověkého obydlí z oblasti chebské sídelní komory); tím, co z prostoru *akropole* prozatím blíže známo není, je podoba valu.¹¹³ Archeologický výzkum, z něhož máme

---

¹⁰⁹ Hejna 1964, s. 688.

¹¹⁰ Raně středověký val však nevystřídal – jak soudili starší chebští historikové, ale i E. Šimek – systém románského opevnění, za které byla mylně pokládána novověká terasní zeď (Hejna 1965, s. 826). Nové opevnění obepnulo Cheb patrně až v jeho vrcholně středověké rozloze, tato gotická fáze byla mohutně zesílena po třicetileté válce, kdy se Cheb stal barokní pevností. Mladší opevňovací práce tak zničily či překryly zejm. západní frontu raně středověkého valu.

¹¹¹ Srov. Šimek 1955, s. 146.

¹¹² Nejnověji Šebesta 2004b; 2006.

¹¹³ Srov. Šebesta 1978c.

dochovány relevantní informace,¹¹⁴ se prozatím soustředil jen na východní část ostrožny. Schürerův a Gnirsův výzkum v nejméně čtyřech sondách v prostoru západně navazujícím na pohřebiště odkryl dvě kulturní vrstvy; starší měla charakterizovat ohniště, mladší potom maltové podlahy.¹¹⁵ Zvláštní pozornost si zaslouží zvláště keramická náplň mladší vrstvy, kam mají příslušet i poklice s širokým okrajem,¹¹⁶ tj. měla by obsahovat již i prvky kolonizačního horizontu. Tradiční mladohradištní zařazení této vrstvy je bohužel nerevidovatelné¹¹⁷ z důvodu nedostatečné evidence materiálu z výzkumů, které probíhaly na počátku 30. let. Na atraktivnosti tak nabývá teze E. Šimka, který na základě písemných pramenů marginalizuje význam vohburské periody pro stavební vývoj lokality,¹¹⁸ pro ztotožnění této druhé kulturní vrstvy s vohburskou „kolonizační“ érou Chebu, v této době již románského hradu a patrně již i rodící se tržní osady v prostoru *předhradí*, by bylo možno uvést i tyto argumenty:

Výzkumy z 30. let 20. století zjistily dvě věžovité stavby z lomového kamene (jižní byla porušena stavbou Černé věže, severní se nalézá na místě pozdněstředověkého tzv. Gordonova domu), které byly v severojižním směru spojeny podle O. Schürera hradební zdí,¹¹⁹ zatímco A. Gnirs předpokládal navíc ještě existenci staršího paláce v tomto prostoru.¹²⁰ Nejčastější interpretace tohoto opevňovacího systému jej zpravidla pokládá za pozůstatky vohburského hradu,¹²¹ jehož stavba má představovat ukončení „slovanské“ fáze Chebu a „germanizaci“ prostoru ostrožny a potažmo celého Chebska.¹²² Proti tomuto pojetí však hovoří A. Hejnu zprostředkované terénní pozorování A. Girse: „*Příslušný terén k těmto stavbám nebyl však výrazněji zachycen a*

---

¹¹⁴ Západní část ostrožny prozkoumal J. E. Jonas zejména pomocí štol; výsledky tohoto výzkumu bylo tudíž takřka nemožné dokumentovat, natož interpretovat; jediný známý raně středověký materiál z prostoru ležícího západně od Černé věže pochází z drobné akce v prostoru kasemat z r. 1987 (Šebesta 1990).

¹¹⁵ Archiv nálezových zpráv ARUP č. j. 2547/33, s. 3 – 10. Srov. Hejna 1967, s. 177 – 179.

¹¹⁶ Srov. Hejna 1971, s. 529, obr. 7 a 11; Šebesta 2002, s. 208.

¹¹⁷ Šimek 1955, s. 163, 165; Hejna 1967, s. 177 – 180; 1971, s. 499.

¹¹⁸ Šimek 1955, s. 175 – 177.

¹¹⁹ Schürer 1934b.

¹²⁰ Srov. Šimek 1955, s. 165; Hejna 1967, s. 204. A. Hejna ve svých souhrnných studiích odkazuje na blíže nespecifikovaný text A. Gnirse uložený v Archeologickém ústavu ČSAV v Praze. Tento Hejnův pramen je snad možno ztotožnit s neznámým Gnirsovým rukopisem *Vor- und Frühgeschichtliche Siedlungen und Wallanlagen im oberen Egergebiet*, - srov. pozn. č. 23.

¹²¹ O. Schürer oscilloval mezi tímto tradičním pohledem a lákavou, třebaže nijak nepodložitelnou představou, podle níž by základy severní věžovité stavby měly představovat pozůstatky rotundy. Srov. Šimek 1955, s. 174 – 175.

¹²² Nacionalista Šimek právě proto, aby podpořil svou tezi o “slovanské”, tj. české státoprávní tradici Chebska, připisuje tyto stavby ještě Slovanům.

podle A. Gnirse jej lze ztotožnit s povrchem mladší slovanské fáze a doložit nálezy keramiky cizí provenience.“¹²³ Jestli se jedná o interpretaci profilu sondy *římská pět* zdokumentované A. Knorem,¹²⁴ příp. obdobné situace nelze rozhodnout, v každém případě neexistuje archeologický doklad sídelní (nikoliv stavební) diskontinuity raně středověkého opevněného sídliště a Vohburkům připisované pevnostní soustavy v severovýchodní části ostrožny, který – jak konstatuje A. Hejna¹²⁵ – respektuje tamní pohřebiště. Neméně výmluvný doklad kontinuity představuje i keramický inventář z komplexu sond zdokumentovaných A. Knorem;¹²⁶ na základě morfologické shody části tohoto inventáře (např. tab. II./27, 29, 36; tab. III/62, 63, 65) a charakteristiky A. Hejny¹²⁷ jej lze ztotožnit s keramickým typem, který pro oblast Horních Franků rozpoznal a definoval H. Losert jako *Silberglimmerware 5b*.¹²⁸ Je-li toto tvrzení správné, čeká příštího badatele úkol revidovat A. Hejnovu stanovený chebský mladohradištní horizont,¹²⁹ neboť *variantě 5b* v hornofranské oblasti přiznává H. Losert „*germánsko-raněněmecký a slovanský původ*“ a výskyt již v období 10. století.¹³⁰ V souvislosti s rokem 1100, s nímž chebská historiografie spojuje Vohburský nástup na Chebsku, tak není třeba očekávat zásadní proměnu osídlení tzv. chebské *akropole* a přijmeme-li věcnou část argumentace E. Šimka, nemuselo se při členění Chebu k vohburskému dominiu bezprostředně dotknout ani lokální chebské elity, natož pak obyvatelstva Chebu a chebské sídelní komory.¹³¹

¹²³ Hejna 1967, s. 204. K původu tohoto svědectví viz pozn. č. 120.

¹²⁴ Archiv náleзовých zpráv ARUP, č. j. 2547/33.

¹²⁵ Hejna 1967, s. 204. Pohřební aktivitu na ostrožně však již nelze po vybudování předštaufského hradu očekávat – srov. oddíl 4.3.2.2. této práce, otevřenou otázkou však zůstává, kdy k počátku vohburské stavební aktivity došlo.

¹²⁶ Archiv náleзовých zpráv ARUP, č. j. 2547/33.

¹²⁷ Hejna 1971, s. 529.

¹²⁸ Losert 1993, s. 34, 69, foto 8.

¹²⁹ O jeho zřetelném vymezení vůči horizontu kolonizačnímu však pochyboval již i samotný A. Hejna. Hejna 1971, s. 529 – 530.

¹³⁰ Orig. „*germanisch-frühdeutscher und slawischer Herkunft*“. Losert 1993, s. 93, obr. 26. Pro časové zařazení chebské keramiky je podstatné Losertovo srovnání *varianty 5b* s *variantou 2b* (Losert 1993, s. 34, resp. 91, obr. 26). Srov. Hejna 1971, zejm. s. 529 – 532.

¹³¹ E. Šimek očekává Vohburský zisk Chebu až okolo třetiny 12. stol., přičemž však neuznává vohburskou stavbu hradu, argumentem mu je nepřítomnost Chebu a Chebska v intulacích Vohburských markrabí, absence listin datovaných do Chebu a v neposlední řadě i dobové označování Chebu jako *oppida* (Šimek 1955, s. 175 – 176, srov. Bláhová 1986). Jako nepodložené a smyslu celého procesu kolonizace principiálně odporující je nutno odmítnout Šimkovu tezi, že „*Slované byli ovšem vypuzeni také ze svých obydlí na hradní plošině i v přilehlé části hradiště, kde se usadili první němečtí obchodníci a řemeslníci a vedle nich židé.*“ Šimek 1955, s. 166.; pozoruhodná je síla dozvuků této teorie, které doléhají až do dnešních dnů – srov. Šebesta 1999b, s. 6.

Archeologický obraz situace tzv. *předhradí* v principu neodporuje zjištěním z *akropole*; vzhledem k tomu, že z klíčového výzkumu v této části lokality disponujeme moderní publikací,¹³² postačí na tomto místě konstatovat, že výzkumy A. Hejny odkryly v prostoru při křížení ulic Pod Věží a Elišky Krásnohorské konstrukci valu, která byla tvořena až 8 m širokým vnějším příkopem, sypaným tělesem valu s roštovou konstrukcí o síle přesahující 2m (z vnitřní strany přecházel val z roštové ke komorové konstrukci) z břeven o průměru až 30 cm, vnitřním ochozem a vnitřním, podél loženými prkny vydřeveným příkopem.¹³³ A. Hejna odhaduje celkovou hloubku opevňovacího systému až na 30 m.¹³⁴ V průběhu svého trvání byl val několikrát upravován; bylo provedeno opakované vydřevení vnitřního příkopu (po jeho částečném zaplnění, čímž došlo k jeho podstatnému snížení¹³⁵), k podstatné úpravě potom došlo v průběhu 11. století, kdy byl celý vnitřní příkop zahrnut, těleso valu patrně navýšeno a byla v něm prolomena branka.¹³⁶ Na této navážce zjistil A. Hejna stratigrafickou jednotku, která se mu jevila jako „*sídlištní vrstva s nejmladší hradištní keramikou* [zřejmě splývající již s kolonizačním horizontem – pozn. JH] *a určité doklady svědčí i pro možnou existenci objektů, zvláště na svahu směrem k sídlištní ploše hradiště.*“¹³⁷

Pro komparaci se situací na *akropoli* je podstatné zjištění vrstvy navážky, která oddělovala raně a vrcholně středověké sídlištní vrstvy „*s odlišnou* [tj. vrcholněstředověkou – pozn. JH] *keramikou. Tato fáze (...) patrně znamenala zánik funkce dosavadního opevnění.*“¹³⁸ Tuto výraznou terénní úpravu a zánik valu spojuje A. Hejna se stavbou falce v 2. polovině 12. století, otázku přímé kontinuity raně středověkého a nejstaršího městského osídlení však při současném stavu poznání nelze zodpovědět.

---

¹³² Hejna 1967. Jediným záporom této práce je absence širší publikace keramického fondu z tohoto výzkumu. Drobné záchranné akce pravidelně odkrývají stredo- či mladohradištní kulturní vrstvu v areálu hrazeného sídliště. Srov. Šebesta 1975c; 2006; Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 1598/04.

¹³³ Hejna 1965.

¹³⁴ Hejna 1964, s. 688.

¹³⁵ Hejna 1965, s. 829, obr. 229.

¹³⁶ Hejna 1964, s. 689.

¹³⁷ Hejna 1964, s. 689.

¹³⁸ Hejna 1964, s. 689 - 690.

4.3.1.2. Waldstein

Když začali českoslovenští vědci po druhé světové válce konstruovat koncepci Slovanů souvisle osídleného historického Chebska, narazili na zoufalý deficit, ba dokonce absenci archeologických dokladů osídlení vnějšího Chebska. Zajištění archeologické práce v tomto regionu totiž v době před druhou světovou válkou – patrně kvůli absenci tradičního správního centra tohoto regionu - prakticky neexistovalo. Vítanou výjimku tak představovala ojedinělá aktivita Ludwiga Zapfa, který v rámci „*tradice slavofilních idejí, jež se v 19. století stále znovu v Horních Francích vzámaly*“,¹³⁹ interpretoval výsledky svých výzkumů na lokalitě Gross Waldstein (Ldkr. Hof) z 80. let 19. století jako pohanské obětiště Vendů nebo hradiště Slovanů či Srbů.¹⁴⁰ Zaujetí českých nacionalistů stačilo potom k tomu, aby velmi nekriticky tuto interpretaci přejímali a z drobné neexponované lokality vytvořili centrum slovanského osídlení západního Chebska.¹⁴¹ Význam lokality Gross - Waldstein však není zdaleka jednoznačný a je nutno věnovat jí detailnější pozornost.

Po starožitnických kampaních L. Zapfa v letech 1881, 1883 a 1887 utichl na více než šest desetiletí archeologický zájem o prostor waldsteinského vrcholně středověkého dvojhradí. Co do institucionálního zajištění archeologické památkové péče panovala po druhé světové válce obdobná situace jako na československé straně hranice i ve Spolkové republice, ovšem díky uchování tradic občanské společnosti a spolkové činnosti se ujali dalších výzkumů na lokalitě Gross - Waldstein amatérští archeologové vedení K. Dietelem, kteří s podporou würzburgské pobočky bavorského Zemského úřadu pro památkovou péči¹⁴² provedli v 60. letech 20. století několik výzkumů¹⁴³ zaměřených zejm. na okolí hradní kaple, jejichž přínos je nezanedbatelný i v nadregionálním měřítku.¹⁴⁴

---

¹³⁹ Orig. „*in der Tradition slawophiler Ideen, die im 19. Jahrhundert in Oberfranken immer wieder aufgegriffen wurden.*“ Losert 1993, s. 203.

¹⁴⁰ Zapf 1885/86; resp. 1887.

¹⁴¹ Zcela za svou přijal představu slovanského hradiště na Gross Waldsteinu R. Turek (Turek 1950, s. 417 – 419.) a překonal tak i po hradištích Chebska a Sedličanska velmi nadšeně pátrajícího E. Šimka, který k této lokalitě zaujal nezvykle rezervované stanovisko (Šimek 1955, s. 199, pozn. č. 178).

¹⁴² Dietel 1965, s. 134.

¹⁴³ Dietel 1965; 1966.

¹⁴⁴ Losert 1993, s. 203.

Proti interpretaci Gross - Waldsteinu jako centra „západocchebské sídelní oblasti“ hovoří již samotná terénní konfigurace lokality a jejího okolí; jedná se o vrcholek skalního masivu, který je dominantou drobného pohoří Waldsteingebirge (východně od Franského lesa a severozápadně od Smrčín), jehož okolní vrcholy (cca 700 – 850 m n. m.) zcela oddělují 879 m vysoký Gross - Waldstein od okolní krajiny. Samotný skalní vrcholek (obr. č. 2) potom skýtá příliš malou plochu, než aby mohl sloužit jako sídlo větší posádky hradiště, natož pak jako refugium pro okolní obyvatelstvo. Tého úvaze neodporují ani archeologická zjištění; horizont karolinsko – ottonský je zde sice zastoupen, ale pouze ojedinělými fragmenty keramiky a problematicky datovatelnými nálezy kovovými,¹⁴⁵ přičemž tomuto období nelze přiřadit žádný objekt ani část valu.¹⁴⁶ Osídlení této strategicky zajímavé lokality tak muselo být jiného charakteru, jehož povahu mohou osvětlit písemné prameny, jejichž excerpti podává K. Dietel.¹⁴⁷ Z nich vyplývá existence poustevny na Gross – Waldsteinu již před či nejpozději v době pontifikátu bamberského biskupa Oty I. (v úřadu 1102 – 1139),¹⁴⁸ jenž se domáhal jejího návratu pod svou pravomoc. Ke vzniku feudálního sídla potom došlo někdy před rokem 1168, kdy je jmenován vohburský ministeriál Getto von Waldstein, jehož rod (později přijal přídomek von Sparneck) záhy přesunul své aktivity i do Chebu, kde se zařadil na špici místní nobility.¹⁴⁹

Tomuto vývoji – včetně případného osídlení v karolinském či pozdějším raně středověkém období – v zásadě sekunduje i dosavadní summa dnešních znalostí o místním archeologickém materiálu, včetně jeho vazeb na Chebský hrad. Raně středověké keramické horizonty obou těchto lokalit lze srovnávat jen stěží, neboť chebská středohradištní soubor je nedostupný a několik málo zlomků z Gross Waldsteinu nepostačí; diametrálně odlišná situace však panuje v případě tzv. kolonizačního horizontu, jejichž shodnost (technologickou i morfologickou, vč.

---

¹⁴⁵ Soubor nejnověji zpracoval v kontextu hornofranské raně a vrcholně středověké keramiky H. Losert (Losert 1993, s. 201 – 211, tab. 298 – 318), který zhodnotil Zapfův materiál jako „*ausslieslich hochmittelalterliche Ware*“, pouze mezi Dietlovými nálezy zjistil „*Scherben, die mit großer Wahrscheinlichkeit noch in das frühe Mittelalter (8./9. Jahrhundert) zu datieren sind.*“ Metalické nálezy z Gross Waldsteinu publikoval K. Dietel (Dietel 1965).

¹⁴⁶ Srov. Dietel 1966, s. 18 - 22.

¹⁴⁷ Dietel 1966, s. 2 – 9.

¹⁴⁸ Jednoznačně tedy padá teze R. Turka o Gross Waldsteinu – opěrnému bodu chebských Slovanů proti německé kolonizaci. Srov. pozn. č. 70.

¹⁴⁹ viz Kubů 1997, zejm s. 78 – 79.

přítomnosti poklic s širokým okrajem¹⁵⁰) konstatoval již A. Hejna¹⁵¹ a nejnoveji potvrdil H. Losert.¹⁵² Úzkou příbuznost chebské a waldsteinské hmotné kultury potom ilustrují nálezy kovových zvířecích figurek vykovanych z železných pásků, které byly odkryty v kontextu sakrálních staveb na obou lokalitách,¹⁵³ jež jsou kladeny do vrcholně až pozdněstředověkého období a jimž je připisován votivní význam.

4.3.1.3. Libavské údolí – Kolová, okr. Sokolov

Lokalita Libavské údolí – Kolová, označovaná též jako Altes Schloss, Starý zámek, Kager či Kageravy, která leží nad soutokem obou Libávek v údolí Ohře mezi západním výběžkem Krušných hor a Slavkovským lesem, představuje zcela specifický problém, s nímž se potýkala a potýká celá řada badatelů.¹⁵⁴ Trojdílná ohrazená lokalita byla prakticky od prvních známých výzkumů v roce 1926¹⁵⁵ pokládána za slovanské hradiště, E. Šimek jej – pouze na základě jeho tvaru – zařadil do 10. století¹⁵⁶ a počítal jej mezi nejvýznamnější centra Sedličanů, zatímco R. Turek jej pokládal za oporu českého státu proti „slovanskému“ Chebsku.¹⁵⁷ Moderní výzkumy, které proběhly v letech 1966 a 1986¹⁵⁸ (výzkumy provádělo Chebské muzeum, resp. mostecká expozitura pražského Archeologického ústavu ve spolupráci Chebským muzeem), však zjistily situaci značně odlišnou; raně středověký horizont nebyl zjištěn vůbec, opevnění bylo přiznáno mlado- a pozdněbronzovému období, zatímco uvnitř ohrazené plochy bylo zjištěno kolonizační osídlení, pravděpodobně lokační osada. Zda se jednalo o původní založení Kynšperka nad Ohří nebo o paralelní, neúspěšnou fundaci¹⁵⁹ je z hlediska raně středověkého osídlení Chebska v podstatě marginální, neboť je možno na základě listiny Václava I. z roku 1232, jíž byla udělena městská práva kynšperskému

---

¹⁵⁰ Hejna 1971, s. 535, obr. 11.

¹⁵¹ Hejna 1971, s. 532.

¹⁵² „*Sehr gut vergleichbar ist (...) die deutsche Keramik des hohen Mittelalters von Eger und aus dem Egerland, an dessen Westgrenze der Waldstein lag.*“ Losert 1993, s. 204

¹⁵³ Srov. Dietel 1966, s. 38 – 39, obr. 14, resp. Šebesta 2000, s. 12, obr. 4.

¹⁵⁴ Nejnovejší přehled literatury podává Jirát – Šebesta 2004.

¹⁵⁵ Bergmann 1928, s. 70.

¹⁵⁶ Šimek 1955, s. 117.

¹⁵⁷ Turek 1950, s. 416.

¹⁵⁸ Šebesta 1978b; resp. Velímský 1990; 1992; 1993.

¹⁵⁹ Velímský 1992, s. 141 – 143; Jirát – Šebesta 2004, s. 30.

založení,¹⁶⁰ tvrdit, že se jednalo o sídelněhistorický proces chronologicky i státně nepříslušný.

4. 3. 1. 4. Další lokality spojované s fenoménem „slovanských hradišť“

Dosavadní bádání velmi usilovalo o rozpoznání dalších lokalit, které by bylo možno považovat za výšinná či opevněná raně středověká sídliště. První vlna vzruchu tohoto zájmu je spojena s vlastivědným zápalem německých badatelů v prvních desetiletích 20. století, kteří velmi pravidelně změňovali typická vrcholně středověká sídla drobné pozemkové šlechty, jichž se v chebské krajině vyskytuje nemalé množství,¹⁶¹ s prehistorickými hrazenými nebo dokonce rituálními areály, vedle lokality Mlýnek, již je věnován oddíl 4.3.1.4., kterou považoval R. Hiersche ještě po druhé světové válce za slovanskou, byla v dobové literatuře probírána v této souvislosti celá řada lokalit.¹⁶²

Nejagilnějším badatelem této generace byl nepochybně A. Gnirs, který poznání historických památek poohří věnoval nemalé úsilí a celou řadu studií. Jeho nejvýznamnějším dílem na tomto poli samozřejmě zůstává jeho topografie loketského politického okresu;¹⁶³ vedle tohoto dodnes vysoko ceněného díla¹⁶⁴ je na tomto místě nutno zmínit dnes nezvěstný text *Vor- und Frühgeschichtliche Siedlungen und Wallenanlagen im oberen Egergebiet*.¹⁶⁵ Určitou představu o tomto díle umožňují starší Gnirsovy, snad přípravné studie k tomuto tématu.¹⁶⁶ Z těchto textů je nutno šířeji zmínit především posmrtně publikovanou studii k problematice Vokovského tvrziště. Anton Gnirs využil zpráv Fredegarovy kroniky a jejich komparací s prameny k tažení Karla Velikého z r. 805 ke konstrukci pozoruhodně znějící teorie o lokalizaci několikanásobného střetnutí vojsk franského krále Dagoberta a tzv. Sámovy říše do prostoru soutoku Ohře a Odavy, v jehož blízkosti se nalézají zřetelně vrcholněstředověké tvrziště naproti obci

---

¹⁶⁰ CDB III.1, č. 26, s. 24 – 25; RB I, č. 786, s. 370.

¹⁶¹ Srov. Úlovec 1998.

¹⁶² viz Alberti 1904, Bergmann 1928.

¹⁶³ Gnirs 1927.

¹⁶⁴ Srov. Klsák 2003.

¹⁶⁵ Srov. pozn. č. 23.

¹⁶⁶ Gnirs 1927; Gnirs 1995.

Vokov.¹⁶⁷ Závažnější je potom Gnirsova lokalizace „slovanského hradiště“ na ostrožnu nad obcí Třebeň, která snad má být podpořena Gnirsovým nálezem „*raněslovanské keramiky*“ na místě pozdějšího objevu raně středověkého pohřebiště¹⁶⁸ (blíže k problematice Třebeňské ostrožny viz oddíl 4.3.3.3.).

Rovněž pováleční čeští badatelé vynaložili nemalé úsilí k pátrání po „slovanských hradištích“ na území Chebska. Četné, vesměs vrcholně středověké, lokality vnitřního Chebska navštívili na přelomu 40. a 50. let J. R. Slavík a R. Hiersche.¹⁶⁹ Dalším badatelem, který se věnoval prospekci strategických poloh vnitřního Chebska a horního Poohří, byl E. Šimek, který ve své monografii věnované Chebsku pojednává o necelých dvou desítkách poloh, které připadají v úvahu jako „opevněná sídla kmene Sedličanů“; z větší části se jedná jako zcela nepodložené, často tendenční a až křečovité spekulace, jako např. v případě ostrožny, na které byl vybudován ministeriální hrádek Starý Hrozňatov, dříve Starý Kynšperk.¹⁷⁰

Seriózní bádání potom upozornilo zejména na dvě lokality, na nichž je bezpečně doložen systém valů, a sice na hradiště v Neudürlass, Ldkr. Wunsiedel a Dřenice, okr. Cheb.

V areálu Neudürrlaské výšiné polohy, jehož osídlení starší literatura¹⁷¹ datuje do 12. století, byly nalezeny zlomky dvojkonické slídnaté nádoby zdobené vlnicí a kolky, kterou F. W. Singer pokládal za franský výrobek náležející 10. věku.¹⁷² To stačilo A. Hejnovi k tomu, aby o lokalitě uvažoval jako o dalším hradišti na Chebsku;¹⁷³ tento názor byl vyvrácen H. Losertem, který údajný franský dvojkónus připsal (na základě analogií z oblasti Smrčin) vrcholně středověké éře.¹⁷⁴

---

¹⁶⁷ Šebesta 1981, Úlovec 1998, s. 232 – 235.

¹⁶⁸ Orig. „*frühslawische Keramik im Gelände des Gemeindefriedhofes*“. Gnirs 1995, s. 116.

¹⁶⁹ Skicy některých terénních situací, cenné zejm. pro komparaci s dnešním stavem těchto památek, jsou uchovány v rámci výše citované pozůstalosti J. G. Hierscheho v SokA Cheb – srov. pozn. č. 11.

¹⁷⁰ Šimek 1955, s. 178 – 179. Impozantně vyhlížející výčet E. Šimkem registrovaných „*hradišť a hradištních poloh*“ (Šimek 1955, s. 198) mohl snad obsahovat ještě další položky, nebýt závažných badatelských překážek; prospekce E. Šimka byla dle jeho vlastních slov negativně ovlivněna zejména „*nedostatkem benzínu a vytrvalým deštěm (sic!)*.“ Šimek 1955, s. 199.

¹⁷¹ Schwarz 1955; Singer 1965. V české literatuře tento názor reflektoval A. Hejna (Hejna 1971, s. 514), který ji však považoval za západoslovanskou.

¹⁷² Singer 1965, s. 128.

¹⁷³ *Vzhledem k tomu, že úlomky nádoby byly nalezeny v areálu hradiště, je pravděpodobné, že lokalita Burgstall [bývá označována i jako Turmhügel - pozn. aut.] v Neudürllas byla jedním ze slovanských hradišť na území historického Chebska.* (Hejna 1971, s. 514)

¹⁷⁴ Losert 1993, s. 183.

Jedinou známou ohrazenou lokalitou na Chebsku, která prozatím nebyla podrobena archeologickému výzkumu, a která tudíž může vydat doklady raně středověkého osídlení, je lokalita Dřenice, okr. Cheb.¹⁷⁵ S ohledem velmi skromnou vnitřní plochu této opevněné polohy a její celkovou podobu (obr. č. 3) je však nutno velmi vážně uvažovat i o tom, že údajné hradiště Dřenice představuje vrcholněstředověké sídlo drobné pozemkové šlechty s hospodářským zázemím.¹⁷⁶

4.3.2. Pohřebiště

4.3.2.1 Horní Lomany

První raně středověké řadové kostrové pohřebiště v Chebské kotlině bylo prozkoumáno v l. 1879 – 1881 Adolfem Czernickým. Nález byl učiněn na parcele č. 236 v bezprostřední blízkosti moderního hornolomanského pohřebiště a představovalo jej 27 v řadách uspořádaných hrobů. Lokalizace pohřebiště si zaslouží bližší pozornost, neboť se nalézá na krajinně dominantním místě těsně pod vrcholem táhlého k jihu obráceného svahu údolí dolního toku Slatinného potoka; tento svah se několik desítek metrů severně od místa nálezů překlápí do údolí Stodolského potoka. Jak se ukáže dále v textu, prostor mezi tokem Ohře a právě Slatinného potoka představuje osu území s raně středověkými archeologickými nálezy v Chebské kotlině, zatímco z povodí Stodolského potoka již žádné další nálezy, které by náležely sledovanému období, neznáme (což neznamená, že by údolí Stodolského potoka bylo archeologicky sterilní či neprobádané – v jeho středu leží stěžejní lokalita chebské skupiny popelnicových polí, pohřebiště a sídliště u Žírovic). Je tedy možno předpokládat, že hornolomanská nekropole se nalézala „nad“ jádrem raně středověké sídelní eukumeny, při jejím samotném okraji.

Co se týká samotného nálezů, postrádáme o něm bližších přímých svědectví; sám nálezce o něm referoval pouze jednou, a to ještě před ukončením terénních prací, na stránkách periodika v Čechách žijících Němců *Bohemia* (ze dne 16. května 1879), všechny ostatní zprávy o podobě pohřebiště dělí od doby výzkumu alespoň tři

---

¹⁷⁵ Šebesta 1978a.

¹⁷⁶ Srov. řešení obdobné terénní situace tvrže na k. ú. Jedomělice, okr. Kladno (Smetánka – Klápště – Richterová 1979, s. 421, obr. č. 1, 425).

dekády.¹⁷⁷ Alois John i Michal Müller ve svých příspěvcích zprostředkovali vzpomínky přímých účastníků vykopávek, tj. samotného A. Czernického a jeho asistenta při výzkumu, pozdějšího starosty Františkových Lázní, Gustava Wiedermanna. I přes drobné rozpory mezi jednotlivými výpověďmi je možno říci o hornolomanském nálezu následující:

Při těžbě písku pro stavbu Císařské lázně v nedalekých Františkových Lázních bylo v těsném sousedství hornolomanského hbitova mezi lety 1879 – 1881 objeveno celkem 28 zahloubených objektů, z nichž jeden se A. Czernickému jevil „*sloužit jako žároviště*“,¹⁷⁸ neboť v jeho zásypu se našlo větší množství uhlíků. „*Pod těmito uhlíky jsem našel (...) malý kovový zbytek zrezivělého nožovitého železného nástroje, hliněné misky a (...) kusy kamenů, (...) určené jako pazourek*.“¹⁷⁹ Zbytek jam potom představovaly kostrové hroby. Informace o podobě hrobových jam se poněkud rozcházejí; M. Müller s odvoláním na korespondenci z pozůstalosti A. Czernického hovoří o tom, že hroby se sužovaly směrem k nohám pohřbených osob, zatímco A. John zprostředkovává vzpomínky G. Wiedermanna, který zaznamenal „*směrem dolů zužující se profil*.“¹⁸⁰ Hroby vykazovaly šířku okolo 1 m, zahloubeny byly cca 1 m do písčitého podloží, jejich výplň byla podle M. Müllera tmavá. Úprava hrobů měla být potom následující: mrtví byli uloženi v natažené poloze s hlavou k západu, u lebek některých z nich byly nalezeny uhlíky či kamenné obložení z křemenů „*velkých jako pěst*“.¹⁸¹ Antropologický materiál byl patrně velmi křehký, neboť jej nebylo možno (popř. výkopci nebyli schopni) zachovat *in situ*; zřejmě z tohoto důvodu byly sebrány pouze vzorky kostí a údajně též chomáč černých vlasů. G. Wiedermanna zaujalo (natolik, že byl schopen se rozvzpomenout ještě v dopise z 9. srpna 1908, tj. bezmála po 30 letech), že u žádné lebky se nevyskytovaly zubní kazy.¹⁸² Hrobovou výbavu tvořil nezjištěný počet esovitých záušnic, jeden z pohřbených měl při sobě zbytky zcela zrezivělého

---

¹⁷⁷ John 1908; 1911; Müller 1923.

¹⁷⁸ Orig. „*die als Feuerstelle diente*“. John 1911, s. 10.

¹⁷⁹ Orig. „*Unter diesen Kohlen fand ich (...) einen kleinen Metallrest verrostetes messeartiges Eiseninstrument, Tonschalen und (...) Steinstücke, (...) als Flintstein erklärte*.“ John 1911, s. 10.

¹⁸⁰ Orig. „*nach unter schmaler werdenden Querschnitt*.“ John 1911, s. 11.

¹⁸¹ Orig. „*faustgroße Kieselsteine*“. John 1911, s. 11.

¹⁸² John 1911, s. 11.

meče a další opět nezjištěné množství různobarevných skleněných korálků, které snad tvořily náhrdelník.¹⁸³

Interpretaci nálezů – vedle již zmíněné nedostatečné terénní dokumentace – značně komplikuje skutečnost, že většina nálezů se před tím, než se jejich zbytky v 70. letech 20. století dostaly do sbírky chebského muzea,¹⁸⁴ ztratila. Hornolomanský nálezový fond utrpěl první ztráty díky samotnému Czernickému, který ve svém dopise A. Johnovi z 10. února 1901 vzpomíná, že „byl dříve na záušnice natolik bohatý, že jimi mohl podělit celou řadu Chebanek.“¹⁸⁵ Další záušnice byly ztraceny „kvůli záchvatům kleptomanie některých sběratelů“¹⁸⁶ někdy okolo poloviny 80. let 19. století, kdy jednu kolekci hornolomanského drobného šperku předal A. Czernický vídeňskému dvorskému muzeu k posouzení (k tomu však nikdy nedošlo a celá kolekce zůstává dodnes nezvěstná¹⁸⁷) a druhou ke zpracování a publikaci v českolipských *Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Club*, která se nálezci rovněž nevrátila.

Poté, co A. Czernický na jaře 1908 ve Vídni zemřel, vypravil se r. 1909 do Vídně za jeho vdovou Otto Müller,¹⁸⁸ aby pátral po osudech hornolomanských nálezů. Czernického vdova mu mohla ukázat pouhé dvě záušnice a sdělit mu, že další nálezy drží blíže nespecifikovaný Czernického příbuzný. Ve Vídni Müller kontaktoval rovněž J. Szombathyho, který mu sdělil, že část nálezů z prvního známého raně středověkého pohřebiště na Chebsku mu před nějakou dobou ukázal A. John, Szombathy je prý ohodnotil a přikázal je vrátit zpět na Chebsko. Tomu odpovídá i tvrzení A. Johna,¹⁸⁹ který udává, že ještě za života A. Czernického vyprosil od něho z titulu své funkce konzervátora c. k. Ústřední komise nálezy, nálezovou zprávu a skicu výzkumu pro chebské muzeum, což je v souladu s dopisem A. Czernického z 28. dubna 1901, v němž tomuto muzeu přislíbil předat „zuby, vlasy, kovové a skleněné ozdoby z hrobů u

---

¹⁸³ Půvabně působí postřeh G. Widermanna, který shledal tyto korálky „ähnlich den modernen Roks Drops Bonbons“. John 1911, s. 11.

¹⁸⁴ K převzetí františkolázeňské archeologické sbírky chebským muzeem viz Šebesta 1999c.

¹⁸⁵ Orig. „Ich war früher so reich an Schläfenringen, daß ich eine ganze Reihe Egerländerinnen damit betheilen konnte.“ John 1911, s. 10.

¹⁸⁶ Orig. „durch kleptomanische Anwandlungen von Sammler“. John 1911, s. 10.

¹⁸⁷ V dopise z 10. února 1901 Czernický poznamenává, že tyto záušnice zůstaly „wahrscheinlich in der Privatsammlung eines seither verstorbenen berühmten Gelerhrten.“ Tomu odpovídá i tvrzení G. Widermanna, že tímto učencem měl být geolog Ferdinand von Hochstätter (1829 – 1884). John 1911, s. 10 – 11.

¹⁸⁸ Otec M. Müllera, z jehož pozůstalosti byl text z r. 1923 připraven.

¹⁸⁹ John 1911, s. 10.

Loman.¹⁹⁰ To nezávisle potvrzuje i informace M. Müllera, který ve svém článku vzpomíná, že r. 1913 studoval v Městském muzeu ve Františkových Lázních pozůstalost A. Czernického, která sem byla předána krátce po založení muzea v r. 1912. Czernického odkaz obsahoval článek z *Bohemie* z r. 1879, korespondenci Czernického s Johnem a pět lahviček, které měly obsahovat několik kusů drobného šperku, skleněné korálky a trubičky, keramické zlomky, úlomky kostí a černé vlasy. Müllerova stať z r. 1923 potom představuje na celé čtvrtstoletí poslední zprávu o hornolomanských nálezích ve františkolázeňském muzeu – tou další je až jeho první odborná publikace z pera R. Turka.¹⁹¹

Celé toto bezmála detektivní líčení má jediný význam, a to poukázat na velmi omezenou výpovědní hodnotu dodnes dochovaných nálezů z Horních Loman; vzhledem k tomu, že chronologická citlivost esovitých záušnic je odvozována od jejich průměru,¹⁹² bylo by nutno posuzovat buďto kompletní soubor, nebo alespoň statisticky relevantní část. Tato podmínka však není naplněna, neboť není zřejmé, podle jakých kritérií starožitník Czernický vybíral kusy, které rozdával a posílal na expertizy. Lze však předpokládat, že to nebylo náhodným výběrem, tj. tak, aby byl zachován relativní poměr velikostí záušnic.

Stav hornolomanského souboru, tak, jak jej zdokumentoval R. Turek,¹⁹³ je následující: čtyři skleněné korálky, rámeček přezky z bronzu o průměru 25 x 24 mm, zlomky bronzového kruhu zakončený háčkem o průměru cca 65 – 70mm a pět esovitých záušnic, které popisuje tabulka č. 1:

tabulka č. 1: Esovité záušnice z Horních Loman (podle Turek 1950)

materiál	průměr záušnice (mm)	průměr drátu (mm)	šířka zakončení (mm)
bronz s Ag plátováním	cca 20	4	-
bronz s Ag plátováním	20	4	odlomeno

¹⁹⁰ Orig. "Gebisse, Haare Metall- und Glasschmucksachen aus den Gräbern bei Lohma". John 1911, s. 10.

¹⁹¹ Turek 1950, s. 420 – 422. Dříve, než R. Turek na sklonku 40. let 20. století tento materiál studoval, byl ztracen veškerý hornolomanský antropologický a keramický materiál; došlo-li také ke ztrátě drobného šperku a skleněných korálků nelze říci, neboť inventární záznamy františkolázeňského muzea nejsou dostupné.

¹⁹² Srov. Krumphanzlová 1974; nejnověji Štefan 2008, s.

¹⁹³ Turek 1950, s. 421 – 422.

bronz s Ag plátováním	17	3,7	odlomeno
Ag	16 - 18	3,3	6,8
Ag	15 - 19	2,1	3,7

Vývoj interpretace hornolomanského pohřebiště prošel poměrně složitým vývojem. Sám nálezce jej vyložil ve svém dopise A. Johnovi z 10. února 1901¹⁹⁴ tak, že jej pokládá (na základě podobnosti keramického materiálu z žároviště) za soudobé se staršími, blíže nespecifikovanými nálezy z nákolních staveb z františkolázeňského Mooru, jimž připisuje stáří dvou tisíciletí. Zvláště pozoruhodná je potom Czernického představa, že osídlení obyvatelstva žijícího v nákolních stavbách a pohřbívací v Lomanech představuje důkaz, „že sníženiny u Dolních Loman a Františkových Lázní byly v tomto období ještě překryty zbytky chebského jezera“.¹⁹⁵

Prvním badatelem, který uznal slavinitu (patrně po konzultaci s J. Szombathym někdy na počátku 20. století), byl A. John,¹⁹⁶ shodného názoru byl i M. Müller a A. Gnirs.¹⁹⁷ Němečtí meziváleční badatelé, kteří apriorně pochybovali o slovanském osídlení Chebska, poukazovali na skutečnost, že esovité záušnice – třebaže spíše bez roztepaných zakončení – se vyskytují i v pozdněmerovejských pohřebištích, někdy s několikanásobně větším průměrem. Zvláště dobře by tomuto modelu odpovídal kruh zakončený háčkem (R. Turek spekuluje i o esovitém zakončení), který posloužil P. Reineckemu k zařazení Honích Loman do kontextu merovejských řadových pohřebišť.¹⁹⁸ Čeští badatelé po r. 1945 potom stabilně zařazují na základě typologie esovitých záušnic hornolomanskou nekropoli po bok českých pohřebišť 10. století.¹⁹⁹

Předstihový výzkum O. Pospíchalové v roce 1965 na sousedních plochách žádné další hroby neodkryl.²⁰⁰

4.3.2.2. Cheb

Ze všech tří, resp. čtyř²⁰¹ raně středověkých lokalit historického Chebska, z nichž disponujeme hrobovými nálezy, představuje pohřebiště v areálu dnešního

¹⁹⁴ John 1911, s. 10.

¹⁹⁵ Orig. „daß die Niederungen von Unterlohma-Franzenbad zu jener Zeit noch von den Resten des egerländer Sees bedeckt waren“. John 1911, s. 10

¹⁹⁶ John 1903.

¹⁹⁷ Müller 1923; Gnirs 1927.

¹⁹⁸ Reinecke 1927/28.

¹⁹⁹ Turek 1950; Šimek 1955; Hejna 1967b; 1971.

²⁰⁰ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 6607/65.

²⁰¹ Problematika lokality Jindřichov je pojednána v oddílu 4.3.3.3. této práce.

Chebského hradu jedinou alespoň částečně moderně zkoumanou a publikovanou lokalitu.²⁰² Není úkolem této práce revidovat závěry zmíněných publikací chebského pohřebiště, která mohla přímo vycházet z dochovaných i po r. 1945 nově učiněných nálezů, přesto je na místě dotknout se zde pouze několika specifických problémů, které jsou pro pochopení vývoje raně středověkých pohřebišť Chebska klíčové, ale které publikace z r. 1988 – zejména pro své zaměření hlavně na problémy fyzické antropologie – neřeší (a s ohledem na nové nálezy ani nemůže řešit) v té míře, která je potřebná pro pochopení vývoje raně středověkého osídlení Chebska.

4.3.2.2.1. Soubor drobného šperku

Problematice drobného šperku z pohřebiště ve východní části areálu Chebského hradu sice byla věnována soudobými autory nemalá pozornost,²⁰³ přesto však je třeba učinit k těmto publikacím drobnou poznámku. Zmiňovaný katalog, který je ve své revidované podobě zařazen jako příloha č. 4 této práce, bohužel trpí třemi podstatnými nedostatky, a sice tím, že důkladně neosvětluje průběh vzniku a ztrát pojednávaného souboru esovitých záušnic, místy se dostává do přímého rozporu se staršími zpracováními (bez náležitého komentáře) a v neposlední řadě je bohužel třeba zmínit jeho neaktuálnost, jež je dána nejnovějšími výzkumy na lokalitě, které odborná literatura reflektuje pouze nedostatečnou měrou.²⁰⁴ Katalog z r. 1988 (resp. 1999) ovšem – s ohledem na dnešní badatelskou nepřístupnost kovových nálezů z Chebska²⁰⁵ – zůstává klíčovým zdrojem poznání inventáře hrobů pocházejících z pohřebiště v severovýchodní části chebské ostrožny. Vzhledem k nemožnosti revize starého, resp. zpracování nejnovějšího materiálu je třeba vnímat následující řádky pouze jako pokus o

²⁰² Souhrnně Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988; k nálezům z 90. let viz Šebesta 1999a; Šauerová 2003.

²⁰³ Katalog těchto nálezů byl publikován r. 1988, jeho revize doplněná o nálezy výzkumů z l. 1993 – 1998 potom r. 1999 (Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 405 - 406. resp. Šebesta 1999a, s. 196 – 198.

²⁰⁴ Šebesta 2000; 2002b; Šauerová 2003. Poslední z těchto prací, zaměřená na pouze povšechně identifikované akce Chebského muzea v areálu pohřebiště z let 1994 – cca 2001 (výsledky výzkumu P. Šebesty z r. 2001 patrně nebyly autorce k dispozici – srov. Šebesta 2002b), potom vzbuzuje celou řadu otazníků zejména metodického rázu; chybí identifikace, popis a vymapování hrobových celků, smysluplné zadání i formulace badatelské otázky tohoto výzkumu. Jako vysoce diskutabilní se rovněž jeví snaha datovat etážové pohřebiště z lokality se starším osídlením i četnou pozdější stavební i archeologickou činností radiokarbonovými daty získanými z uhlíků nalezených v hrobové vrstvě (Šauerová 2003, s. 58.).

²⁰⁵ Správce archeologické sbírky Chebského muzea neumožnil autorovi této práce studium kovových raně středověkých nálezů z Chebska s odvoláním na §9, odst. 4, písm. a zákona č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy.

rozvedení/doplnění některých informací, které vysvítají z útržkovité řeči dokumentace výzkumů z let 1911, resp. 1932 – 1933, a pozdější, jen málo konkrétní inventarizace obnovené sbírky muzea v Chebu z období po r. 1945.

Nejstarší části souboru zmiňovaného souboru, na jeho vzniku se podílel Jonasův výzkum v r. 1911 a výzkum z let 1932 – 1933 vedený O. Schürerem, resp. A. Gniersem a A. Knorem, doprovází několik otazníků, neboť na první pohled není zcela zřejmý podíl obou těchto výzkumných kampaní na nalezeném inventáři. Nezpochybnitelným faktem tak zůstává pouze skutečnost, že k r. 1950 uvádí R. Turek,²⁰⁶ že se v chebském muzeu nalézají celkem 11 kusů esovitých záušnic a další 4 kusy kovových kroužků z pohřebiště na chebské ostrožně. J. E. Jonas přiznává nález 9 kusů “záušnic” (zjevně míněno drobného šperku), z toho 5 esovitých záušnic.²⁰⁷ Jiná zpráva o tomtéž výzkumu však hovoří jen o 6 kusech drobného šperku, “*tri z toho s prohnutým esovitým koncem. Dva kusy se zašpičatělým konci mohly být náušnicemi, šestý konečně mohl být prstenem*”²⁰⁸ V uvedených výpovědích není třeba hledat hlubší rozpor, neboť zpráva K. Siegla,²⁰⁹ patrně měla za úkol předejít vlastní Jonasovu publikaci, takže chebským archivářem uváděné počty mohou být pouze průběžné, o čemž svědčí i shoda v počtu kovových artefaktů, které není možno počítat k esovitým záušnicím.²¹⁰ Problematictější je potom situace v případě výzkumné kampaně z počátku 30. let; nálezová zpráva A. Knora udává (a fotograficky dokládá) nález dvanácti **dobře dochovaných** esovitých záušnic (na vyobrazení chybí jakýkoliv jiný typ drobného šperku), jež měly být deponovány – podobně jako nálezy J. E. Jonase – v Chebském muzeu. Zde ovšem počínají nesrovnalosti, neboť O. Schürer hovoří ve své publikaci o nálezu neupřesněného množství drobného šperku v kulturní vrstvě.²¹¹ R. Turek se pokusil v rámci svého poválečného bádání ověřit tuto informaci u tehdy jediného dostupného

---

²⁰⁶ Turek 1950, s. 415 – 16)

²⁰⁷ Orig. “*Die einzigen Gegenstände, welche bei einiger dieser Skelette gefunden wurden, und zwar in der Gegen der Schläfen, waren einige offene Ringe, im ganzen neun an der Zahl, von denen sich fünf, mit je einem S-förmigen Ende versehene, als sogenannte Schläfenringe erweisen, welche für die frühslawische Epoche charakteristisch sind* [zvýraznil Jonas – pozn. JH].” Jonas 1912, s 17.

²⁰⁸ Orig. “*drei davon mit gebogenem S-förmigen Ende erweisen sich als Schläfenringe. Zwei Stück mit Spitzlaufenden Enden mochten Ohrringe, der sechste endlich mochte ein Fingerring sein.*” Siegl 1912, s. 364.

²⁰⁹ Kontakty mezi J. E. Jonasem a K. Sieglem dokládá v Archivu nálezových zpráv ARUP dochovaná jejich společná fotografie pořízená přímo v jedné ze sond výzkumu z r. 1911 (Archiv nálezových zpráv ARP, č. j. 2289/51).

²¹⁰ Výsledky Jonasova výzkumu shodně shrnuje katalog z r. 1988 jako 6 záušnic a 3 kroužky.

²¹¹ Schürer 1934b (München), s. 56. Jednalo by se tedy o zcela unikátní situaci - srov. Štefan 2008.

pamětníka výzkumu, A. Knora, který mu měl poskytnout ústní informaci, podle níž mělo být v rámci výzkumu odkryto šest hrobů,²¹² což je ovšem v rozporu s Knorovou nálezovou zprávou z 4. listopadu 1933,²¹³ která hovoří o pouhých čtyřech pohřbených jedincích, z nichž jeden (ostatky byly v tomto případě zjevně uloženy druhotně) nebyl doprovázen žádnou záušnicí, dva byli vybaveni jediným exemplářem, zatímco poslední z pohřbených (Knorův hrob č. 2) byl obdařen kolekcí celých deseti, svými rozměry a tvarem poměrně homogenních kusů. A. Knor tedy na přelomu 40. a 50. let zřejmě tuto skutečnost již nevedl v patrnosti a předpokládal, že každý z pohřbených byl dekorován jedním párem záušnic, čímž dospěl k počtu hrobů udávanému R. Turkem. Tvrzení O. Schürera o záušnicích pocházejících z kulturní vrstvy je možno pokládat za omyl zapříčiněný náhlým skolem A. Gnirse, neboť Schürer, který se A. Knorem dokumentovaných vykopávek z podzimu r. 1933 již neúčastnil, tak přišel o svůj informační zdroj.²¹⁴

Z výše uvedeného vyplývá, že před vypuknutím 2. světové války mělo být známo z chebského pohřebiště 18 esovitých záušnic (tj. z 6 + 12 z výzkumů z let 1911 a 1933) a tři kusy jiného drobného šperku (z výzkumu J. E. Jonase), přičemž tento stav koresponduje i s výše citovaným katalogem z r. 1988. Problémem ovšem zůstává, že první tři poválečné publikace drobného šperku z Chebského hradu zachycují zcela odlišný stav;²¹⁵ R. Turek a E. Šimek zobrazují patnáct kusů drobného šperku, A. Hejna pouze pět esovitých záušnic a jedno odlomené esovité zakončení. Je tedy patrné, že došlo k rozdělení souboru, neboť všichni pováleční badatelé si již bezpečně byli vědomi chronologické citlivosti esovitých záušnic,²¹⁶ tj. sotva by se spokojili s analýzou pouze části materiálu. Patnáct kusů drobného šperku, mezi kterými patrně nechyběly žádné Jonasovy nálezy, bylo k dispozici E. Šimkovi; jednalo se však o soubor značně poškozených kusů, takže pouze sedm z těchto exemplářů si uchovalo zřetelné esovité zakončení. To plně koresponduje se zápisem v knize přírůstků a ztrát v této době ještě

---

²¹² Turek 1950, pozn. č. 45.

²¹³ Knor č. j. 2547/33.

²¹⁴ Četné kontakty O. Schürera a A. Gnirse dokládají zlomky jejich vzájemné korespondence uchované v Archivu nálezových zpráv ARUP, dílem v neinventarizované Gnirsově pozůstalosti, dílem pod č. j. 1324/82 a č. j. 3274/05.

²¹⁵ Turek 1955, s. 415 – 416, obr. 9; Šimek, s. 162, obr. 46; Hejna 1967, s. 217, obr. 21.

²¹⁶ Ta byla v principu známa již L. Niederlemu (Niederle 1913, s. 588 – 610).

jednotné sbírky městského muzea v Chebu z let 1945 - 1960,²¹⁷ kde je pod přírůstkovým číslem 203 jako akvizice tehdejší ředitelky muzea M. Mladějovské znesena položka “7 slovanských záušnic”. Jako předchozí zápis zde pod číslem 196 figuruje “krabice střepů (mladší doba hradišt.)”, jejíž původ je osvětlen poznámkou “zasláno stát. ústavu arch. v Teplicích”. Zcela bezpečně se jedná o materiál objevený a zdokumentovaný A. Knorem,²¹⁸ prvně publikovaný E. Šimkem,²¹⁹ který však nebyl v období krátce před rokem 1950 k dispozici R. Turkovi (jak R. Turek sám přiznává). Tuto skutečnost vysvětluje poznámka ve výše zmiňované knize přírůstků, která říká, že přírůstková čísla 196 a 195 (“krabice střepů”, resp. “část pravěké nádoby (lužické?) z Chebska”) byly již 1. dubna 1948 zapůjčeny E. Šimkovi. Že se tato poznámka s velkou měrou pravděpodobnosti týká i “7 slovanských záušnic” a asi i dalších osmi kusů drobného šperku, které postrádaly esovité zakončení, lze dovodit ze skutečnosti, že fotografie uvedeného souboru v Turkově i Šimkově publikaci zjevně pochází z jediného negativu, tj. R. Turek neměl příležitost studovat chebský drobný šperk *in natura*, což osvětluje rozpory v určení materiálu jednotlivých kusů mezi publikací R. Turka a katalogem z r. 1988.²²⁰

Důvod rozdělení souboru 12 záušnic získaných Gnirsovým výzkumem není jasný, jako určitá stopa by se mohlo jevit předání části tohoto materiálu – spolu s částí keramiky – do sbírky teplického Amt für Vorgeschichte, odkud se patrně nepovšimnut dostal zpět do Chebu, kde jej snad při znovupořádání sbírky po svém nástupu objevila O. Pospíchalová; tomu by odpovídalo vrocení Hejnovy první publikace těchto záušnic.²²¹ V každém případě je třeba bez hlubší argumentace založené na dobové dokumentaci odmítnout spekulaci o tom, že by z výzkumu J. E. Jonase pocházely ještě

---

²¹⁷ Za umožnění studia starší sbírkové evidence patří autorům dík PhDr. Ivě Votroubkové, etnoložce Krajského muzea v Chebu.

²¹⁸ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33.

²¹⁹ Šimek 1955, s. 163, obr. 47.

²²⁰ Jestli panovala podobná situace i v případě nálezů z ostatních pohřebišť z Chebska, není možné doložit. Signifikantní ovšem je, že zatímco v případě hornolomanského souboru R. Turek výslovně uvádí materiál, z něhož jsou jednotlivé šperky vyrobeny a děkuje “*správě městského muzea ve Františkových lázních, zvláště řed. Kolářovi, za laskavé umožnění studia a publikace materiálu*” (Turek 1950, s. 421 – 422, pozn. č. 55), u materiálu, z něhož je vyroben drobný šperk pocházející z Třebně, sice očividně váhá a dostává se do zjevného sporu s ostatními autory (srov. oddíl 4.3.2.3. této práce), ale rovněž děkuje vedení příslušného muzea, tj. M. Mladějovské. (Turek 1950, s. 423 – 424, pozn. 58). U příslušné partie věnované materiálu z pohřebišť v Chebu však – v případě všech ostatních lokalit obligátní – poděkování chybí.

²²¹ Hejna 1967, s. 217, s. 21. Drobné rozpory v řádu jednotek kusů vůči souhrnné publikaci z r. 1988 je nutno přičíst na vrub průběžné “erozi” materiálu, tj. ztrátám celých kusů i poškozování ostatních, jež je dobře patrné na jednotlivých uveřejnění materiálu.

další dvě záušnice;²²² v dostupných zprávách o vzniku nejstarší části chebského souboru drobného šperku pro tyto dva exempláře prostě není prostor, nehledě na skutečnost, že se zcela vymykají z kontextu ostatních nálezů z Chebského hradu.²²³

Katalog z r. 1988 dále uvádí záušnice, které vydaly výzkumy O. Pospíchalové v r. 1968²²⁴ a P. Šebesty v r. 1985, resp. – v novelizované verzi k r. 1999 – i z výzkumů z let 1993 – 1998, z pochopitelných důvodů zde však chybí výsledky výzkumů prováděných na Chebském hradě v letech 2000 – 2002,²²⁵ ze kterých pochází patrně velmi archaický soubor kovových doplňků kroje. Podle předběžných zpráv se staly r. 2000 objektem výkopů pod podlahou románské kaple „*pohřby (...), podle záušnic staršího typu nejpozději [sic!] z 10. století,*“ které měly být porušovány základem starší fáze sakrální stavby (srov. oddíl 4.3.2.2.3. této práce),²²⁶ zatímco již roku 1998 měl být v podlaze jižní sakristie hradní kaple odkryt hrob „*slovanského velmože,*“ který „*měl na nohou zbytky zkorodovaných ostruh, což je v Chebu zcela ojedinělý nález.*“²²⁷ Oba tyto – pro datování počátků pohřbívání na Chebském hradě stěžejní – nálezy nebyly dosud publikovány a ani nejsou badatelsky přístupné,²²⁸ takže nezbyvá, než vyčkat obšírnějšího nálezcova pojednání o tomto objevu.

4.3.2.2.2. Stratigrafické vztahy chebského pohřebiště

Z prostoru chebského pohřebiště je známo větší, blíže nespecifikované množství keramických zlomků příslušných hradištní periodě. Panuje všeobecná, nepochybně správná shoda, že se nejedná o milodary,²²⁹ nýbrž o materiál sem zanesený v průběhu pohřební a pozdější stavební aktivity.²³⁰ Bohužel však již ani autor příslušné partie studie z r. 1988 nebyl schopen až na výjimky propojit jednotlivé exempláře

²²² Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 406, č. 23 a 24.

²²³ O jejich původu lze tedy pouze spekulovat; odhlédneme-li od možnosti, že vůbec nepocházejí z některé ze známých lokalit z Chebska, bylo by možno uvažovat jen o jejich příslušnosti mezi ztracené nezdokumentované nálezy z Horních Loman. V tom případě by bylo možné, že posloužily P. Reineckemu k potvrzení jeho etnického zařazení této nekropole – srov. Reinecke 1927/28.

²²⁴ 4 kusy. Kresbu viz Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 3224/70.

²²⁵ Předběžně Šebesta 2000; 2004a; Šauerová 2003.

²²⁶ Šebesta 2004a.

²²⁷ Šebesta 2000, s. 12.

²²⁸ Srov. pozn. č. 205.

²²⁹ Milodary v pravém slova smyslu z chebského pohřebiště nejsou známy, jen Z. Krumphanzlová (s odvoláním na ústní sdělení O. Pospíchalové) sem situuje nález nezjištěného množství přeslenů, které datuje do 11. – 12. (sic!) století (Krumphanzlová 1974, s. 77).

²³⁰ Např. Jonas 1912, s. 38, nejnověji Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 404.

keramických zlomků ze sbírky chebského muzea s konkrétními stratigrafickými jednotkami, neboť to neumožňují ani starší nálezové zprávy.²³¹ Při posuzování stratigrafických vztahů chebského pohřebiště je tak třeba vycházet pouze z jednotlivostí²³² vzešlých z pozorování A. Knora a O. Pospíchalové.²³³

Stratigrafickou jednotkou, kterou lze jednoznačně funkčně interpretovat, je humózní, cca 60 cm mocná vrstva počínající podle většiny zpráv okolo 225 cm pod úrovní dnešního terénu, v níž jsou – bez možnosti rozeznat jednotlivé hrobové jámy – uloženy pozůstatky pohřbených jedinců, často ve vzájemných superpozicích. Na patrně nejdůležitější zdokumentované stratigrafii z areálu chebského pohřebiště, kterou zaznamenal A. Knor,²³⁴ je označena jako stratigrafická jednotka *římská pět*. Velký otazník potom ovšem představuje jednotka *římská šest*, resp. její keramická náplň, která představuje možný klíč k synchronizaci pohřebiště s oběma keramickými předkolonizačními horizonty objevenými v první polovině 60. let A. Hejnu při výzkumu opevnění předhradí. Jedná se o cca 100 cm mocnou hlinitou vrstvu, která (podle Hejnovy interpretace starších dokumentací²³⁵) má být roslá ze skalního podloží zjištěného pod touto vrstvou. V této vrstvě měla kampaň z počátku 30. let odkrýt keramický materiál, dnes nezvěstný.²³⁶ Tato skutečnost je mimořádně závažná, neboť umožňuje tvrdit, že pohřebiště ve východní části areálu Chebského hradu je mladšího data, než osídlení ostrožny; Knorova vrstva *římská šest* totiž buďto představovala prvotní rovinu terénu, na kterém – jako původně sídlištní vrstva – vznikla *římská pět*, do níž začaly být později ukládány pohřby, příp. vrstvy *římská pět* a *římská šest* jsou původem jediným horizontem, který nesl nejstarší osídlení, a k jejich oddělení došlo až v důsledku intenzivní pohřební aktivity.

Bohužel není možno synchronizovat tento vývoj s A. Hejnou zachycenými fázemi valu; mezi pohřby v Knorově vrstvě *římská pět*, jsou pravidelně nalézány

---

²³¹ Zlomky pozůstalosti A. Gnirse v Archivu nálezových zpráv; Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33.

²³² „Jakoukoliv bližší interpretaci znemožňuje i dnes nedostatek stratigrafických údajů a nedostatek nálezů, jež, jak se zdá, zůstávaly až na vzácné výjimky nepovšimnuty.” Hejna 1967, s. 176.

²³³ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33; 4639/69; 3224/70.

²³⁴ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33, s. 3, plán; reprodukce viz Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 395, obr. 3.

²³⁵ Hejna 1967, s. 172.

²³⁶ Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 404. Jedinou dochovanou reprodukcí materiálu z vrstvy *římská šest* představuje málo kvalitní foto zobrazující zlomek výdutě se stopami vlnice. Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33, tab. 1 : 19.

keramické fragmenty, které “není snadné přiřadit jedné z fází [opevnění předhradí – pozn. JH].”²³⁷ Je tedy nutno vycházet z předpokladu (který není možno při současném stavu nepřístupnosti materiálu ověřit), že vrstva *římská pět* obsahuje keramiku příslušnou oběma fázím chebského opevnění, čímž však není řečeno, v jakém vztahu jsou vůči sobě starší horizont valu, vrstva *římská pět* a pohřby v ní uložené. Kdyby totiž nálezy z půdní vrstvy *římská šest* již obsahovaly keramické fragmenty odpovídající prvnímu horizontu valu, bylo by nutno pokládat i vrstvu *římská pět* za současnou s prvním horizontem valu a starší či současnou s pohřby do ní vkládanými; ty by pak alespoň z části byly současné s horizontem druhého valu, jehož keramiku s sebou do humózní vrstvy pohřby zanášely. Za současného stavu zisků a bohužel i následných ztrát terénní informace sice není možno daný problém rozřešit, je však na místě vyjádřit naději, že tak může učinit revizní výzkum.

Takřka nemožné je potom posuzovat vzájemné vztahy Knorových vrstev *římská čtyři až římská jedna* (náplň této vrstvy pokládá A. Knor za sekundární a recentní²³⁸). Žádná z dochovaných zpráv o proběhlých výzkumech nehovoří o tom, že by v těchto vrstvách byly patné stopy hrobových jam,²³⁹ z čehož by mělo být možno předpokládat jejich vznik až po ukončení pohřebních aktivit na lokalitě; sudá čísla v tomto případě označují vrstvy žluté navážky, z nichž alespoň jednu snad lze ztotožnit s pozorováním P. Šebesty,²⁴⁰ který zjistil nad humózní vrstvou s pohřby při východní hradební zdi „mocnou sterilní vrstvu mezi slovanským sídelním a pohřebním horizontem a středověkou [myšleno zřejmě vrcholně středověkou – pozn JH] úrovní“.²⁴¹ Přesný význam této vrstvy pro historický vývoj lokality nelze určit, jisté však je, že situace je složitější, než jak se domnívá P. Šebesta, který naznačuje současnost této sterilní vrstvy s kolonizačním horizontem, jenž – zřejmě plynule – navazuje v prostoru předhradí²⁴² na mladší horizont valu,²⁴³ takže není vyloučeno ani pokračování pohřebních aktivit i

²³⁷ Orig. “[Scherben] nicht leicht einer der Phasen zuzuordnen sind.” Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 404, s. 400, obr. 8. S obdobným výsledkem se s tímto úkolem potýkala i O. Pospíchalová (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 4639/69).

²³⁸ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33, s. 3.

²³⁹ Ty zachytil výzkum z r. 1933 jen na západním okraji pohřebiště (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33, s. 3 – 4).

²⁴⁰ Šebesta 2002.

²⁴¹ Orig. “eine große sterile Schicht zwischen dem slawischen Siedlungs- und Gräberhorizont und dem mittelalterlichen Niveau”. Šebesta 2002, s. 208.

²⁴² A zjevně též i v prostoru samotného hradu; srov. Šimek 1955, s. 47 a Šebesta 2002, obr. 5.

²⁴³ Hejna 1964; 1965; 1967a.

v prvních letech Vohburského Chebska, které by byly ukončeny až stavbou tzv. vohburského hradu (srov. oddíl 4.3.2.2.).

Specifickou stratigrafickou otázku potom představují sondy provedené pod podlahou chebské románské kaple (viz oddíl 4.3.2.2.3.).

4.3.2.2.3. Otázka existence předrománské sakrální stavby

Již 2. kapitola této práce naznačila, že jedním z nejstarších badatelských problémů, které se váží k pohřebišti na chebské ostrožně, je christianita pohřbených jedinců, jež implikuje otázku přítomnosti sakrální stavby, k níž by se pohřební aktivita vázala. Tuto otázku nastolila již druhá z publikací Jonasova výzkumu, a sice zpráva dlouholetého chebského archivního ředitele Karla Siegla na stránkách MVGDB,²⁴⁴ která pohřbené z Chebského hradu považuje jednoznačně za křesťany a již jen z této skutečnosti usuzuje na existenci staršího kostela. Další bádání tuto otázku upozadily ve prospěch problému nacionality chebského osídlení a v jejím kontextu posuzují i christianizaci Chebska,²⁴⁵ což platí jak pro badatele německé, tak i pro české po roce 1945.

O christianitě pohřbených v prostoru chebského opevněného centra není třeba pochybovat. Argumentovat lze mj. absolutní absencí milodarů (keramické zlomky je možno vyloučit – viz. kapitola 4.3.2.2.2, drobné kovové předměty, které je třeba pokládat za součást kroje zemřelých, správně zařadil již K. Siegl²⁴⁶), způsobem uložení těl a v neposlední řadě prokazatelnou přítomností kamenných náhrobních desek, z nichž tři měly v místech, které kryly hrud' zemřelého, vyrytý symbol rovnoramenného kříže (viz obr. č. 5). Jedna z takto označených náhrobních desek byla mezi osmi, které odkryl Jonasův výzkum v roce 1911, dvě potom zaznamenala O. Pospíchalová při svém výzkumu jižně od jihovýchodního rohu románské kaple v roce 1968.²⁴⁷ Datování těchto náhrobních desek je problematické, jediným nezpochybnitelným vodítkem je zjištění O. Pospíchalové, že v sondě E z r. 1968 ležela v druhotné poloze na jednom z kamenných

---

²⁴⁴ Siegl 1912.

²⁴⁵ Franz 1941; Šimek 1955.

²⁴⁶ Siegl 1912, s. 366.

²⁴⁷ Pospíchalová, č. j. Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 4639/69; Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 401.

bloků esovitá záušnička. Rozměry této záušničky – 13 x 10 mm²⁴⁸ – otevírají prostor k domněnce, že pohřbívání pod stélami se váže k mladší fázi pohřbívání. Pozoruhodná je i skutečnost, že většina objevených desek byla vytesána ze žuly a čediče, tj. hornin, které se na chebské ostrožně běžně nevyskytují;²⁴⁹ je tedy nutno pokládat tyto desky za významný doklad sociální stratifikace na pohřebišti.

Pro existenci starší sakrální budovy na pohřebišti hovoří – vedle nesporné christianity nekropole na centrální lokalitě – zejména situace opakovaně zachycená v letech 1911 a 1968 v sondě pod chórem románské kaple. „Zde byl opětně odkryt 105 cm x 65 cm veliký „kamenný základ“ z vápenné omítky. Pod ním, v hloubce 120 – 135 cm [míněno pod podlahou kaple, tj. na úrovni ostatních hrobů z pohřebiště – pozn. JH], ležela lidská kostra.”²⁵⁰ O tom, že by se mohlo jednat o pozůstatky starší, snad sakrální stavby, spekulovali – velmi opatrně - oba badatelé, kteří situaci odkryli;²⁵¹ J. E. Jonas uvažoval o pozůstatcích základů, zatímco O. Pospíchalová, která odkryla celou dochovanou plochu “kamenného základu”, jej pokládala za pozůstatek maltové podlahy, čemuž odpovídá i mocnost maltové vrstvy, která činí 25 cm.

Proti této interpretaci se zprvu vyslovil P. Šebesta, který argumentoval přítomností pozdě středověké cihly, kterou spojuje s opravou kaple po požáru r. 1472, pod úrovní této vrstvy.²⁵² Toto tvrzení však není zcela podloženo, neboť zlomek cihlového kvádříku se nenalézal přímo pod maltovou krustou, nýbrž v místech, kde “řada kamenů pokračovala na jih, ale zde již nebyly vázány maltou.”²⁵³ Pravděpodobnost tvrzení, že P. Šebestou zmiňovaný úlomek cihly se dostal pod úroveň maltové kry, resp. vrstvy, která se jeví být jejím pokračováním, se dostal na své místo až sekundárně, umocňují i další pozorování O. Pospíchalové.²⁵⁴ Nový pohled na problematiku přinesly nejnovější, doposud pouze předběžně publikované, výzkumy P. Šebesty z let 1997 – 2000, který podle výkopce zjistil “část kamenného základu starší

²⁴⁸ Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 405 – 406, č. 21.

²⁴⁹ srov. Varhaník – Zavřel 1989.

²⁵⁰ Orig. “Hier wurde nochmals ein 105 cm x 65 cm großes “Steinfundament” aus Kalkmörtel entdeckt. Unter ihm, in eine Tiefe von 120 – 135 cm, lag ein Menschenskelett.” Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 398.

²⁵¹ Jonas 1911, s. 29; Pospíchalová, č. j. 4639/69; č. j. 3224/70.

²⁵² Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 398.

²⁵³ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 3224/70, s. 5.

²⁵⁴ “Situace, jak se nám jevila v profilech, byla dosti složitá. Už nález kamenných zlomků okenní kružby, stejně jako zlomků cihlových dlaždic starší podlahy naznačuje, že došlo k rozrušení cihlové dlaždicové podlahy.” Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 3224/70, s. 5 - 6.

sakrální stavby,” který byl “široký 90 cm a byl překrytý mohutnou kamennou destrukcí, na které teprve stojí příčky vnitřního dělení kaple.”²⁵⁵ V rámci interpretace těchto pozůstatků kamenné, na maltu zděné konstrukce, přehodnotil P. Šebesta své hodnocení staršího, výše popisovaného zjištění J. E. Jonase a O. Pospíchalové a zahrnul je do rekonstrukce severní a západní části půdorysu údajné starší sakrální stavby,²⁵⁶ třebaže v popisu obou těchto stavebních reliktních existují zjevné rozpory²⁵⁷ (ty by snad bylo možno vysvětlit opakovanými výkopy v chóru, P. Šebesta uvádí – vedle sondy J. E. Jonase a masivnějšího zásahu O. Pospíchalové – ještě stopy dalšího, nedokumentovaného, výzkumu). Tato rekonstrukce má však podstatnou slabinu, a sice absolutní absenci pozůstatků jižní fronty stavby, která nebyla zachycena žádným starším výzkumem, třebaže by se tak nutně muselo – s ohledem na rozložení starších prokopaných ploch²⁵⁸ – stát, neboť není důvod předpokládat významně odlišné podmínky pro zachování stavebních reliktních pod kaplí a v jejím okolí. Zásadní problém potom představuje datace tohoto staršího půdorysu, pro níž P. Šebesta neuvádí žádné opory, takže není možno jednoznačně hovořit o tom, že by se jednalo o sakrální stavbu, ke které by se vázala mladší fáze (pohřby, jenž jsou porušovány tímto půdorysem, zjistily výzkumy z let 1911, 1967 a 1997) pohřbívání na lokalitě, takže jediným datem *ante quem*, s nímž je možno bezpečně operovat, je stavba hradní kaple; není tak vyloučeno, že P. Šebestou odkrytý fundament je současný s tzv. vohburským hradem, s jehož stavbou – jak panuje všeobecná shoda – pohřební aktivita na lokalitě končí.

Pro existenci sakrální stavby, ke které by se (nejpozději okolo r. 1000) vázala pohřební aktivita v areálu někdejšího raně středověkého ohrazeného centra, je možno uvést – krom výše naznačených, lhotejno, zda skutečných či domnělých pozůstatků – ještě další nepřímé, leč závažné indicie:

---

²⁵⁵ Šebesta 2000, s. 10.

²⁵⁶ Šebesta 2000, s. 11, obr. 4.

²⁵⁷ Odhlédneme-li od rozdílů v pozorování O. Pospíchalové a P. Šebesty, které mohou být zapříčiněny subjektivitou slovního popisu, zbývá zde málo přehledná předběžná publikace výzkumu z r. 2001 (Šebesta 2002b), kde jsou patrně zaměněny severní a jižní stěna kaple a kde se navíc hovoří – vedle porušování hrobů “stavbou starší kamenné stavby, jejíž základy se podařilo zjistit pod románskou podlahou” i o pohřbech “pod románskou maltovou podlahou,” přičemž není jasné, které stavební fázi má tato podlaha náležet.

²⁵⁸ Srov. Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 392; Šebesta 2000, s. 11, obr. 4. Shodný průběh s jižní stěnou románské dvojité kaple v zásadě vylučují další terénní zjištění P. Šebesty ze zmiňované výzkumné kampaně.

1. Přítomnost podobné stavby na chebské ostrožně by plně odpovídala dobovým poměrům v obou kulturních okruzích, které se v prostoru severovýchodního Bavorska střetávaly.²⁵⁹
2. Lokalizace štaufské a snad i vohnurské kaple do místa předpokládané starší sakrální stavby naznačuje záměrnou tendenci k zachování prostorové dispozice svatostánku; bylo by možno uvažovat zejm. o shodném umístění presbyteria. To by rovněž vysvětlovalo absenci základového věnce, na který by patrně narazila sonda D z r. 1967,²⁶⁰ kterou O. Pospíchalová prozkoumala celou délku kaple; zdivo bylo bezezbytku rozebráno a opětně použito, zatímco základový žlab padl za oběť živé stavební činnosti spojené se stavbou i pozdější existencí některé mladší kaple. Alternativu potom samozřejmě představuje dřevěná konstrukce staršího svatostánku.
3. V nejbližším okolí hypotetického umístění hřbitovního kostela v Chebu se vyskytuje většina hrobů osob, jimž můžeme mezi zemřelými přiznat nejvyšší sociální status, tj. pohřby pod kamennou deskou, resp. pohřeb s ostruhami; zvláště markantní je tento jev u kamenných ploten označených symbolem kříže.²⁶¹

4.3.2.3. Třebeň

Jako poslední z raně středověkých nekropolí bylo objeveno v letech 1930 – 1931 pohřebiště třebeňské. Lokalita se nachází na nevelké ostrožně, která od východu vybíhá nad někdejší vedlejší či slepý kanál Ohře.²⁶² V terénu je dodnes patrné podmáčené území, dnes přetáité tělesem lokální tratě Cheb – Skalná (obr. č. 6), které se táhne až k jihovýchodnímu úpatí návrší, na němž se nalézají raně středověké, resp. soudobé třebeňské pohřebiště, kde při stavbě márnice došlo k neodbornému odkrytí neznámého

²⁵⁹ Ke zcela plánovitému zakládání misijních kostelů na území osídleném Slovy došlo v regnitzko-steigerwaldské oblasti již na sklonku 8. století (srov. Losert 2005), takže – přijmeme-li tezi, že území Chebska bylo v 9. – 12. století soustavně a se stále rostoucí intenzitou kulturně a společensky ovlivňováno z říšského prostoru (srov. oddíl 5.1. této práce) – není třeba pochybovat o nutnosti obdobně koncipované aktivity v rámci sledovaného regionu již v 9., nejpozději v 10. století. Přítomnost sakrální stavby na centrální lokalitě potom zcela zapadá i do vzorce tzv. velkofarní organizace v Čechách (srov. Fiala 1967).

²⁶⁰ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 4639/69.

²⁶¹ Viz Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988, s. 392.

²⁶² Na nejstarších mapováních 18. stol. není již zřetelný, III. vojenské mapování již zachycuje v zásadě dnešní stav.

počtu kostrových hrobů. Pozoruhodných analogií s druhým z venkovských pohřebišť Chebska, s Horními Lomany, je však daleko více; ostrožna vzdálená několik set metrů východně od obce Třebeň se rovněž nalézá na severním okraji úvalu Slatinného potoka a spolu s hornolomanským pohřebištem vytváří rovnoramenný trojúhelník s vrcholem v prostoru chebské ostrožny o délce ramene o něco přesahující 5,5 km.

O podobě úpravy hrobů, jejich počtu a ani o antropologických nálezech není nic známo, movité nálezy zachránil zřejmě až po zničení terénní situace stavbaři J. G. Hiersche, díky jehož sbírce se uchovala poškozená nádobka, 21 kus drobného šperku a dva skleněné korálky s očky. Jestli nálezový fond obsahoval ještě keramické fragmenty a případné další nálezy, není jisté; soupis Hierscheho sbírky vzniklý krátce po skončení druhé světové války hovoří o *“střepech z místa nálezu stříbrných záušnic”*,²⁶³ resp. *“pazourcích z hřbitovního návrší”*.²⁶⁴ Rukopis R. Hierscheho nehovoří o podobě těchto keramických zlomků, takže je možno pouze spekulovat o následujících třech možných významech těchto zápisů:

1. R. Hiersche při pořádání otcovy sbírky zaměnil materiál z jiné lokality a pokládal je za nálezy třebeňské.²⁶⁵
2. Na místě třebeňského pohřebiště se nalézalo starší prehistorické osídlení.²⁶⁶
3. R. Hiersche měl na mysli dodnes známou, poněkud poškozenou nádobku, a jelikož nebyl on ani jeho otec školeným odborníkem, nedokázal odlišit štípané nástroje od pseudoartefaktů.²⁶⁷

Bez ohledu na to, která z těchto variant je pravdivá nebo pravdě nejbližší, je na místě konstatovat, že z třebeňské nekropole disponujeme takovými nálezy, které umožňují - v porovnání s pohřebišti z Chebu a zejm. z Horních Loman – učinit si

---

²⁶³ Orig. *“Scherben von der Fundstelle der Silberschüäfenringe”*. SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24, fol. 34, č. 243. Zápis je doplněn poznámkou *“Siehe!”*, jejíž význam nelze přesně vyložit.

²⁶⁴ Orig. *“Friedhofshügel – Feuersteine”*. SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24, fol. 25, č. 190.

²⁶⁵ Pro tuto – nejvíce pravděpodobnou – variantu hovoří fakt, že K. Dinklage a L. Franz se ve svých statích, v nichž se třebeňskými nálezy zabývají (Dinklage 1940; Franz 1941), o dalších nálezech z lokality nezmiňují, třebaže s J. G. Hierschem bezpochyby celou záležitost konzultovali.

²⁶⁶ Pro tuto tezi svědčí především terénně výhodné umístění lokality na nejzazší výběžek úzké ostrožny, což ilustruje pozoruhodná, leč pouze dnes nezvěstnými keramickými fragmenty podložená hypotéza A. Gnirse, který nejspíše právě sem lokalizuje raně středověkou opevněnou polohu u Třebně (Gnirs 1995, s. 116).

²⁶⁷ Nádobka – vč. nezaměnitelného popisu – se v rámci výše citovaného pramene zmiňuje ještě v zápisech č. 138 a 454 (fol. 16, resp. 454).

poměrně zřetelný obraz o chronologickém zařazení nálezů. Jedná se o následující materiál: poškozenou nádobku s výrazně rozevřeným hrdlem, ostře lomenou výduť zdobenou šikmými žlábkami v horní třetině výšky, šedavého, málo kvalitního střeptu (inv. č. A 1511, obr. č. 7), dva očky zdobené skleněnými korálky, prostý stříbrný prsten, 19 stříbrných esovitých záušnic a jeden větší stříbrný esovitý kroužek (viz tabulka č. 2).

tabulka č. 2: Esovité záušnice z Třebně (podle Turek 1950)

materiál ²⁶⁸	průměr záušnice (mm)	průměr drátu (mm)	šířka zakončení (mm)
Ag?	27 – 35	1,7	4,3, rýhované
Ag	12,5 – 13,5	2,3 – 2,5	-
Ag	14,5	2,8	-
Ag	14	2,8	-
Ag	14	2,8	-
Ag	14	3	-
Ag	10 – 14,5	2,3	-
Ag	13	2,5	-
Ag	10 – 13	2,6	-
Ag	11,5 – 15	2	-
Ag	14	2,8	4
Ag (žlutavé)	15	2,2	3 – 3,8
Ag	15,8 – 16	2,8 - 3	-
Ag	16	2,8	-
Ag	15,5	2,8	-
Ag	16	2,8	poškozeno
Ag	10,5 – 12,5	2,5	-
Ag	10,5 – 14	2,8	část. odlomeno
Ag	13	1,8 – 2,1	-
Ag	11 – 14	1,3	-

Starší bádání se k trebeňskému pohřebišti vyjádřilo v podstatě shodně; L. Franz, R. Turek i E. Šimek²⁶⁹ zařazují nádobku do 10. věku, toto časové zařazení pak přebírá i A. Hejna.²⁷⁰ Rovněž přístup k etnicitě nálezů vyznívá obdobně, tj. pro slovanské

²⁶⁸ Podle R. Turka (Turek 1950, s. 424), kde ovšem určení není – snad dokonce záměrně – jednoznačné (někde uveden pouze implicitně, jinde s poznámkami o nízké kvalitě či barvě materiálu). Výše citovaný soupis R. Hierscheho uvádí “19 Schlafenringe aus Bronze, 1 Haarring aus Silber“ (zápisy č. 450 a 451, fol. 72), zatímco L. Franz (Franz 1941, s. 69) se odkazuje na dobrozdání nejmenovaného chebského odborníka, podle něhož je trebeňská kolekce vyrobena „aus gutem Silber.“ - srov. oddíl 4.3.2.2.1. této práce. Autor neměl možnost učinit si vlastní názor na tento problém – viz pozn. č. 220.

²⁶⁹ Franz 1941; Turek 1950, s. 423 - 430; Šimek 1955, s. 211.

²⁷⁰ Hejna 1971, s. 510 – 511. Hejnův text rovněž shrnuje výskyt obdobných keramických tvarů na území dnešní ČR, Bavorska i Saska, reflektuje však pouze morfologické znaky těchto nálezů a ve svém závěru –

osídlení s germánskými vlivy, jejichž historický význam je však vykládán různě.²⁷¹ Pro tuto diskusi se ukázala jako zásadní otázka původu a vývoje rozšíření fenoménu esovitých záušnic, která však dodnes zůstává nerozřešená,²⁷² takže všechny starší závěry je třeba považovat spíše za soubor subjektivních stanovisek podmíněných předchozí zkušeností a celkovou angažovaností jednotlivých badatelů.

Specifickým problémem se ukázal nález obou korálků, o nichž se někteří badatelé vyjádřili jako o nálezů příslušném laténské periodě,²⁷³ z hlediska časového zařazení třebeňského pohřebiště je však důležitější samotná jejich přítomnost v hrobovém inventáři než subjektivní stáří těchto artefaktů.

4.3.2.4. Shrnutí

Nejdůležitějším dokladem vývoje raně středověkého osídlení Chebska jsou kostrová pohřebiště; svou polohou vymezují prostorové rozšíření tohoto osídlení a jsou pro něj klíčovou datovací oporou.

Pro časové zařazení nekropolí Chebska disponujeme jediným bezpečným datem *ante quem*, a tím je stavba štaufské románské kaple, se kterou bylo započato po r. 1149. Ukončením pohřebních aktivit na chebské ostrožně je však nutno – zvláště, pokud přijmeme existenci Vohburského hradu v té podobě, že zaujímal zejm. východní část ostrožny – očekávat již dříve, nejspíše okolo r. 1100, nejvýše jedno či dvě desetiletí po tomto datu (s ohledem na datum, resp. formuli *actum* listiny Děpolta z Vohburku k r. 1135). Spodní mez pohřbívání v areálu Chebského hradu nelze určit ani na základě písemných pramenů, ani stratigraficky, tudíž nezbyvá, než se spolehnout na výpověď drobného šperku, který se hlásí do období 10. (s výhradou přežívání starších typů v živé kultuře) a 11. století.

Obě venkovské nekropole vykazují archaičtější znaky ritu než pohřebiště na centrální lokalitě. Neexistují zde svědectví, která by poukazovala na etážové pohřbívání, v obou případech se setkáváme s milodary.

---

přisouzení třebeňské nádoby česko-durynské tradici 10. století – nijak nereflektuje technologickou stránku věci, stejně jako archeologický kontext těchto nálezů.

²⁷¹ Srov. Franz 1941, s. 71; Turek 1955, s. 221.

²⁷² Srov. Štefan 2008.

²⁷³ Např. Šimek 1955, s. 220. K problematice korálků v pohřební výbavě raně středověkých nekropolí v regionu nejnověji Haberstroh 2004.

Pohřbení z Třebně byli patrně ukládáni do země okolo r. 900, toto datum je však pouze orientační, neboť terénní zásah (o výzkumu nelze hovořit) odkryl jen malý vzorek hrobů. Pro starší tradici ritu hovoří zejména přítomnost nádobky a korálků, stejně jako skladba souboru drobného šperku (stříbrný kroužek o průměru dosahujícím 35 mm je třeba v tomto případě pokládat spíše za doklad vlivu merovejských pohřebišť, než za datovací oporu).

Určitý rozpor panuje v případě hornolomanského pohřebiště. Údajný objev žároviště, stejně jako výskyt uhlíků pod hlavou některých pohřbených jedinců a poměrně bohatá výbava (meč, nožovitý předmět, korále) by mohly představovat rezidua předkřesťanského pohřebního ritu, v každém případě se díky těmto nálezům datace nejstarších pohřbů z Horních Loman dostává na úroveň třebeňského pohřebiště, jestliže není ještě starší (srov. oddíl 4.3.3.3. této práce). V přímém sporu s touto skutečností je ovšem dochovaný soubor záušnic, který má blíže ke kolekci z Chebského hradu, než ke šperkům třebeňským.

Autor této práce se domnívá, že s ohledem na výše uvedenou výhradu nereprezentativnosti (např. menších, tj. „méně atraktivních“, záušnic se mohl Czernický vzdát snáze a sobě ponechal především velké, „reprezentativní“ kusy) lomanského souboru drobného šperku a jen dílčí probádanost třebeňské nekropole je nutno přistoupit k problému tak, že budeme chápat venkovská pohřebišť Chebska následovně: počátek pohřbívání zde spadá před rok 900 a trvá pak dále do 10. století. Možnost klást vyznění těchto pohřebišť do souvislosti s hypotetickým vznikem sakrální stavby na místě dnešní románské kaple v Chebu a počátkem tamního etážového pohřbívání okolo r. 1000 (vzájemná superpozice **dvou starších hrobů** zde není doložena; většina záušnic z Chebského hradu se hlásí do období 11. století, tj. tehdy patrně zhoustla frekvence pohřbů²⁷⁴) je sice spekulativní, ale nekoliduje s časoprostorovými kulturními souvislostmi a ani s ostatními dostupnými prameny.

4.3.3. Ojedinělé nálezy

V případě všech ostatních nálezů z vnitřního Chebska se jedná o ojedinělé keramické nálezy bez dochovaného nálezového kontextu, což značně snižuje jejich

---

²⁷⁴ Na tuto skutečnost poukázala již O. Pospíchalová. Pospíchalová, č. j. 3224/70.

výpovědní hodnotu. Úzus staršího bádání byl pokládat fragmentární keramický materiál za pozůstatky sídlištní aktivity, zatímco nálezy víceméně celistvých nádobek bývají obvykle pokládány za milodary pocházející ze zničených hrobů. Vzhledem k tomu, že tomuto přístupu nic neodporuje (a naopak je nepřímo potvrzován skladbou a proveniencí některých z těchto nálezů), budou tímto způsobem interpretovány i v této práci.

4.3.3.1. Dolní Lomany

Z katastru Františkových Lázní z lokality Dolní Lomany – Fischerova zahrada pochází soubor zlomků tří²⁷⁵ keramických jedinců, které jsou tradičně připisovány „slovanskému“, tj. raně středověkému období.²⁷⁶ K laickému objevu většího množství střepů došlo při zemědělských pracích někdy na počátku 30. let 20. století;²⁷⁷ materiál získal do své sbírky J. G. Hiersche, nálezce zahradník Fischer však nedovolil další odborné výkopy,²⁷⁸ takže o situaci na lokalitě lze pouze spekulovat. Patrně se jednalo o sídlištní lokalitu s nejméně dvěma fázemi osídlení, z nichž jednu lze s velkou mírou pravděpodobnosti připsat periodě popelnicových polí, druhou potom ranému středověku.²⁷⁹

V materiálu připisovaném ranému středověku lze rozlišit reliktů tří hrncovitých nádob. První z těchto nádob je reprezentována střepy inv. č. A 1493, A 1497, A 1499, A 1500, A 1505, A 1506, A 1509 a snad také A 1508, jakož i celou řadou atypických

---

²⁷⁵ Starší badatelé udávají i vyšší počty (Turek 1950, s. 419; Šimek 1955, s. 205 – 207; Hejna 1971, s. 507); na základě nedávných restaurátorských úprav je možno uvažovat o pouhých třech exemplářích.

²⁷⁶ Evidence sídlištního materiálu je jak ve sbírkách chebského muzea, tak i v jeho prvotní publikaci (Turek 1950) značně chaotická, což je dáno jeho inventarizací a katalogizací až čtvrt století po jeho objevení, navíc již bez konzultace s nálezcem či původní dokumentací; např. fragmenty jediného jedince raně středověké keramiky byly připsány dvěma, navzájem nesousedícím katastrům (sic!). Stejně tak již, zdá se, není možno přesně rozlišit původ materiálu z Dolních Loman a Chocovic. Stav popisovaný v tomto článku se snaží vycházet ze soupisu soukromé sbírky J. G. Hierscheho, který vytvořil po polovině 40. let 20. stol. jeho syn Richard (SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24).

²⁷⁷ Na původních popiskách keramických zlomků inv. č. A 1493 je uvedeno datum 16. březen 1933, není však jasné, jestli se jedná o datum učinění nálezů, nebo předání materiálu J. G. Hierschemu.

²⁷⁸ Podle E. Šimkem zprostředkovaného sdělení R. Hierscheho (Šimek 1955, s. 204).

²⁷⁹ Srov. SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24, fol. 4, č. 58; fol. 4, č. 61; fol. 8, č. 84; fol. 11, č. 107 – 109; fol. 12, č. 110; fol. 73, č. 459 - 461. Pro další fázi osídlení svědčí skutečnost, že se v raně středověkém materiálu z lokality uloženém v Chebském muzeu ani ve starších publikacích autorovi této práce nepodařilo identifikovat takové střepy, které by odpovídaly popisu R. Hierscheho; jejich připsání mlado- až pozdněbronzovému osídlení je víceméně spekulativní, je však třeba vycházet z Hierscheho badatelského zájmu o tuto epochu, tj. materiál blíže nespecifikovaný patrně náleží tomuto období.

fragmentů bez inventarizace²⁸⁰ (viz obr. č. 8). Exemplář je vyroben v ruce, okraj je velmi zřetelně přetažen šablonou. Keramické těsto je jemné bez výrazného ostřiva, výpal tvrdý, barevnost lomu homogenní. Nádoba vysoká cca 27 cm s průměrem okraje 24 cm se vyznačuje esovitě profilovaným rozevřeným okrajem a vysoko posazenou výduť, zdobenou nepravidelnou dvojnásobnou vlnicí (která místy přechází ve vlnici pětinasobnou) a svazkem dvou vodorovných rýh vytvořených shodným nástrojem. Zevně je nádoba světle hnědá až okrová, při okraji – stejně jako uvnitř po celé ploše – černošedá.

Druhý z keramických jedinců se sestává z keramických zlomků inv. č. A 1495, A 1501 a s velkou pravděpodobností též A 1504 (viz obr. č. 9). Nádobka neznámé výšky a nezřetelného průměru okraje (snad kolem 20 cm) má vysoko posazenou výduť, která přechází v nízké cylindrické hrdlo; stopy obtáčení jsou méně zřetelné než u předchozího jedince, nejlépe jsou viditelné na úlomku hrdla inv. č. A 1504. Výpal i keramické těsto jsou o něco méně kvalitní než v předchozím případě, jako ostřiva bylo použito slídy. Výzdoba se sestává z dvoj- až trojnásobné nízké vlnice, jež místy přechází až v klikatku. Střep má po obou stranách okrový odstín, uvnitř poněkud tmavší.

Starší bádání se v zásadě shoduje v dataci těchto dvou exemplářů do středohradištního období (ovšem zjevně jeho samému počátku),²⁸¹ A. Hejna je přímo řadí do kontextu středohradištního horizontu Chebského hradu.²⁸² Archaizující hodnocení E. Šimka a zejm. R. Turka je nepochybně dáno charakterem třetího z dolnolomanských nálezů. Jedná se o zlomek okraje a těla silnostěnné, hrubě ostřené (křemeny až do velikosti 6 mm) a velmi špatně vypálené silně porézní nádoby nepochybně nemalých, leč dnes již neurčitelných rozměrů. Tektonika jedince je velmi nevýrazná, průběh těla je v podstatě cylindrický, hrdlo je pouze naznačeno velmi nepravidelným zesílením materiálu těsně při okraji stěny nádoby, která zevně nabývá okrového zbarvení, zevnitř a při okraji je potom antracitově černá a nese stopy černé organické připečeniny (obr. č. 10, srov. oddíl 4.3.3.2.). Výzdoba se potom skládá ze dvou (jednoduché a dvojité), vlevo skloněných, víceméně pravidelných vlnic pod okrajem, které zavdaly příčinu k tomu, aby tento nález byl pokládán za variantu tzv.

---

²⁸⁰ Ty byly podle ústního sdělení správce sbírky PhDr. Pavla Šebesty uloženy zvlášť a připisovány k. ú. Mlýnek – srov. oddíl 4.3.3.10.

²⁸¹ Turek 1950, č. 427 - 428; Šimek 1955, s. 206.

²⁸² Hejna 1971, s. 508.

pražského typu.²⁸³ Jednalo by se tak (spolu s obdobným nálezem připisovaným k. ú. Chocovice) o nejstarší doklad raně středověkého osídlení Chebska, který by tak potvrdil konstrukci E. Šimka, která klade jeho počátek již do 5. století.²⁸⁴ Tuto variantu však zpochybnil již A. Hejna s tím, že jedná-li se o archaický artefakt blízký době stěhování národů (tak, jak o tom svědčí technologie této nádoby), nalezne některé paralely i v oblastech německých, kde v této době slovanské osídlení spolehlivě neexistovalo.²⁸⁵ A. Hejna se proto přiklonil k výkladu hornolomanského souboru na základě jeho shody s keramikou Chebského hradu 9. a 10. století, tj. odklonil se od interpretace třetího z dolnolomanských jedinců na základě jeho technologického provedení, třebaže přímá vzájemná souvislost nálezů z Dolních Loman není jakkoliv doložitelná.²⁸⁶ Určité řešení celého problému může představovat dobrozdání H. Loserta k obdobné, údajně chocovické, nádobě, který vyslovil²⁸⁷ domněnku, že se jedná o vrcholněstředověkou technologickou keramiku určenou k vaření smoly (německy označovanou jako *Pechgefäss*) s nepublikovanými analogiemi z oblasti Smrčin.

4.3.3.2. Chocovice

Obdobná situace jako v případě Dolních Loman panuje i u nálezů připisovaných někdejšímu k. ú. Chocovice (v literatuře se též objevuje k. ú. Dolnice, resp. Jindřichov – Tršnice), odkud pochází podle soupisu sbírky J. G. Hiersche celá řada archeologických nálezů,²⁸⁸ z nichž některé byly v 50. letech – již v rámci Chebského muzea - určeny E. Pleslem jako raně středověké.²⁸⁹ Rovněž v případě Chocovic není přesné místo nálezu, resp. nálezů, známo, výše citovaný rukopis R. Hierscheho uvádí hned šest pískoven, z nichž nálezy mají pocházet.

Z polohy Hieného pískovna pochází jen jediný, leč mimořádně důležitý zlomek keramického materiálu (inv. č. A 1481), typově totožný s nádobkou z pohřebiště v Třebni (srov. oddíl 4.3.2.3.). Jedná se o drobný zlomek těla nádoby (viz obr. č. 11),

²⁸³ Jako první R. Turek (Turek 1950, s. 426 – 427), dále E. Šimek (Šimek 1955, s. 206), rezervovaněji i A. Hejna (Hejna 1971, s. 508).

²⁸⁴ Šimek 1955, s. 269.

²⁸⁵ Hejna 1971, s. 508.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ V rozhovoru s autorem této práce na podzim roku 2007.

²⁸⁸ Srov. SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24.

²⁸⁹ První syntézy raného středověku Chebska je tudíž nereflktují (Turek 1950), resp. v nich pouze rezonuje jejich ohlas (Šimek 1955, s. 229 – 230).

který ukazuje ostře lomenou maximální výduť s přechodem do rozvírajícího se hrdla, která je šikmo přesekávána. Kvalita střepu není příliš vysoká, výpal je měkký a těsto porézní, okrově zbarvené, shoda s třebeňskou nádobkou panuje tedy i po stránce technologické. Nález je možno ztotožnit se záznamem č. 252 soupisu sbírky J. G. Hierscheho²⁹⁰ a je na místě konstatovat, že se jedná o jediný doposud nepublikovaný bezpečně raně středověký nález z Chebska.

Zbytky velké, technologicky primitivní nádoby (obr. č. 12) se spečenými zbytky tmavé organické hmoty pak měla vydat poloha Glückseligova (podle R. Hierscheho též Zimmermannova – Glückseligova²⁹¹) pískovna. Rovněž tento údajně chocovický nález nebyl doposud v literatuře reflektován a stejně jako obdobný nález dolnolomanský je – opět zejména díky vlnici, resp. jejímu náznaku pod okrajem – pokládán za reprezentanta tzv. pražského typu; platí zde tudíž totéž, co bylo řečeno v oddíle 4.3.3.1. Autor této práce se mimoto domnívá, že nápadná shoda keramického těsta, barevného odstínu a zcela analogický výskyt organické připečeniny (srov. obr. č. 10 a 12) umožňují velmi seriózně uvažovat o možnosti, že zlomky dolnolomanského i chocovického *Pechgefäss* náleží jedinému keramickému jedinci; pro tuto variantu hovoří nejen to, že zatímco R. Hiersche tento typ dokázal přesně odlišit v zápisu věnovaném dolnolomanskému nálezu,²⁹² v celé řadě zápisů věnované Chocovicím jasně ztotožnitelný popis chybí, ale i skutečnost, že v poválečné době k záměně materiálu ze dvou lokalit v Chebském muzeu nesporně došlo (srov. oddíl 4.3.3.10.).

4.3.3.3. Jindřichov

Jeden z nejdiskutovanějších raně středověkých nálezů z Chebska z hlediska jeho etnické příslušnosti představuje nález – nejspíše hrobový – který pochází z bývalého k. ú. Jindřichov; nález se sestával ze silně zkorodovaného saxu, zbytků kování pochvy, železné ocílky, nožovitého předmětu²⁹³ a nádoby, jež byla údajně vzdálena od železné

---

²⁹⁰ Zlomků této nádoby bylo nalezeno patrně více: “*Leichte poröse scherben. Sehr roh. Bodenstück, Randstücke, ein Zierscherben.*” (SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24, fol. 36, č. 252).

²⁹¹ SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24, fol. 50, č. 320.

²⁹² “*Garten Fischers: Sehr rauhe Scherben. Einige auch porös. Sehr altertümlich*” (SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24, fol. 4, č. 61).

²⁹³ Železné předměty z jindřichovského nálezu nebyly dostatečně konzervovány a podlehly skáze nejpozději v druhé polovině 50. let 20. století. Kresbu meče v měřítku 1:1 obsahuje zpráva o nálezu uložená v Archivu nálezových zpráv ARUP, jejímž autorem je patrně J. G. Hiersche (Archiv nálezových

garnitury cca 2 m. Podobně jako v případě všech lokalit, jejichž materiál zachránil J. G. Hiersche, i v tomto případě byly výkopy prováděny zcela bez odborného dozoru a chebskému sběrateli byly nálezy z Jindřichova prodány někdy na přelomu 20. a 30. let.²⁹⁴ Z tohoto důvodu je třeba informace o přesné vzájemné poloze artefaktů, případných kosterních pozůstatcích i detailnější lokalizaci²⁹⁵ nutno pokládat za ztracené.

Jedinou dodnes dochovanou součástí jindřichovského nálezu představuje cca 11 cm vysoká nepravidelná, hrncovitá, v ruce robená nádobka (inv. č. A 1485) homogenního, porézního, lehce slídnatého střepe tvrdého výpalu (obr. č. 13). Vnější nádobky se sestává z černošedých a světlehnědých ploch, vnitřek nádoby je antracitově černý, pouze při dně ostře přechází do bělošedého odstínu. Tektonika nádoby zahrnuje kónické tělo, v horní čtvrtině posazenou výduť, která esovitě přechází v nízký rozevřený okraj. Výzdoba nádoby se sestává ze dvou trojitých svazků v jednom místě se dotýkajících vodorovných linií.

K Jindřichovském nálezu se vyslovila německá i česká nacionalistická generace²⁹⁶ se závěry, které přesně odpovídají oběma příslušným diskursům: němečtí badatelé poukazovali na obdobné nádoby z Bavorska, čeští oproti tomu na paralely české a moravské; sax potom byl vykládán – v zásadě shodně – jako import z německé oblasti, diskutabilní samozřejmě zůstává etnicita jeho nositele; pouze E. Šimek poukázal na – ovšem nedoložitelnou – možnost slovanské nápodoby západního vzoru. A. Hejna potom uvádí další české i bavorské paralely pro nádobku, zcela samozřejmě bez možnosti jednoznačného rozhodnutí sporu. Všeobecná shoda ovšem panuje v dataci jindřichovského pohřbu (příp. pohřbů – jiný, než hrobový kontext nález meče v zásadě nepřipouští) do 8. – 9. století.

---

zprávu ARUP, č. j. 1833/30). Stav železné komponenty nálezu na přelomu 40. a 50. let uvádí R. Turek (Turek 1950, s. 422 – 423).

²⁹⁴ Vročení jindřichovského nálezu do r. 1934 (Šimek 1955, s. 223; Hejna 1971, s. 506) je nepochybný omyl.

²⁹⁵ Informaci R. Hierscheho (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 5382/50; Turek 1950, s. 422) o tom, že k nálezu došlo „na pozemku mlynáře Kasseckerta“ není možno blížeji zpřesnit. E. Šimek (Šimek 1955, s. 223 – 224) potom udává detailnější nálezové okolnosti, jeho zdroj však zůstal blížeji neosvětlen.

²⁹⁶ Franz 1939; 1940; Dinklage 1940; resp. Turek 1950, s. 429 – 430; Šimek 1955, s. 225 – 229.

4.3.3.4. Střížov

„U Střížova (jihovýchodně od Frant. Lázní ...) byla v dubnu 1934 při hloubení studny na pozemku stavitele Prosche mezi státní silnicí z Chebu do Frant. Lázní a její odbočkou k t. zv. Salinburgu (dnes „Na rozhledně“) nalezena dělníky nádoba hradištního typu.“ Takto zprostředkoval podle dnes nedostupného inventáře františkolázeňského muzea okolnosti dalšího z ojedinělých raně středověkých nálezů z vnitřního Chebska E. Šimek.²⁹⁷ Předmětem nálezu se staly dva kusy hlazené industrie, evidentně pocházející z období staršího zemědělského pravěku,²⁹⁸ a poškozená, ranému středověku náležející nádoba; o vzájemné poloze obou těchto komponent nebyl nálezce při prodeji střížovského souboru J. G. Hierschemu schopen sdělit cokoliv určitého.

Technologicky velmi vyspělá, 14,3 cm vysoká hrncovitá nádoba (inv. č. A 1851, obr. č. 14), homogenního, porézního, slídou ostřeného a tvrdě vypáleného střepu hnědé až rudohnědé barvy je vybavena kónickým tělem s maximální výdutí těsně pod nízkým, rozevírajícím se hrdlem. E. Šimek se domnívá, že střížovský jedinec byl vyroben na hrnčířském kruhu,²⁹⁹ soudí tak však pouze na základě kvality zformování zejm. těla nádoby; stopy přetáčení, natož pak obtáčení – snad kvůli velkému množství drobného ostřiva v keramickém těstu – není možno pozorovat. Dekorace nádoby se sestává ze dvou paralelních řad dvojitého kráčivého vpichu na podhrdlí.

Diskuse okolo střížovské nádoby kopíruje a prolíná se se sporem o nález jindřichovský.³⁰⁰ Smírné stanovisko mezi německé a české nacionalisty uvádějící a zároveň zpochybňující paralely z Bavorska, Čech i Moravy vnesl A. Hejna, který konstatuje – vedle skutečnosti, že střížovská nádoba skutečně má četné paralely na obou stranách novodobé hranice (která však nemá cokoliv společného se státními a hlavně nacionálními limity raného středověku) – příslušnost tohoto nálezu do kontextu

---

²⁹⁷ Šimek 1955, s. 223.

²⁹⁸ Čeští badatelé (Turek 1950; Šimek 1955) přítomnost pravěkých nálezů ve střížovském souboru z r. 1934 vůbec nereflektují, A. Hejna mimoto přináší poměrně velmi nepřesný popis nádoby (Hejna 1971, s. 509). Otázce hlazené industrie se hlouběji věnoval pouze L. Franz (Franz 1940), jejich přítomnost bezpečně potvrzuje zpráva (O. Steidla?) uložená na ARUP (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 1527/51).

²⁹⁹ Šimek 1955, s. 223.

³⁰⁰ Dinklage 1940; Franz 1940; Turek 1950, s. 423, resp. 428 – 431, Šimek 1955, s. 223 – 229.

středohradištního horizontu Chebského hradu.³⁰¹ Časové zařazení se u žádného z badatelů příliš nevymyká 8. – 9. století.

Žádný ze starších badatelů však doposud nevystoupil s podezřením, které vyvolává nálezová situace v autorovi této práce, kdy se nález může snadno jevit jako zpadělaný v tom smyslu, že stavební dělník zneužil ochoty J. G. Hierscheho finančně honorovat předání podobných předmětů, tj. že prodal chebskému badateli soubor nesouvislých nálezů z různých míst (laická nápodoba jindřichovského inventáře se nabízí zcela nepokrytě), což dokládá i nejistota nálezce v otázce, zda předměty ležely pospolu, a nebo zvlášť. Nádobka se však nikterak nevymyká dobové hmotné kultuře Chebska, falešná tedy může být pouze přesná a nikoliv rámcová lokalizace jejího nálezů, takže není nezbytné vyloučit ji z dalších úvah.

4.3.3.5. Dlouhé Mosty

Na počátku 60. let 20. století došlo za nejasných okolností³⁰² v osadě Dlouhé Mosty, k. ú. Chocovice k nálezů dvou drobných hrncovitých nádobek. První z nich představuje cca 6 – 7 cm vysoká poškozená dvojkónická nádobka s rozšířeným, esovitě profilovaným hráněným okrajem (inv. č. A 1700, obr. č. 15). A. Hejna opakovaně přiznává tomuto jedinci – zjevně omylem či v důsledku nešťastné formulace – „*hrubý masivní střep*“,³⁰³ jenž je ve skutečnosti zcela homogenní, bez zřetelného ostřiva, o síle stěny maximálně 0,5 cm. Barva těsta je velmi světlá – bělošedá, výzdoba podhrdlí je provedena dvěma vodorovnými pásky kolkového vpichu trojzubým hřebenem. Jedná se

---

³⁰¹ Hejna 1971, s. 509 – 510.

³⁰² K jediné dokumentované archeologické akci v oblasti nálezů došlo v r. 1961 při kanalizaci toku Slatinného potoka - srov. hlášení E. Plesla z konce května 1961, resp. K. Slepíčky z 1. června 1961 (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 1492/61, hlášení K. Slepíčky připojeno jako posteriorum). Při dozoru terénních prací byly zjištěny pozůstatky dřevěných konstrukcí, jež byly primitivním způsobem fotograficky zdokumentovány (obr. č. 16 a č. 17), a údajně raně středověký keramický materiál, který byl krátkodobě uložen ve sbírce Historického oddělení pražského Archeologického ústavu, odkud byl poměrně záhy předán, pravděpodobně do muzea v Chebu, kam raně středověké nádobky z Dlouhých Mostů skutečně přišly r. 1963, tj. v období nedostatečné péče o sbírku před nástupem O. Pospíchalové. A. Hejna udává ve svých publikacích obou keramických exemplářů z Dlouhých Mostů (Hejna 1967, s. 216; 1971, s. 504) rok nálezů 1963, rozchází se však v otázce okolností nálezů, neboť v publikaci z r. 1967 hovoří o „*práci na zahradě*“, zatímco r. 1971 je zmiňována „*meliorace v katastru obce*;“ nález dřevěných konstrukcí však zmiňován není. E. Plesl v telefonickém rozhovoru s autorem této práce na konci léta 2007 potvrdil svůj podíl na nálezů nádobek (tj. k nálezů skutečně došlo již v r. 1961), jejich souvislost s dřevěnými konstrukcemi však odmítl. Lze se tedy domnívat, že nádobky byly nalezeny již r. 1961 při melioraci Slatinného potoka, tj. při stejné akci, při níž byly prokazatelně odkryty i pozůstatky dřev, avšak bez jakékoliv souvislosti s nimi.

³⁰³ Hejna 1967, s. 216; 1971, s. 504.

tedy o exemplář zjevně cizí keramické provenience, jehož význam je navíc komplikován extrémně drobnými rozměry nálezu, které jej prakticky zbavují možnosti praktického využití. A. Hejna a po něm i P. Šebesta³⁰⁴ se přiklonili k porýnskému původu (A. Hejna uvažuje o příslušnosti nálezu k pingsdorfsko-badorfskému okruhu) a časovému zařazení cca do 8. století.

Druhá, opět velmi drobná (výška 8,5 cm) soudkovitá nádobka se široce rozevřeným okrajem, je technologicky chebským poměrům bližší (inv. č. A 1701, obr. č. 18). Střep – opět tvrdě vypálený – je zřetelně ostřen maximálně milimetrovými zrnky písku, nabývá po obou stranách jednotného šedivého odstínu a při (bohužel špatně dochovaném a silně omletém) okraji byl patrně formován pomocí šablony. Výzdobu představuje několikanásobná, málo pravidelná vlnovka, která vytváří nad maximální výdutí dva nestejně vodorovné pásy. A. Hejna řadí tuto nádobku do franského okruhu 8., příp. 9. století,³⁰⁵ třebaže konstatuje příbuzné tvary i v oblasti středního Poohří.³⁰⁶

Význam nálezu z Dlouhých Mostů tkví především v tom, že velmi pregnantně naznačují směry komunikace, od níž se odvíjí význam raně středověkého osídlení horního Poohří, tj. Chebské sídelní komory a kaňonu Ohře mezi Slavkovským Lesem a Krušnohořím.³⁰⁷ V žádném případě jej však nelze pokládat za jeden z prvních z dokladů kolonizace Chebska z jihozápadního směru tak, jak o tom uvažuje P. Šebesta.³⁰⁸

4.3.3.6. Cetnov

Nejmladší a zdaleka nejproblematictější nález z vnitřního Chebska představuje dobře dochovaný keramický kus (inv. č. A 6552, obr. č. 18), který objevili r. 1987 rybáři na dně upuštěné přehrady Skalka na k. ú. Cetnov.³⁰⁹ Jedná se o silně omletou, v ruce robenou dvojkónickou nádobu bez naznačeného hrdla o výšce 20,5 cm, jejíž střep je měkkého výpalu, jemně ostřený a hnědošedého zbarvení. Velmi atypicky působí výzdoba, která se sestává z pásů hřebenových kolků pod okrajem a nad lomem výdutě,

---

³⁰⁴ Hejna 1971, s. 504, Šebesta 2002, s. 205.

³⁰⁵ Hejna 1971, s. 504 – 506; P. Šebesta pokládá nález za starší (Šebesta 2002, s. 205).

³⁰⁶ Z novějších nálezů, s nimiž A. Hejna nemohl pracovat, je třeba zmínit nádobu z lokality Hallstadt (Lkr. Bamberg) – Pfarrgarten (Losert 1993, s. 159 – 164; tab. 151 : 15), která spadá do pozdněmerovejského období.

³⁰⁷ Srov. Reinecke 1931; Neubauer – Thierse 2001; kapitola 5 této práce.

³⁰⁸ Šebesta 2002.

³⁰⁹ Přesná lokalizace viz Šebesta 1995.

mezi kterými probíhají dvě čtyřnásobné, pravidelně se křížící vlnice. Sběr P. Šebesty³¹⁰ v prostoru označeném jako místo nálezu nepřinesl žádný materiál, který by bylo možno klást do souvislosti s nálezem.

P. Šebesta s odvoláním na „*ne zcela identické*“ analogie ze středního Německa a z německého Podunají připsal nález 7. – 8. století a pokládá jej – podobně jako nádoby z Dlouhých Mostů – za nejstarší stopy kolonizace,³¹¹ což je opět nutno odmítnout (srov. kapitolu 5 této práce). Podstatné je však sdělení H. Loserta,³¹² že obdobné výzdobné motivy (byť již nikoliv tektoniku nádob) lze zjistit v prostředí raně středověkého osídlení středního a dolního toku Náby. V každém případě je třeba souhlasit se závěrem P. Šebesty, že cetnovský keramický exemplář nenajde paralelu v českém a obecně v západoslovanském prostředí,³¹³ s velkou pravděpodobností tedy pochází z oblastí západnějších Chebska a opět je třeba jej tedy vnímat jako doklad komunikačního významu Chebské kotliny. Výzdobnou technikou i tektonikou nádoby nejbližší analogie, jež jsou kladeny hluboko do merovejského období, je možno hledat v oblasti Spessartu.³¹⁴

4.3.3.7. Münchenreuth - Forchheim

Do prostoru trati Forchheim na území obce Münchenreuth, Ldkr. Tirschenreuth (cca 8 km jihozápadně od Chebu), je tradičně lokalizováno zaniklé středověké rurální sídlo neznámého jména,³¹⁵ s nímž patrně souvisí reliktní čtyřboké věžovité stavby označované pomístním názvem *Turmhügel*, z jejíhož okolí (F. W. Singer popisuje v polovině 50. let terénní situaci navozující dojem nadzemních pozůstatků stavby či staveb) pocházejí střepy dvou keramických jedinců zdobených motivem vlnice na podhrdlí.³¹⁶ První z těchto nádob představuje cca 40 cm vysokou sudovitou nádobu s minimalizovaným hrdlem, jejíž plece zdobí čtyři svazky osminásobné hřebenové vlnice, vzájemně oddělené vodorovnou linií.³¹⁷ Literatura vztahující se k nálezu³¹⁸

---

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ Orig. „*nicht völlig identische*“ (Šebesta 2002a, s. 205).

³¹² V rozhovoru a vzájemné korespondenci s autorem této práce.

³¹³ Šebesta 2002, s. 205.

³¹⁴ Haberstroh 2000b, s. 248, obr. 3, s. 252

³¹⁵ Srov. ME, Historische Übersichtskarte des alten Egerlandes.

³¹⁶ Orig. „*ein viereckiger Bodenerhebung knapp südlich des Turmhügels*“. Singer 1965, s. 122.

³¹⁷ Srov. Singer 1965, s. 122 – 123.

³¹⁸ Singer 1965, s. 122 – 124; Hejna 1971, s. 512.

datuje tento nález do 9. – 10. století, spor je však – zcela tradičně – veden o slavinitu nálezu.

Proti tomuto výkladu lze argumentovat hned dvojím způsobem, a sice samotným kontextem nálezu a technologií střepu; podle F. W. Singera se totiž jedná o jemnozrnnou, světlou nádobu vzniklou na hrnčířském kruhu s (vzhledem k velikosti jedince) velmi slabými stěnami (0,4 – 0,8 cm).³¹⁹ Nález je tedy zcela jistě mladší a patrně souvisí se zmizelým sídlem drobné pozemkové šlechty.

Spíše druhá nádobka odkudsi z okolí münchenreuthského Turmhüglu by se mohla vztahovat k předkolonizačnímu či kolonizačnímu období. Jedná se o 13 cm vysoký, širší hrncovitý tvar s širokým vyloženým okrajem slídnatého střepu, zdobený jednoduchou vlnicí a dvěma vodorovnými liniemi.³²⁰ Význam tohoto nálezu, jehož etnicita se opět stala předmětem sporu F. W. Singera a A. Hejny, tkví především v tom, že se jedná o nejstarší dosud známý doklad středověkého osídlení povodí Odry, jehož stopy na českém území – byly-li jaké – zalily vody Jesenické nádrže.

Oba münchenreuthské nálezy pocházejí z výzkumné kampaně roku 1955 a jsou uloženy ve Fichtelgebirgesmuseum Wunsiedel.

4.3.3.8. Reichsforst - Pechbrunn

Při samé jihozápadní hranici historického Chebska byly v areálu polykulturní lokality Pechbrunn v obci Reichsforst, Ldkr. Tirschenreuth, objeveny roku 1960 keramické kusy, z nichž některé F. W. Singer a A. Hejna pokládají za raněstředověké.³²¹ Z hlediska raně středověkých dějin Chebska je klíčovou skutečností možná úzká vazba na tzv. Otnantovu cestu (srov. oddíl 5. 4. této práce), vycházející z nálezu fragmentů bohatě profilované nádoby, snad džbánku, jež přísluší keramice 11. – 12. století.³²² Nálezy z lokality jsou uloženy v muzeu ve Wunsiedlu, nejnovější literatura je v souvislosti se středověkým osídlením nereflektuje.

---

³¹⁹ Singer 1965, s. 123. Tendence A. Hejny spatřovat v nálezu paralelu hornolomanského *Pechgefäss* je tedy (i přes shodu proporcí) zcela nemístná – srov. Hejna 1971, s. 512.

³²⁰ Singer 1965, s. 124, obr. 3.

³²¹ Singer 1965, s. 126 – 126; Hejna 1971, s. 512.

³²² Srov. Singer 1965, s. 126 – 127, obr. 6.

4.3.3.9. Ostatní ojedinělé raně středověké nálezy

Z prostoru historického Chebska jsou známy ještě dva další ojedinělé raně středověké nálezy, jejichž význam pro dobové osídlení regionu není možno blížeji vyhodnotit.

Těsně za východní hranicí Chebska, v postoru někdejšího ministeriálního hradu v Kynšperku nad Ohří (lokalita Na Zámeckém vrchu), získal r. 1972 P. Šebesta ojedinělý zlomek hradištní keramiky.³²³

Z údolí Ohře v oblasti vnějšího Chebska pochází ojedinělý nález zlatého šperku – spony, jež byla nalezena roku 1941 v obci Hohenberg an der Eger, Ldkr. Arzberg. „Závěsek má podobu terčovitě spony, jeho vnější rám tvoří šesticípá hvězdice-roseta s obloukově lomenými lupeny, vnitřní rám tvoří rovněž šestilistá roseta s kruhovými lupeny. Její střed tvoří kruhový terč se vsazeným tyrkysem. Na aversu tvoří zlatý plech základní rámovou osnovu, na reversu je celá plocha vyložena zlatým plechem ornamentálně zdobeným motivem (...).“³²⁴ F. W. Singer a A. Hejna se shodují v dataci nálezu – patrně z funerálního kontextu – do 10. století.³²⁵

4.3.3.10. Mlýnek

Specifický problém raně středověkého osídlení Chebska představuje osídlení spojované s k vrcholněstředověkým tvrzištěm³²⁶ na k. ú. Mlýnek v povodí Plesné. Dobře zřetelný terénní útvar, pozůstatek drobného feudálního sídla typu motte, k sobě již několikrát, bohužel bez žádoucí kvality a soustavnosti, připoutal pozornost archeologického bádání. Již před rokem 1928 prozkoumal tvrziště stodský amatérský archeolog A. Bergmann a hned výsledky tohoto výzkumu³²⁷ kvalifikovaly danou část údolí Plesné mezi raně středověké lokality Chebska, a sice díky nálezu podle všeho přetáčeného keramického zlomku zdobeného vlnicí (obr. č. 19), dnes nezvěstného.³²⁸ Poněkud bizarní metodu výzkumu – cílené vyorávání keramických zlomků – zvolil

³²³ Jirát – Šebesta 2004, s. 17.

³²⁴ Hejna 1971, s. 514. Srov. Abels 1986, s. 100, obr. 62.

³²⁵ Singer 1965, s. 133; Hejna 1971, s. 514.

³²⁶ Úlovec 1998, s. 137 – 138.

³²⁷ Bergmann 1928; Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 1504/28; č. j. 269/31.

³²⁸ Fotografie zlomku je dochována v ARUP a SokA Cheb, zde i s vlastnoruční poznámkou J. G. Hierscheho na rubu: „Mühlgrün – Burgwallkeramik“ (Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 269/31, resp. SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, kart. č. 4).

někdy mezi lety 1928 a 1941 A. Fuchs, přičemž měl opět získat střepy zdobené vlnicí.³²⁹ K nejrozsáhlejšímu terénnímu zásahu na motte potom došlo roku 1941, kdy byl proveden severojižní a západovýchodní řez tvrzištěm, přičemž byly údajně zjištěny pozůstatky kamenných konstrukcí, štípaná industrie a dva keramické horizonty, jeden obsahující hrubě vypálenou keramiku, druhý potom glazované zboží.³³⁰ Autor tohoto výzkumu není znám, snad se jednalo o teplický Amt für Vorgeschichte; z nálezů tohoto výzkumu je dochována pouze kresebná dokumentace na ARUP a snad s ním souvisejí také některé fotografie materiálu z pozůstalosti J. G. Hierscheho.³³¹ Nálezy získané v této kampani měly být uloženy – vedle gymnázia v Aši a soukromých osob v Chebu a Kynžvartě – v Městském muzeu v Lokti, dnes jsou však bez výjimky nezvěstné.³³²

Jediný dochovaný materiál připisovaný k. ú. Mlýnek byl bez inventarizace uložen ve sbírkách Chebského muzea, nedávný restaurátorský zásah P. Šebesty však prokázal, že se jedná o součást raně středověkého keramického jedince z lokality Dolní Lomany – Fischerova zahrada (viz obr. č. 8, srov. oddíl 4.3.3.1 této práce).

Vzhledem ke skutečnosti, že v poválečném období nebyl znám žádný inventarizovaný materiál z prostoru mlýnecké motte, ztratila se lokalita z horizontu novějšího bádání. Výjimku představuje – nejspíše díky osobním vzpomínkám na výše uvedené výzkumy – R. Hiersche, jenž ve svém elaborátu k problematice vývoje archeologické práce na Chebsku³³³ poznamenává následující: „V roce 1929, na který se nepamatuji, se neodborně kopalo na valu v Mühlgrünu. [německé označení pro Mlýnek – pozn. JH] Výsledek – bohatý nález střepů slovanské doby a též starší. Nález kamenného šípového hrotu. Většina střepů i šípový hrot byly ztraceny. Mühlgrün na základě nálezů si zasluhuje průzkum. Podezření na mnohem starší, před slovanské vrstvy.”

---

³²⁹ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2170/51.

³³⁰ Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 4570/52; č. j. 5045/53.

³³¹ SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, kart. č. 4.

³³² Prvním, kdo se pokusil – neúspěšně – dohledat tento materiál, byl r. 1949 R. Hiersche (SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, kart. č. 3, inv. č. 20). Podle dochovaných konceptů jeho zpráv získal část nálezů z Mlýnku prostřednictvím J. G. Hierscheho tehdejší kustod loketského muzea A. Gnirs. Nálezy pravděpodobně nebyly inventarizovány a ztratily se snad v souvislosti s vysídlením Gnirsovy vdovy a dcery z ČSR r. 1946, neboť – podle laskavého sdělení tajemníka loketské radnice a městského kronikáře Václava Horčíčky ze srpna 2007 – samotná muzejní sbírka byla beze ztrát na jaře 1945 předána československému státu.

³³³ SokA Cheb, fond č. 36 *Josef Gustav Hiersche Cheb*, inv. č. 1, *Zur Findchronologie des Egerlandes*; Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 4000/78, *Postup pravěkých nálezů na Chebsku*.

Raně středověké osídlení údolí Plesné sice nelze jednoznačně vyloučit, přírodní podmínky, zejm. nadmořská výška do 450 m. n. m. a severojižní orientace údolí pro něj vytvářejí podobné vhodné předpoklady, jaké panují v nivě Ohře v okolí Chebu, přesto však nelze lokalitu Mlýnek zahrnout do dalších úvah, neboť dochovaná obrazová dokumentace a ani dochovaná písemná svědectví nepředstavují žádný jednoznačný doklad, neboť slídnatost a šedočerná barva (tyto znaky zpravidla pokládali starší němečtí badatelé za typické znaky raně středověké keramiky) vrcholněstředověkého materiálu z oblasti Chebska není neobvyklým zjevem a výzdobný motiv vlnice zachytil v kontextu obdobné lokality – motte na zaniklém středověkém rurálním sídle Schwarzenbach (tzv. *těšovský ringwall*)³³⁴ – výzkum ÚPRAV v létě 2007 (viz obr. č. 21).

4.4. Chebská raně středověká sídelní komora – vymezení a charakteristika

Na základě oddílů 4.2., 4.3.1.2., 4.3.1.4. a 4.3.3.9. této práce je možno jednoznačně konstatovat, že prokazatelná raně středověká sídelní aktivita v oblasti tzv. historického Chebska se soustřeďuje výhradně do prostoru Chebské pánve, a sice její jihozápadní části vymezené soutokem Roslavy a Ohře na západě, tokem potoku Sázek na severu, soutokem Odavy a Ohře na západě a zvlněným terénem Chebské pahorkatiny na jihu. Raně středověké osídlení vnějšího Chebska je možno na základě souhrnu dosavadních znalostí odmítnout, neboť výskyt toponym slovanského původu není – alespoň v této části střední Evropy – jeho bezpečným dokladem, stejně jako jím nejsou ojedinělé archeologické nálezy z lokalit Gross Waldstein, Neudürlass a Reichsforst – Pechbrunn; v tomto směru je třeba zásadně poopravit závěry třetí a čtvrté badatelské generace (srov. 2. kapitulu této práce).

Hmotné doklady sídelní aktivity na Chebsku se v raném středověku výhradně váží na říční nivu Ohře,³³⁵ jižní svahy nad ní a v žádném případě se nevyskytují v oblastech s vyšší nadmořskou výškou, než je 450 m. n. m., a ve větší než šestisetmetrové vzdálenosti od dnešních vodích toků. Specifikum představuje

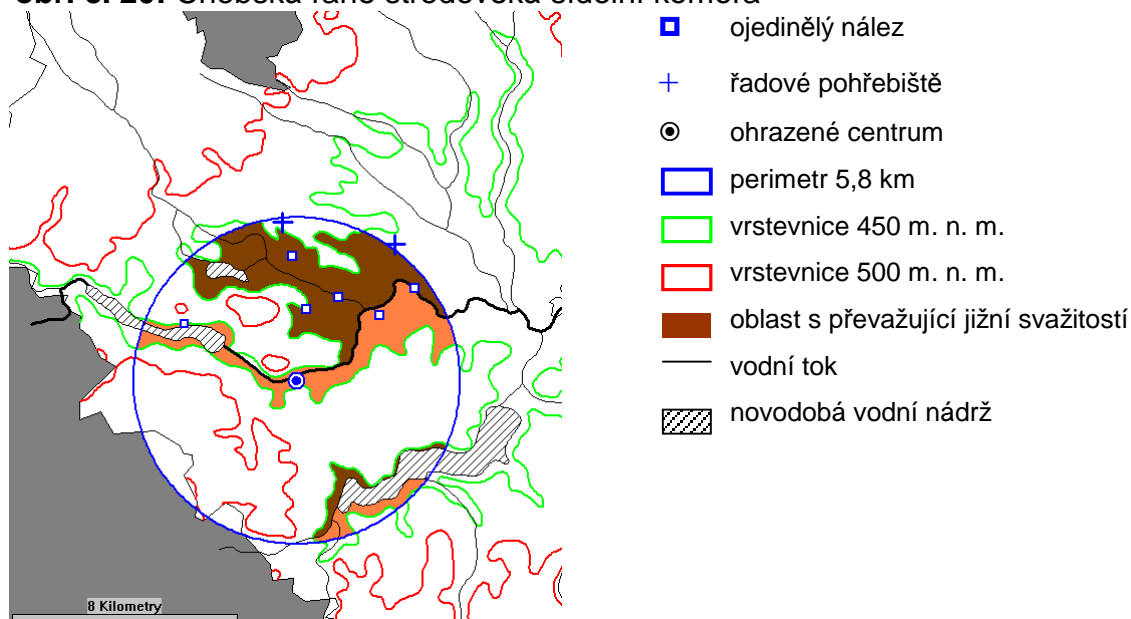
³³⁴ Srov. Úlovec 1998, s. 218 – 219.

³³⁵ Sídelní a ojedinělé keramické nálezy se nevyskytují ve vyšší vzdálenosti od hranice nivního gleje (srov. Půdní mapa ČR : List 11 – 14 Cheb) než 0,3 km.

samozřejmě centrální lokalita, jež je jednak vázána na krajinně dominantní polohu kontrolující všechny důležité komunikace procházející sídelní komorou (tok Ohře, předpokládaný brod přes její tok v bezprostřední blízkosti opevněného sídliště, jihozápadní vstupy do údolí Ohře), jednak na terénní útvar přirozeně posilující umělou fortifikaci.³³⁶ Venkovské pohřební areály (specifický problém představuje jindřichovský nález – srov. oddíl 4.3.3.3. této práce) jsou umístěny při samém okraji sídelní eukumeny, opět na terénně výrazných místech. Důležitým momentem je skutečnost, že hmotné doklady osídlení neopouští okruh daný vzdáleností 5,8 km od centra na chebské ostrožně.

Otevřená patrně zůstane otázka poodravské větve chebské sídelní komory. Pro její existenci je možno uvést celou řadu argumentů; značná část toku Odavy probíhá v nižší vzdálenosti od chebského opevněného sídla, než je 6 km, s výjimkou jižní svažitosti by byly splněny všechny přírodní podmínky (včetně přítomnosti říční nivy³³⁷) a nepřímým svědectvím by snad mohl být i nález druhé z münchenreuthských nádobek (srov. oddíl 4.3.3.8.). Bezpečné doklady však nelze v dohledné době očekávat, neboť převažující část stěžejní pasáže svahů nad původním korytem Odavy je od 60. let 20. století znepřístupněna pro jakékoliv zkoumání stavbou Jesenické vodní nádrže, zatímco od Chebu vzdálenější části toku jsou do značné míry kryty lesním porostem. Situaci Chebské sídelní komory zachycuje obrázek č. 20:

obr. č. 20: Chebská raně středověká sídelní komora

³³⁶ Srov. pozn. č. 103.

³³⁷ Půdní mapa ČR : List 11 – 14 Cheb.

Za časový rámec trvání chebské raně středověké sídelní komory je nutno pokládat polovinu 9. až počátek 12. století. Počátek tohoto časové určení je vázán především na doloženou sídelní aktivitu na chebské ostrožně a nejstarší doklady pohřební aktivity na venkovských pohřebištích. Ojedinelé nálezy, které je nutno (nález z Cetnova) či možno (Dolní Lomany, Jindřichov, Dlouhé Mosty) datovat do staršího období nelze pokládat za jednoznačný doklad kontinuálního osídlení v daném období, třebaže však tuto možnost nelze nyní vyloučit. Závěr existence sídelní komory je dán ukončením pohřební aktivity na nekropoli v areálu na Chebského hradu, což však neznamená diskontinuitu osídlení vnitřního Chebska; termín se pouze vztahuje k počátku jednoznačně vrcholně středověkých poměrů v oblasti a celkovými změnami, které s sebou přineslo přičlenění Chebska k říšské Severní marce. Konvenční historické datum vohburského nabytí sledovaného území – rok 1100 – zde bylo zpřesněno archeologickými poznatky.

Problémem, který za současněho stavu pramenné báze a historického bádání patrně není možno řešit, je vznik historického území označovaného jako historické, resp. štaufské Chebsko, jisté však je, že s ním chebská raně středověká komora nemůže být co do rozlohy zaměňována, a i její postavení na dobové politické mapě patrně bylo – jak ukáže 5. kapitola této práce – odlišné, což zpětně dokládá i již vyřčená skutečnost, že začlenění Chebska do říšského území otevřelo cestu dalekosáhlým proměnám oblasti, mj. pozvolné, ale velmi zásadní přestavbě sídelní sítě (viz oddíl 5.4.); již však bylo řečeno, že tyto transformační procesy jsou jednoznačně navázány na vrcholně středověkou společenskou strukturu, a proto budou dále rozebírány právě pouze ve vztahu k transformaci chebské sídelní komory ve 12. a 13. století.

Již naznačená otázka „státoprávního postavení“ raně středověkého Chebska, stejně jako starším bádáním velmi palčivě vnímaná etnicita jeho obyvatel nemůže být řešena bez předchozí komparace se situací v oblastech, které s Chebskem bezprostředně souvisí (více méně hypotetická řešení těchto problémů jsou obsažena v oddílu 5.3. této práce).

5. Chebská sídelní komora v kontextu dobového vývoje severovýchodního Bavorska a severozápadních Čech

5.1 Franský limit na Regnitzu

Již bylo řečeno, že plošně osídlené Chebsko představovalo v raném středověku poměrně malé území, jehož plocha – a to v případě, že budeme uvažovat jeho pravděpodobný maximální rozsah (tj. včetně hypotetické poodravské větve) – nepřesáhne 100 km², což je zjevně příliš malé území na to, aby mohlo představovat samostatnou kulturní oblast, zejména přihlédneme-li k rozloze obou mohutných státně - kulturních celků, s nimiž na západě a východě sousedí. To naznačuje, že chebská raně středověká sídelní komora neplnila svou předpokládanou funkci osamoceně, nýbrž že byla součástí rozsáhlejšího kontaktního prostoru, na jehož jedné straně je třeba si představit Franskou říši a na druhé vlastní záposlovanskou eukumenu, úžeji chápáno bavorskou sídelní oblast a budoucí území sjednoceného přemyslovského státu s přirozenou spojnicí v podobě toku Ohře.³³⁸

Odhlédneme-li na tomto místě od vlastního dunajského prostoru a na něj vázaným rozsáhlým Slovanům připisovaným osídlením na dolním toku Náby,³³⁹ jež se patrně vztahovalo k řezenské aglomeraci, zůstane zde doposud ze sídelněhistorického hlediska souhrnně nezpracovaný prostor Horních Franků,³⁴⁰ na něž plynule navazuje území historického Chebska. Lepší situace panuje v poznání tras hornofranských cest v karolinském období;³⁴¹ jejich centrum představuje dnešní severní předměstí Bamberku, Hallstadt, který měl spojení s oblastí středního Německa (trasa Erfurt – Banzer Berg – Hallstadt), Porýním (podél toku Mohanu) i Podunajím (linie Forchheim – Waißenburg). Hallstadt je však pozoruhodnou lokalitou nejen z hlediska své polohy (leží v centru přirozené říční spojnice Dunaj – Regnitz – Mohan – Rýn), ale zejména

---

³³⁸ K raně středověkému osídlení podél horního toku Ohře se naposledy vyjádřili F. Kašička a B. Nechvátal (Kašička – Nechvátal 1980), střední Poohří bylo moderně zpracováno J. Bubeníkem (Bubeník 1988).

³³⁹ Souhrnně nejnověji Losert 2003.

³⁴⁰ Dosavadní bádání se Regnitzkému levobřeží prezentuje studie H. Loserta (Losert 2004), osídlení pravobřeží dolního toku analyzuje sborník studií z r. 1992 (Ammon 1992)

³⁴¹ Výsledky shrnuje B. U. Abels (Abels 1986, s. 94).

s ohledem na soubor písemných a hmotných pramenů, které se váží k jeho vývoji na počátku 9. století.³⁴²

Hallstadt se stal (patrně k roku 741³⁴³) plátcem desátku Würzburškého biskupství, a tudíž lze tvrdit, že se od počátku 8. století trvající „franská výstavba kraje“³⁴⁴ dosáhla již v této době břehů Regnitzu. Zde však východní expanze Franků narazila na blížeji sotva charakterizovatelný geopoliticko-sociální útvar, jenž je v pramenech 8. a 9. století stabilně označován jako *terra sclavorum*,³⁴⁵ čímž se stal další přímý zábor východních území na další dvě století nemožným či neefektivním, což se opět odráží v hmotném i písemném svědectví, třebaže vlastní mechanismus tohoto procesu zůstává do značné míry neosvětlen. Jisté však je, že v této době vzniká „silná koncentrace hradišť na západě Horních Franků (...), kterou je tak možno spojovat se zabezpečováním karolinské výstavby kraje“³⁴⁶ a která východně od Regnitzu nenalézá analogii; zde vznikla pouze relativně mělká obranná severojižní linie opevněných lokalit Kronach – Kasendorf – Waischenfeld, na niž upozorňuje B. U. Abels jako na obranný perimetr franské výstavby kraje,³⁴⁷ přičemž ale je možno předpokládat, že tato linie již nestála v území, které by bylo plošně příslušné k Franské říši. Tomu sekundují i písemné zprávy, které reflektují rozsah dobové duchovní a světské správy.

Karel Veliký inicioval roku 793 či 794 založení čtrnácti misijních kostelů würzburškým biskupstvím v „zemi Slovanů, kteří sídlí mezi Mohanem a Regnitzem, kteří jsou nazýváni Moinvindi a Radanzvindi“.³⁴⁸ Ti potom byli pokládáni za příslušníky říše, „měli stejné právní postavení, včetně daní, které měli odvádět.“³⁴⁹ O odlišení mohanských a regnitzkých Slovanů – snad federátů impéria – od obyvatelstva

---

³⁴² Přehled podává H. Losert (Losert 1993, s. 157 – 164, tab. 146 – 166).

³⁴³ Arnulfova confirmace listiny Pipina III., jež potvrzuje darování desátku z Hallstadtu würzburšké diecézi, viz DD Arn, č. 69, s. 103 – 104.

³⁴⁴ Orig. „fränkische Landesausbau“ (Abels 1986, s. 93 – 94). Srov. Schwarz 1984.

³⁴⁵ Vzájemný vztah tohoto v dobových pramenech výslovně doloženého termínu a patrně vykonstruovaného pojmu *česká marka*, s nímž je možno se setkat v celé řadě starších prací české i německé proveniencie (nejnověji Sláma 1973), představuje závažný badatelský problém, jehož řešení však přesahuje rámec této práce.

³⁴⁶ Orig. „eine starke Konzentration von Burgen im westlichen Oberfranken (...), die wohl auf die Sicherung des karolingischen Landesausbaus zurückzuführen ist.“ Abels 1986, s. 94.

³⁴⁷ Abels 1986, s. 94.

³⁴⁸ „(...) in terra sclavorum, qui sedent inter Moinum et Radentiam fluvios, qui vocantur Moinvindi et Radanzvindi.“ Opis nedochované listiny Karla Velikého z let 826 – 830, vidimace DD Arn, č. 69, s. 103 – 105. Srov. Losert 2004, s. 3 – 4.

³⁴⁹ Orig. „[Ostfranken und Slawen] hatten gleiche Rechtsstellung, einschließlich der zu erbringenden Steuerleistung,“ Losert 2004, s. 3.

rozsáhlých oblastí východního slovansko-avarského světa nepřímě svědčí i další dobový pramen, a sice zápis diedenhofenského kapituláře z roku 805, který zakazuje zbrojní obchod právě s těmito východními národy.³⁵⁰ Zde je jmenován právě Hallstadt jako jedno z celních míst, skrz které má probíhat výměna zboží se slovanským a avarským územím. Přestože se archeologicky dobový centrální význam Hallstadtu prozatím potvrdit nepodařilo (kromě několika ojedinělých nálezů zde byl proveden jen jediný výzkum r. 1979 na výše již zmiňované lokalitě Pfarrgarten, který však prostor centrálního významu nepostihl), je možno uvést hmotné prameny z této lokality jako doklad kontaktu hmotné kultury slovanského rázu s písemně doloženým opěrným bodem příslušejícím Franské říši.³⁵¹

Obdobou situace zaznamenané v Hallstadtu je potom raně středověký vývoj o cca 30 km jižněji proti proudu Regnitzu ležícího Forchheimu.³⁵² Rovněž v tomto případě se jedná o doposud jen nedostatečně archeologicky prozkoumané sídlo příslušející franské říši, jmenované – právě spolu s Hallstadtem – v diedenhofenském kapituláři jako místo obchodu s východní částí střední Evropy a které před tím, než bylo r. 1007 zahrnuto do bamberské diecéze, představovalo významné místo pro politické dějiny Franské říše (několikrát pobyt Ludvíka Němce, opakované konání říšského sněmu, místo pohřbu Konráda I.). Drobný archeologický výzkum z r. 1990, jenž vedla katedra pro archeologii středověku a novověku univerzity v Bamberku, měl za cíl připravit větší terénní akci, která měla osvětlit lokalizaci forchheimské falce do městské části Forchheim – Burk a vyjádřit se k tradičnímu kladení bitvy u Vogastisburku do prostoru této strategické polohy na levém břehu Regnitzu.³⁵³ Výsledkem výzkumu bylo odkrytí sídelních vrstev 8. – 10. století, jejichž keramická náplň je „dobře srovnatelná s raně středověkými nálezy z Bamberku – Domberg nebo z obou zemnic z Hallstadtu.“³⁵⁴

---

³⁵⁰ CRF I, s. 122 - 123.

³⁵¹ H. Losert, autor výzkumu bamberské univerzity na lokalitě Hallstadt – Pfarrgarten, konstatuje ve své syntéze raně a vrcholně středověké keramiky z Horních Franků, že výplň dvou sídlištních objektů (z 8. – 9. stol.) z lokality obsahuje keramiku slovanského a raně německého původu stejného stáří v poměru cca 2 : 8, resp. 1 : 9 (Losert 1993, s. 160 – 161).

³⁵² Přehled pramenů k raně středověkému vývoji Forchheimu viz Losert 1993, s. 152 – 154, tab. 126 – 127. Srov. Bosl 1965, s. 187 - 189.

³⁵³ Podrobnosti viz Ammon (Hrsg.) 1992; Losert 1993, s. 154.

³⁵⁴ Orig. *die gut vergleichbar ist mit der aus den frühmittelalterlichen Befunden aus dem Bamberger Domberg oder aus den beiden Grubenhäusern von Hallstadt.* (Losert 1993, s. 154)

Sama lokalita Bamberg – Domberg (a nejen ona, nýbrž celá řada lokalit³⁵⁵ z bamberského údolí Regnitzu, mezi něž náleží i nález z Hallstadtu) sice nemá písemně doložitelné kontakty se západoslovanským kulturním okruhem, nicméně díky svému reprezentativnímu nálezovému fondu se zřetelnou slovanskou i raně německou komponentou a dobře doloženému vývoji (včetně čtyř fází opevnění z poč. 9. až poč. 11. století) představuje nejdůležitější památku regnitzského komplexu Forchheim – Bamberg – Hallstadt, který je možno považovat pro období 8. – 10. století za východní mezní zónu přímého vlivu franské správy.

Je tedy patrné, že Frankové se v případě regnitzsko-mohanských Slovanů rozhodli k jiné politice než v případě Slovanů polabských, tj. vytvořili etnicky smíšenou limitní oblast, již sice podrobovali své duchovní a světské správě, nikoliv však kulturně-etnickému tlaku, o němž tedy nemůže být řeč ani východně od této hranice. Na území severovýchodního Bavorska tak vznikla autonomní slovanská, či snad lépe řečeno „nefranská“ oblast,³⁵⁶ jež byla ohraničena na západě a jihu v diedenhofenském kapituláři jmenovanou linií Hallstadt – Forchheim – Premberg an der Naab – Řezno, na severu masivem Franských Alp, resp. Smrčín, a na západě pásmem Českého lesa a Šumavy.

Zánik tohoto útvaru nastal na přelomu 10. a 11. století, od kdy je patrné opětovné nastartování procesu východní kolonizace, což odpovídá výpovědi jak písemných, tak i hmotných pramenů. Regnitzský limit přestal plnit svou funkci někdy před rokem 1007, kdy bylo císařem Jindřichem II. založeno bamberské biskupství. Tomu odpovídá i vznik nových otonských hradišť Laineck, Lankendorf a snad též Stadtsteinach a Neuhoř východně od karolinského limitu,³⁵⁷ přičemž hloubku a společenský dosah tehdejších změn ilustruje i skutečnost, že v této době postupně mizí písemné zprávy o přítomnosti Slovanů v severovýchodním Bavorsku. Do časů počátku tohoto procesu je také kladeno vytyčení linie tzv. Otnantovy cesty (Creußen – Kemnath – Redwitz – Cheb),³⁵⁸ přičemž díky vročení Otnantovy donace Jindřicha IV. (1061) je možno učinit si představu o postupu toho procesu po polovině 11. století. K završení

---

³⁵⁵ Viz Losert 1993, obr. 28, s. 104.

³⁵⁶ Srov. Reinecke 1927/28.

³⁵⁷ Srov. Abels 1986.

³⁵⁸ Srov. Neubauer – Thierse 2001.

východní expanze říše pak došlo na počátku 12. století připojením Chebu k vohburské Severní marce, čímž se zároveň skončily dějiny raně středověkého Chebska.

5.2. Osídlení s Chebskem sousedících regionů

Raně středověké Chebsko se nalézá na rozhraní v předcházejícím oddílu vytyčeného kontaktní franko-slovanské oblasti v severovýchodním Bavorsku a úžiny Ohře, která představuje západní bránu raně středověkého sídelního regionu v severozápadních Čechách.³⁵⁹ Následující oddíly se pokusí shrnout dobové poměry v těchto sousedních území chebské sídelní komory.

5.2.1. Raně středověké osídlení východně od Regnitzu

Poznávací možnosti osídlení franko-slovanského kontaktního regionu v severovýchodním Bavorsku jsou v zásadě shodné jako v případě chebské sídelní komory. Ani zde nedisponujeme časoprostorově příslušnými písemnými prameny (vrcholně středověký diplomatický materiál reflektující drobné pozemkové držitele zde však masověji nastupuje již na přelomu 11. a 12. století³⁶⁰), slovanská toponyma i zde pokrývají prakticky rovnoměrně celé sledované území³⁶¹ a i profil archeologického nálezového fondu je zde v zásadě shodný; disponujeme zde reprezentativním množstvím pohřebišť,³⁶² sporadickými ojedinělými nálezy reprezentujícími sídelní aktivitu³⁶³ a v neposlední řadě několika málo lokalitami, u nichž je nutno předpokládat centrální funkci. V oddíle 5.1. nastíněný sídelní a kulturní komplex Hallstadt – Bamberg – Forchheim nachází své pokračování v písemně (diedenhofenský kapitulář) i archeologicky³⁶⁴ doložené linii Sulzbach – Premberg an der Naab, jež se stáčí jihovýchodně k etnicky smíšené sídelní komoře při soutoku Řezné a Dunaje; takto

---

³⁵⁹ Souhrnně Bubeník 1988.

³⁶⁰ Srov. Losert (v tisku); Neubauer – Thieser 2001.

³⁶¹ Souhrnně Bachmann 1925, Schwarz 1960, nejnověji Eichler – Greule – Janka – Schuh 2001; 2006.

³⁶² Nejnověji Pöllath 2002, souhrnně Haberstroh 2000a.

³⁶³ Pro oblast Horních Franků byly veškeré keramické nálezy do r. 1992 zpracovány H. Losertem (Losert 1993), Hornofalcké raně středověké osídlení zpracoval nejnověji též autor (Losert 2003).

³⁶⁴ Hensch 2005.

vymezený *limes sorabicus* je zevně kopírován linií kostrových pohřebišť,³⁶⁵ zpravidla připisovaných slovanskému etniku.³⁶⁶

Chebským poměrům zdaleka nejbližší analogii představuje sídlení komora, jejíž centrum představovalo opevněné sídliště na čedičovém vrchu Rauher Kulm (683 m. n. m.), Lkr. Neustadt an der Waldnaab. Lokalita byla zkoumána již na přelomu 19. a 20. století, přičemž bylo zjištěno vícečetné, mj. i raně středověké osídlení,³⁶⁷ díky čemuž se Rauher Kulm dostal do všeobecného povědomí jako přirozené regionální centrum,³⁶⁸ k čemuž ho předurčuje již jeho výjimečná krajinná dominance (jedná se o samostatný vrchol převyšující o 230 m okolní krajinu). Nejstarší doklady raně středověkého osídlení této lokality spadají do 8. – 9. století,³⁶⁹ první písemná zmínka o ní je potom poměrně pozdní – k roku 1119 je zmiňován Bucco de Culmen, předek leuchtenburského rodu, jako držitel Rauher Kulmu; známé fragmenty dějinného vývoje tedy odpovídají schématu naznačenému v oddíle 5.1. Rovněž další historie místa odpovídá základním konturám vývoje Chebu: Rauher Kulm a na něm stojící hrad zůstal v držení hegemonního rodu v kraji až do roku 1281, kdy byl zastaven norimberským purkrabím, jimž císař Karel IV. povolil roku 1370 založit na úpatí čedičové skály město Neustadt am Kulm, jehož citadelou se hrad stal. Archeologický obraz tohoto vývoje zůstává doposud poměrně nejasný, neboť na amatérské výkopy penzionovaného důstojníka Alfreda Neischla z přelomu století navázal teprve v posledních letech systematický výzkum bamberské univerzity, který dosud trvá, jehož výsledky doposud nejsou zpracovány.³⁷⁰

Významnou paralelu raně středověkému Chebsku potom představuje „slovanská, případně nábskovensická sídelní komora, jejíž přirozené centrum představuje Rauher Kulm.“³⁷¹ I zde se uplatňuje výrazná, již zmiňovaná krajinná dominance centra, kolem kterého jsou soustředěna řadová kostrová pohřebišť, jež i zde

---

³⁶⁵ Srov. Haberstroh 2000a, s. 413, obr. 459; Losert 2003, s. 157, obr. 1.

³⁶⁶ Srov. Haberstroh 2004, s. 90 – 92.

³⁶⁷ Neischl 1912.

³⁶⁸ Srov. Reinecke 1931, s. 34; Heidenreich 1997, s. 322; Losert (v tisku).

³⁶⁹ Losert (v tisku).

³⁷⁰ Děkuji na tomto místě vedoucímu tohoto výzkumu, PD Dr. Hansi Losertovi, za seznámení s průběžnými výsledky a prezentaci části raně středověkého materiálu.

³⁷¹ Orig. „slawische, bzw. naabwendische Siedlungskammer, dessen natürliches Zentrum der Rauhe Kulm bildet.“ Losert (v tisku).

představují nejvýraznější doklad osídlení.³⁷² Necelých 1,5 km od úpatí čedičové hory se nalézá kostrové pohřebiště 8. – 9. století ležící v blízkosti obce Mockersdorf, nově prozkoumané v letech 2003 – 2004 v rámci společné terénní praxe studentů vídeňské a bamberské univerzity,³⁷³ 4 km vzdálené je potom nadregionálně významné pohřebiště Barbaraberg,³⁷⁴ 6 km pak dělí od Rauher Kulmu další raně středověké pohřebiště (8. – 10. století) ve Wirbenzi³⁷⁵ a konečně ve vzdálenosti 14 km od centrální lokality se nalézá Eichelberské kostrové pohřebiště.

Poněkud složitější situaci představuje opevněná poloha Kasendorf, Lkr. Kulmbach³⁷⁶ a okolní lokality, jež dávají tušit obdobnou sídelní komoru, s jakou se setkáváme v případě Chebu a Rauher Kulmu. Rovněž v případě této lokality se uplatňuje výrazná krajinná dominance (své okolí převyšuje o více než 100 m), i zde je možno hovořit o vícečetném pravěkém a protohistorickém osídlení, jež vytvořilo systém opevnění obepínající plochu o výměře okolo 14 ha. Středověké osídlení se soustředilo zejména do nejvýše položené části opevnění, polohy Turmberg. Zde je doloženo osídlení 7./8. – 13. století. B. U. Abels pokládá Kasendorfskou pevnost za oporu karolinské říše předsunutou do území *terra sclavorum*,³⁷⁷ s čímž pozoruhodným způsobem kontrastuje zjištění H. Loserta, že zhruba jedna třetina místní keramiky je „slovanského původu“,³⁷⁸ přičemž se zjevně nejedná o dva chronologicky posloupné keramické horizonty, neboť – třebaže marginální – komponentu slovanského původu Losert přiznává i vrcholně středověkému zboží z Kasendorfu. I kdybychom tedy maximálně ohladili hrany těchto dvou tvrzení, budeme se muset jednoznačně vzdát představy ostře oddělených slovanských a franských komunit.

„Etnickým poměrům“ zachycené na opevněném sídlišti Kasendorf odpovídá i povaha okolních lokalit, které je možno pokládat za doklad existence kasendorfské sídelní komory. Podobně jako v případě chebském, i zde je možno hovořit o poměrně úzkém perimetru (o poloměru cca 9 km), jenž je opět vytyčen kostrovými pohřebišti

---

³⁷² Jediné známé doklady raně středověké sídelní aktivity z okolí Rauher Kulmu pocházejí z lokality Netzaberg, vzdálené cca 10 km od centra (Elser – Losert 2007).

³⁷³ Losert – Szameit 2004 (předběžná publikace).

³⁷⁴ Heidenreich 1997; 1998.

³⁷⁵ Habestroh 2004; Ungerman 2005.

³⁷⁶ Schwarz, K. 1955; Abels 1986, s. 146 - 149; Losert 1993, s. 170 - 173.

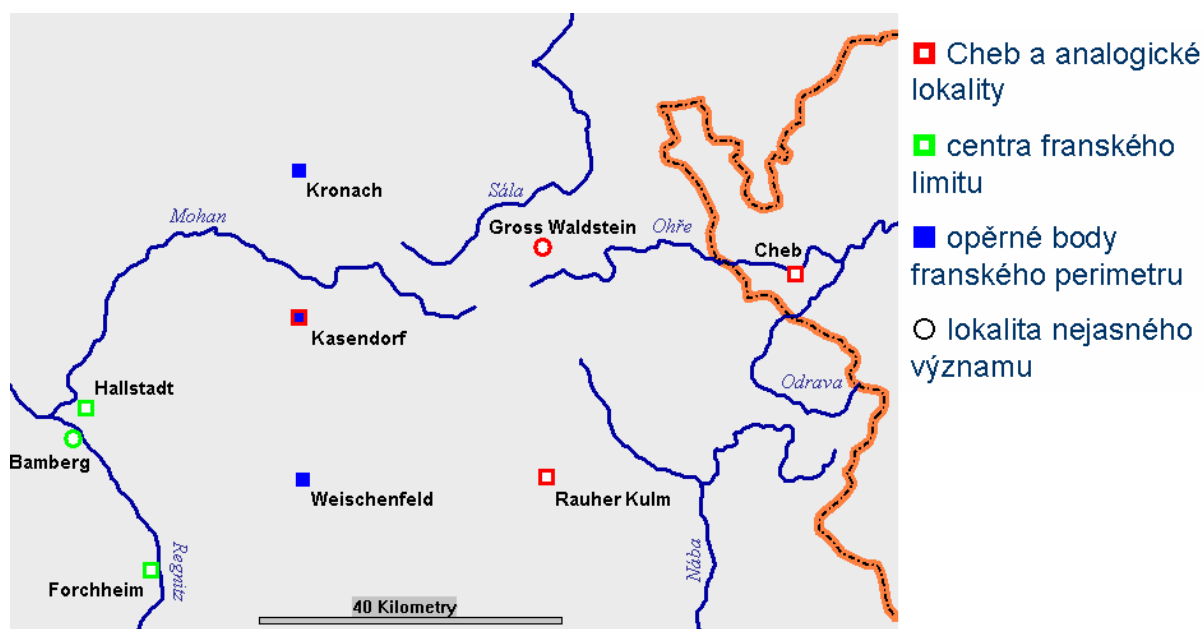
³⁷⁷ Abels 1986, s. 94, 104 – 106.

³⁷⁸ Orig. „slawischer Herkunft.“ Losert 1993, s. 172.

Alladorf a Weismain.³⁷⁹ Na obou těchto lokalitách je možno zjistit jevy, které jsou pravidelně chápány jako etnicky slovanské (esovité záušnice, nádobka z alladorfského hrobu č. 182),³⁸⁰ Weismainské pohřebiště je mimoto spojováno se slovanským toponymem Zelici³⁸¹), což však není možno užit jako jednoznačný doklad výhradní slavicity obou značně rozsáhlých nekrolí.³⁸² Z území mezi kasendorfským centrem a oběma pohřebišti potom pocházejí čtyři ojedinělé raně středověké keramické nálezy,³⁸³ tj. situace opět odpovídá poměrům chebské sídelní komory.

Prostorové vztahy lokalit zmiňovaných v oddílech 5.1. a 5.2.1. znázorňuje obr. č. 21.

obr. č. 21: Centrální lokality mezi dolním tokem Regnitzu a horním tokem Ohře

5.2.2. Průrva Ohře v 8. – 12. století

Jestliže Chebská sídelní komora na západě a jihozápadě sousedí s regionem, k němuž disponujeme širokým spektrem poměrně jednoznačně vyznívajících pramenů,

³⁷⁹ Souhrnně Pöllath 2002, Losert 1993, s. 100 – 102, resp. 204; dílčím způsobem k lokalitě Weismain viz Schwarz 1984, s. 88.

³⁸⁰ Srov. Losert 1993, s. 102, resp. 204.

³⁸¹ Losert 1993, s. 204; srov. Schwarz 1960.

³⁸² Počet pohřbů na každé z nich se pohybuje okolo dvou set, výkopce alladorfské nekropole tento počet navíc nepokládá za konečný (Losert 1993, s. 100).

³⁸³ Jedná se o lokality Alladorf (zde uvažuje H. Losert o možné sídelní lokalitě se vztahem k místnímu pohřebišti), Heusch, Lochau a Zultenberg. (Losert 1993, s. 102, 167, 181, 213 – 214).

nelze totéž říci o prostoru navazujícím ve směru východním, o úžině Ohře sevřené mezi masivy Krušných hor a Slavkovského lesa. Raně středověká osídlení v této oblasti není moderně zpracováno, souhrnně a obšírně se jím v přímé souvislosti s Chebskem zabýval E. Šimek,³⁸⁴ jehož závěry v zásadě přebírá a dílčím způsobem aktualizuje drobný příspěvek F. Kašičky a B. Nechvátala;³⁸⁵ nejaktuálnější bibliografii dílčích příspěvků k této problematice zprostředkovává souborná studie J. Slámy.³⁸⁶

Jedinou archeologicky podchycenou lokalitu představuje opevněné sídliště na k. ú. Tašovice, okres. Karlovy Vary. Dvojdílná hrazená poloha s dobře zřetelnými relikty valů poutala pozornost vlastivědných romantizujících badatelů již od 18. století, kteří jí přiřkli označení Starý Locket.³⁸⁷ Ještě na plánu lokality publikovaném roku 1878 jsou zřetelné stopy kostelíka s apsidou neznámého stáří a patrocinia. Archeologický výzkum A. Knora a F. Proška, zaměřený dílem na hradištní, dílem na mezolitické osídlení ostrožny, zjistil v letech 1948 – 1950 osídlení náležející 9. – 1. polovině 10. století, které je reprezentováno objektem srubové konstrukce³⁸⁸ a vnitřním dělčím valem komorové konstrukce s paralelním příkopem;³⁸⁹ tomu odpovídají i zjištění starších, nedokumentovaných výzkumů vnějšího valu, které měly narazit na profil prokládaný zuhelnatělými břevny.³⁹⁰

Zánik sídelní aktivity na tašovickém hrazeném sídlišti patrně souvisí se vznikem nové, nepochybně opevněné lokality, jíž je pozdější centrum stejnojmenné přemyslovské sedlecké kastelánie, která se pravděpodobně nalézala cca 5 km východně po proudu Ohře na k. ú. Sedlec, okr. Karlovy Vary. Jak je z výše řečeného patrné, přesná lokalizace tohoto hradu není jasná,³⁹¹ z čehož implicitně vyplývá, že vývoj lokality je možno postihnout pouze na základě písemných pramenů, jejichž svědectví samozřejmě vůbec nepostihuje nejstarší fázi osídlení polohy. Sedlecko se poprvé objevuje v písemných pramenech k roku 1086, kdy císař Jindřich IV. potvrzuje hranice

---

³⁸⁴ Šimek 1950, s. 87 – 12, 324 - 335.

³⁸⁵ Kašička – Nechvátal 1980.

³⁸⁶ Sláma 1986.

³⁸⁷ Starší vlastivědně-topografická pozorování jsou obsaženy v dílech F. Bernaua a A. Gnirse (Bernau 1878 – zde též plánek lokality; Gnirs 1996).

³⁸⁸ Prošek 1952.

³⁸⁹ Knor 1951.

³⁹⁰ Bergmann 1928, s. 70.

³⁹¹ Literatura se nejčastěji kloní k táhlému návrší nad říčkou Rolavou s pomístním jménem Gobes (nejnověji Sláma 1986, s. 88), lokalizací Sedlece se obšírně zabývá R. Turek (Turek 1950, 88 - 91).

pražské diecéze;³⁹² význam této listiny tkví – z hlediska tématu této práce – v tom, že horní tok Ohře včetně Chebska nezahrnuje do diecéze pražské, nýbrž řezenské, k níž Chebsko náleželo až do roku 1787.³⁹³ Jako západní mez české církevní provincie potom určuje právě území Sedlecka, což však má nepochybný význam i z hlediska vymezení dosahu moci českých panovníků, již jen proto, že příjemce listiny – osmý pražský biskup Jaromír – patřil k čelným představitelům přemyslovského rodu.³⁹⁴ Rovněž další dějiny Sedlecka v 11. a na počátku 12. století³⁹⁵ jasně ukazují, že politický limit českého státu v tomto údobí nikdy nepřekročil východní hranici Chebska, resp. západní mez Sedlecka; v 80. letech 12. století dokonce přešlo Sedlecko, do té doby řadová přemyslovská kastelánie, na několik let do držení Fridricha I. Barbarossy, který i zde začal budovat – po vzoru ostatních štaufských držav na východním pomezí říše³⁹⁶ – ministeriální správní systém a i po návratu Sedlecka pod pravomoc českého panovníka přetrvávala po jistou dobu určitá exkluzivita v postavení oblasti.³⁹⁷ Český vliv v oblasti potom byl od 90. let 12. století systematicky posilován, až se roku 1232 posunula chebsko-sedlecká – a tedy říšsko-česká – hranice do oblasti služebních lén chebské ministeriality,³⁹⁸ čímž byla *nota bene* českou expanzí **západním** směrem dosažena ona v zásadě konvenční východní hranice Chebska (srov. 3. kapitolu této práce).

Rovněž o dalších dvou výšinných polohách v úžině Ohře se v literatuře uvažuje jako o raně středověkých „hradištích“.³⁹⁹ Na obou těchto lokalitách, jež se nalézají na k. ú. Velichov a k. ú. Radošov (obě okr. Karlovy Vary), jsou patrné reliktu valů, z první z nich – vedle střeptů knovízských – jsou ze sběrů doloženy i středo- a mladohradištní keramické fragmenty; na základě takto vágní pramenné báze však není možno hovořit ani v jednom případě o raně středověkém opevněném sídlišti.⁴⁰⁰

³⁹² CDB I, č. 86, s. 92 – 95; překlad W. W. Tomka viz FRB II, s. 115 – 117.

³⁹³ Srov. Sturm 1964, 124 – 125.

³⁹⁴ Vysokou konsenzuálnost i mezinárodněpolitický význam tohoto právního pořízení z 29. dubna 1086 dokládá dlouhý výčet interventů (mezi nimiž nechybí ani řezenský biskup Otto, pro nějž mělo vytyčení hranic diecézí na střední Ohři přirozeně klíčový význam), stejně jako jeho promptní konfirmace ze strany papeže, resp. vzdoropapeže Klimenta III. (CDB I, č. 87, s. 87, s. 95).

³⁹⁵ Nejnověji Kejř 1973, zejm. s. 13 – 23.

³⁹⁶ Srov. Kubů 1997, s. 15 - 19.

³⁹⁷ Srov. Kejř 1973.

³⁹⁸ Srov. Kubů 1997, s. 74; Velínský 1992; 1993.

³⁹⁹ Kašička – Nechvátal 1980; Sláma 1986.

⁴⁰⁰ Srov. Smrž 1991.

5.3. Postavení raně středověkého Chebska z hlediska etnicity osídlení a státní příslušnosti

Již předcházející kapitoly zřetelně poukázaly na delikátnost postavení raně středověkého Chebska na dobové etnické a politické mapě Evropy, stejně jako na pestré množství řešení této problematiky, s nimiž přišlo starší bádání. Jeho nezanedbatelnou zátěž představuje hledání ostře vymezené etnicko-kulturní (vč. jazyka a hmotné kultury) hranice obou těchto historických kulturních prostorů. S. Brather obecně poznamenává,⁴⁰¹ že pro badatele Kossinovsko-Childeovské tradice stále žije představa, že „ostře ohraničené archeologické kulturní provincie se překrývají ve všech dobách se zcela určitými národy nebo národními kmeny.“⁴⁰² Rozvojem této teorie tak vzniká představa uzavřených *archeologických kultur* a *kmenových území*,⁴⁰³ která spojuje hmotná kultura, komplex společných zvyků a způsobů, území, jazyk a dějiny. Tato představa „etnické homogenity ve státněnárodním smyslu 19. a 20. století“⁴⁰⁴ zapustila kořeny v myšlení některých badatelů tak hluboko, že M. Bachmannová postuluje jako problém hodný dalšího zkoumání skutečnost, že v písemných pramenech franské provenience k dějinám severovýchodního Bavorska v raném středověku se nevyskytuje vedle pojmu *terra Slavorum* také pojem *terra Francorum*, tj. zda označení „*terra Slavorum* rozlišuje slovanskou sídelní oblast od navazující franské.“⁴⁰⁵

Přijmeme-li argumentaci uvedenou v oddíle 4.1. této práce, která zpochybňuje apriorní chronologickou příslušnost toponym slovanského původu do raně středověké éry, nezpochybníme tím, ba naopak zdůrazníme význam tohoto pramene pro určení jazykové příslušnosti obyvatelstva chebské raně středověké sídelní komory, neboť je zcela nepochybné,⁴⁰⁶ že Chebsko rozhodně nepředstavovalo „nejzápadnější slovanské území.“ Již na základě této skutečnosti není nutno nadále pochybovat o **převažující** slovanské etnicitě raně středověkého obyvatelstva; z povšechného hlediska by tak nebylo nutno tuto problematiku hlouběji otevírat, neboť „*pro historiky a společenské*

---

⁴⁰¹ Brather 2001, zejm. s. 44 – 50.

⁴⁰² orig. „scharf umgegrenzte archäologische Kulturprovinzen decken sich zu allen Zeiten mit ganz bestimmten Völkern oder Völkerstämmen.“ Podle G. Kossiny Brather 2001, s. 45.

⁴⁰³ orig. *archäologische Kultur*, resp. *Stammesgebiet*. Brather 2001, s. 48.

⁴⁰⁴ orig. „ethnische Homogenität im nationalstaatlichen Sinne des 19. und 20. Jahrhunderts.“ Brather 2001, s. 50.

⁴⁰⁵ orig. „unterschied sie ein slawisches Wohngebiet von einem anschließenden fränkischen?“ Bachmann 1925, s. 13.

⁴⁰⁶ Srov. Bachmann 1925; Schwarz 1960; Eichler – Greule – Janka – Schuh 2001; 2006.

vědce jsou relevantní především skupinové identity.“⁴⁰⁷ Dílčí závěry zejména druhé badatelské generace archeologů Chebska však vedou k poznání, že hmotné prameny umožňují interpretace, které stojí v přímé opozici vůči tomuto celkovému posouzení, aniž by tuto skutečnost bylo možno připsat metodicky chybnému postupu. Jeden každý hmotný pramen se totiž vyslovuje pouze k „personální identitě“ svého někdejšího nositele, přičemž z kombinace takovýchto znaků je možno – víceméně hypoteticky – uvažovat o „individuální identitě“ tohoto nositele a návazně, na základě statisticky relevantního počtu takto podchycených individualit, teprve o „identitě kolektivní“, za jejíž komponentu je pokládána S. Bratherem i etnicita.⁴⁰⁸ Starší bádání tak – z věcného hlediska správně – registrovalo v hmotné kultuře raně středověkého Chebska vlivy hned tří kulturních provincií, které (v intencích výše popsaného dobového diskursu – srov. kapitolu 2) kladli do kontextu soudobé národnostní situace v regionu.

Kulturní provincie, jež se prolínají v náplni hmotné kultury Chebska, je možno označit jako provincii středního Poohří, regnitzsko-mohanskou a nábskou.

Vliv středního Poohří na Chebsku je možno spatřovat v mladších keramických nálezech z prostoru chebského zázemí; toto tvrzení se týká především chocovického zlomku a třebeňské nádoby, pro něž je charakteristický pás svislých záseků v oblasti ostře profilované maximální výduti. Tento výzdobný motiv se na území severovýchodního Bavorska prakticky nevyskytuje, zato je však častý v prostředí raně středověkého osídlení středního Poohří, zejm. v – *nota bene* v Chebsku geograficky nejbližším – tamním keramickém okrsku Hradec – Rubín – Louny.⁴⁰⁹ Snad ještě výmluvnější doklad souvislosti hmotné kultury České a Chebské kotliny pak představují soubory drobného šperku ze všech tří nekropolí v regionu, které jsou převažující částí své náplně dobře srovnatelné s kolekcemi českými⁴¹⁰ a na které je možno uplatnit obdobná chronologická měřítka, jako na soubory z oblasti Čech.⁴¹¹

---

⁴⁰⁷ Orig. „Für die Historiker und Sozialwissenschaftler sind vor allem die Gruppenidentitäten relevant.“ Brather 2004, s. 98.

⁴⁰⁸ Orig. „individuelle Identität“; „personale Identität“, resp. „kollektive Identität“. Srov. Brather 2004, s. 97 – 103.

⁴⁰⁹ Srov. Bubeník – Meduna 1994; Bubeník 1988.

⁴¹⁰ Srov. Krumphanzlová 1974, Štefan 2008. Z. Krumphanzlová mimoto upozorňuje na silnou koncentraci pohřebišť s esovitými záušnicemi podél celého toku Ohře, kam se soustřeďuje celá třetina všech známých lokalit jejich výskytu.

⁴¹¹ Srov. Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988; Šebesta 1999a.

Severovýchodobavorská oblast nalézá svůj odraz na Chebsku především v sídelní struktuře teritoriálně nevelkých, „atomických“ sídelních komor. Centrální lokality se vyznačují strategickou terénní polohou s kontrolou okolního kraje (a v případě Chebu i vodní komunikace), velmi obdobnou hmotnou kulturou, kterou je možno nazírat jako svou podstatou jednotnou, třebaže sledování vnějších vlivů ji umožňuje – a to i v rámci jediné lokality⁴¹² – některým badatelům pokládat za projev dvou kulturních okruhů, resp. etnik, i svým dějinným vývojem, který však není synchronní, nýbrž je, patrně v důsledku postupného rozšiřování vlivu říše, ve východním směru retardován. Zázemí těchto lokalit je potom znatelné z větší části pouze na základě pohřebišť, neboť nálezy jednoznačně sídlištních okrsků jsou extrémně vzácné (výjimku představují ty sídlištní objekty, které byly zachovány v intravilánu Hallstadtu a nejnověji Chebu), četnější jsou potom keramické ojedinělé nálezy, jejichž výpověď je však – v porovnání s keramickými soubory z center – nižší hodnoty. Neméně významné, než výše uvedené, v zásadě vnějškové znaky, je potom funkční opodstatnění této sídelní struktury mezi Regnitzem a horní Ohří jako v karolinské době zkonstituované sítě opěrných bodů podél dálkové trasy, jež je patrně staršího data⁴¹³ a která nachází i svůj vrcholněstředověký protějšek v podobě tzv. Otnantovy cesty.⁴¹⁴

Nezanedbatelná, leč statisticky marginální je také přítomnost zlomků merovejsko-karolinských záušnic s esovitou kličkou a pod ní zaklesnutým háčkem v inventáři všech chebských pohřebišť; s tímto derivátem v daném období značně územně rozšířeného fenoménu⁴¹⁵ je možno se setkat na celé řadě nekropolí, které na území *terry slavorum* kopírují průběh franské správní hranice 9. a 10. století (srov. oddíl 5.1.) procházející východní částí Bavorska.⁴¹⁶

Problematika severobavorských řadových pohřebišť představuje přirozené pojítko mezi regnitzsko-mohanskou a nábskou kulturní provincií. Její vliv lze na Chebsku tušit především díky vzájemné geografické spřízněnosti (rozvodí Roslavy, Odavy a Náby v oblasti Tirschenreuthské vrchoviny) a předpokládat jej lze i na základě

---

⁴¹² Srov. Losert 1993, s. 173.

⁴¹³ Srov. Reinecke 1931.

⁴¹⁴ Srov. Sturm 1964, s. 87 - 88; Neubauer – Thieser 2001.

⁴¹⁵ Srov. Niederle 1913, s. 588 – 610; Štefan 2008.

⁴¹⁶ Souhrnně Haberstroh 2000a. K jednotlivým lokalitám např. Haberstroh 2004; Heidenreich 1997; 1998; Losert 1993; Losert – Szameit 2004; Pöllath 1998; 2002; Ungerman 2005.

bezpečně doložitelného raně středověkého osídlení v oblasti.⁴¹⁷ Nejpozoruhodnější z nově objevených lokalit, s nimiž již nemohlo starší bádání při komparaci s hmotnou kulturou Chebska pracovat, je pohřebiště Niederrunding – Satzdorf, Ldkr. Cham,⁴¹⁸ ze kterého pochází doba železného inventáře domnělého jindřichovského hrobu (srov. oddíl 4.3.3.3.) a drobná esovitá záušnička „českého“ typu.

Zásadním omylem druhé a dílem též třetí badatelské generace bylo zaměňování výše nastíněných kulturních vlivů za vlivy etnické; za součást *kolektivní identity* nositelů všech těchto kulturních okruhů totiž lze jednoznačně⁴¹⁹ pokládat alespoň dílčí jazykovou i kulturní příslušnost k slovanskému etniku. To samozřejmě neznamená, že v rámci hmotné kultury raně středověkého Chebska nelze najít vlivy, které překračují rámec severobavorské slovanské eukumeny západním směrem – to se týká především nejstarších ojedinělých keramickým nálezům, na nichž se uplatnila dekorace provedená hřebenovým kolkem (srov. oddíly 4.3.3.5. a 4.3.3.6 této práce); tato výzdobná technika, v severozápadních Čechách a Horních Francích poměrně vzácná, došla v 8. a 9. století poměrně častého uplatnění u raně středověkého osídlení obyvatelstva středního Pomohání.⁴²⁰ Rozhodně však není možno chápat nádoby z Cetnova a Dlouhých Mostů jako „nejstarší stopy kolonizace Chebska“,⁴²¹ neboť tyto nálezy (nádoby z Cetnova a Dlouhých Mostů) pravděpodobně spadají do období samotného počátku kontinuálního raně středověkého osídlení Chebska, jestliže ne ještě před jeho počátek, tj. jedná se spíše o doklad užívání staré obchodní stezky. Avšak i přes všechny výše uvedené argumenty, které hovoří pro slovanskou *kolektivní identitu*⁴²² raně středověkého obyvatelstva Chebska, zbývá poměrně široké spektrum poznávacích postupů, které alespoň teoreticky umožňují (momentální stav pramenné báze je z tohoto hlediska bohužel žalostný) charakterizovat i *personální a individuální etnicitu* jednotlivých obyvatel raně středověkého Chebska; důsledný rozbor hrobových celků, resp.

---

⁴¹⁷ Nejnověji Losert 2003.

⁴¹⁸ Pöllath 1998.

⁴¹⁹ Na základě písemných pramenů (srov. oddíl. 5.1.) i toponomastického svědectví (srov. pozn. č. 406).

⁴²⁰ Srov. Haberstroh 2000b, s. 248, obr. 3, s. 252, obr. 4; Obst 2006, na různých místech.

⁴²¹ Orig. „Die ältesten Spuren der Kolonisation“ – název příspěvku P. Šebesty (Šebesta 2002).

⁴²² Kolektivní identitu je však třeba – v intencích definice S. Brathera – nutno chápat jako sociální konstrukt, který v jeho jednotlivostech „*Individuen beeinflussen und Bestimmen*“ (Brather 2004, s. 99 – 100).

fyzickoantropologická analýza⁴²³ je však podmíněn moderně dokumentovaným výzkumem pohřebního areálu/areálů. Variabilita již známých komponent hrobových výbav (srov. oddíl 4.3.2. této práce) slibuje v tomto směru pozoruhodné výsledky.

Na problematice etnicity v zásadě nezávislá je potom otázka politické, resp. „státoprávní“ příslušnosti raně středověkého Chebska, třebaže starší bádání chápalo tyto dva problémy jako otázku jedinou. V oddíle 5.1. byla načrtnuta existence specifického území *terry slavorum*, jež patrně požívalo značnou autonomii na karolinsko-sálské říši. Existenci takového nezávislého slovanského útvaru si dobře uvědomovala česká historiografie 60. let 20. století⁴²⁴ a v zásadě logicky vystoupila se zdánlivě banální a nejnovějšími souhrnnými studii bohužel nedostatečně reflektovanou otázkou „*Od kdy představují přirozené hranice Čech také jejich politickou hranici?*“⁴²⁵ S dnes již v zásadě antikvovaným řešením vystoupil J. Dobiáš, který se odvolával na základě četných zmínek franských pramenů vztahujících se k východním karlovským tažením existence českými Slovy kontinuuálně osídlených území mimo prstenec pohraničních hor české kotliny.⁴²⁶

Nekonvenčně pojal výše nastíněný problém R. Nový;⁴²⁷ ten již netrvá na existenci kontinuálního etnicko-státního „českého“ osídlení v oblastech na jih a jihovýchod od dnešních státních hranic (něco takového je ostatně sotva představitelné již s ohledem na přírodní podmínky), vychází však – na rozdíl od J. Dobiáše – z pramenů, které naznačují i správní uspořádání v oblasti. Z těch, které nebyly zmíněny v oddíle 5.1., resp. vedle těch, které jsou obligátně uváděny ve všech pracích k problematice českých dějiny 9. století, je třeba připomenout především zápis fuldských analů k roku 849,⁴²⁸ v němž – v opozici k rebelujícím Čechům – vystupuje

---

⁴²³ Ze zřejmých důvodů byly doposud vyhodnoceny pouze kosterní pozůstatky z nekropole na chebské ostrožně, a sice E. Vlčkem (Archiv nálezových zpráv ARUP, *Soupis pozůstalosti akad. J. Böhma, Slovanské kostrové hroby na Chebsku*), M. Stloukalem (Stloukal – Szilvássy – Šebesta 1988) a nejnověji L. Šauerovou (Šauerová 2003). Vzhledem k tomu, že se jedná vždy pouze o analýzu dílčí části souboru, navíc z větší části bez rozlišení hrobových celků a různého badatelského zaměření, není hodnota těchto pozorování nijak valná – k přínosnějšímu způsobu zpracování srov. Haberstroh 2004, s. 23 – 25, 90 – 92.

⁴²⁴ Srov. Braun 1938, s. 17.

⁴²⁵ Orig. „*Seit wann bilden die natürlichen Grenzen von Böhmen auch seine politische Landesgrenze?*“ Název studie J. Dobiáše (Dobiáš 1962). Existenci tohoto problému však nastínil již F. Palacký a okrajově se k němu vyjádřil např. L. Niederle (Niederle 1909). Nejnověji Třeštík 1997, s. 424 – 425; přehled dosavadního bádání viz Bláhová – Frolík – Profantová 1999, s. 168.

⁴²⁶ Dobiáš 1962.

⁴²⁷ Nový 1968.

⁴²⁸ Příslušný zápis Fuldských analů je českou historiografií posledních let v zásadě přehlížen (např. Třeštík 1997; Bláhová – Frolík – Profantová 1999), popř. je interpretován znčně problematickým

„*Ernustus, vévoda jejich části a první mezi přáteli krále* [Ludvíka Němce – pozn. JH],“⁴²⁹ který ve své profranské politice úzce kooperuje s „*Thaculfem, [který](...) byl totiž knížetem [velitelem] limitu sorabicu.*“⁴³⁰ R Nový⁴³¹ na základě této i některých dílčích zmínek mladšího data⁴³² konstruuje odvážnou tezi o „státoprávní“ jednotě české kotliny a *terry slavorum*; vážnou mezeru v této teorii však představuje neexistence zpráv o zániku tohoto uspořádání, kterou – jak dokládá J. Kejř⁴³³ – nelze zaplnit poměrně pozdními zprávami o kontaktech Boleslava III. a Břetislava I. s markrabími Severními marky, jež lze sotva pokládat za doklad kontinuity „*zájmů Přemyslovců* [sic!] *v této oblasti*“⁴³⁴ (srov. oddíl 5.2.2. této práce).

Raně středověké Chebsko tedy postrádá jakýkoliv přímý písemný doklad „státoprávní“ příslušnosti k České kotlině a jak již bylo na několika místech výše v textu naznačeno, zapadá velmi dobře geograficky, sídelní strukturou, pestrostí vlivů v hmotné kultuře i mladším dějinným vývojem do kontextu franko-slovanského kontaktního území označovaného jako *terra slavorum*, který nepochybně nebyl v okamžiku svého vzniku na přelomu 8. a 9. století součástí karolinského impéria, stejně jako pravděpodobně nebyl bezprostředně svázán s vývojem v prostoru rodičích se státu Čechů, jehož nejzápadnější výspu představovalo území Sedlecka; na základě výše načrtnutých kulturních a etnických poměrů v oblasti *terry slavorum* i chebské sídelní komory samotné není možno přijmout ani argumentaci českých nacionalistů o příslušnosti Chebska ke státu Čechů, ani analogické argumenty nacionalistů německých.

5.4. Nástup říšské kolonizace, vznik vrcholně středověké sídelní sítě Chebska

Jestliže je možno poměrně uspokojivým způsobem rekonstruovat rozsah raně středověkého osídlení Chebska a v zásadě není nutno pochybovat o podobě

---

způsobem (Měřínský 2006, s. 241 – 243). S výše uvedenou výhradou týkající se pojmu *česká marka* tak autor pokládá za doposud nepřekonaný výklad česko-franských vztahů okolo poloviny 9. století koncepci J. Slámy (Sláma 1973).

⁴²⁹ Orig. “*Ernustus, dux partium illarum et inter amicos regis primus*” (SRG VII, s. 38)

⁴³⁰ Orig. “*Thaculfum, (...) erat quippe dux Sorabiti limitis*” (SRG VII, s. 38)

⁴³¹ Nový 1968, zejm. s. 195 – 199.

⁴³² K r. 876 jsou západní Slované v tzv. Reginově kronice dělení na “*Regna Sclavorum, Behemensium et Marahensium*” (SRG L, s. 112); r. 903 je v kamarile Ludvíka Dítěte jmenován “*Luitpold dux Boemanorum*” (DD LK, č. 20, s. 125 – 127).

⁴³³ Kejř 1973

⁴³⁴ Orig. “*die Interessen der Přemysliden in diesem Gebiet*” (Nový 1968, s. 198 – 199, pozn. č. 230).

pozdněstředověké sídelní sítě,⁴³⁵ která již odpovídá novověkým poměrům,⁴³⁶ panuje poměrně značná nejistota v otázce geneze vrcholně středověkého osídlení chebské krajiny. Není na tomto místě možno usilovat o řešení tohoto problému, který si nepochybně vyžádá celou řadu mikroregionálních studií,⁴³⁷ bude však dobře poukázat zde na některé obecné skutečnosti, které dokumentují právě vztah raně a vrcholně středověké sídelní struktury v oblasti vnitřního Chebska.

F. Kubů ve své brilantní studii věnované štaufské ministerialitě na Chebsku poukazuje na klíčový podíl této společenské skupiny na kolonizaci oblasti.⁴³⁸ Jeho líčení však vůbec nepostihuje mechanismus vzniku vrcholně středověké sídelní sítě vnitřního Chebska (otázku vnějšího Chebska je na tomto místě možno pominout, protože ze zjevných důvodů je otázka raně až vrcholně středověké sídelní kontinuity v tomto prostoru bezpředmětná), neboť písemné prameny samy o sobě neumožňují dynamiku tohoto procesu postihnout. Překlenout tento nedostatek do jisté míry umožňuje sledování sídelních a plužinných forem; v meziválečném období byly této problematice věnovány dvě disertační práce, a sice studie R. Käublera z roku 1935⁴³⁹ a E. Ettela z r. 1940.⁴⁴⁰ Výsledek tohoto bádání však není zcela jednoznačný; centrální oblast Chebské kotliny má zaplňovat oblast blokových plužin, kterým je přiznáván vztah k osídlení slovanskému,⁴⁴¹ zatímco původ okolních pásem plužin pásových a lánových hledají tito autoři v souvislosti s procesem kolonizace. Odhlédneme-li od dobově poplatné etnické interpretace, zjistíme, že blokové plužiny skutečně do značné míry kopírují rozsah chebské raně středověké sídelní komory, zatímco pásové plužiny vyplňují celý zbytek Chebské kotliny až po jeho hornaté okraje, tj. cca do výše 500 m. n. m, čemuž v zásadě odpovídá i rozsah slovanských toponym, jimž je nutno přiznat kolonizační původ (srov. obr. č. 1 a oddíl 4.2. této práce). Problematické ovšem je

---

⁴³⁵ Vedle nezměrného množství informací obsažených ve vrcholně až pozdně středověkém diplomatickém materiálu běžného charakteru, jenž doposud nebyl souvisleji zpracován, disponujeme pro druhou polovinu 14. století dvěma vynikajícími prameny evidenčního charakteru, které souvisle postihují dobové rurální osídlení Chebska, a sice Leuchtenburskou a Nothaftovskou lenní knihu (LLB; NLB).

⁴³⁶ Ovšem v podobě před rokem 1945 – srov. Boháč 2007.

⁴³⁷ Šebesta – ZSV, nejnověji specifický výzkum ÚPRAV UK FF “Středověké osídlení Chebska”.

⁴³⁸ Kubů 1997, s. 39 – 46.

⁴³⁹ Käubler 1935. Závěry této práce reflektuje a do širšího kontextu zařazuje další publikovaná disertace, jejímž autorem je R. Krüger (Krüger 1967).

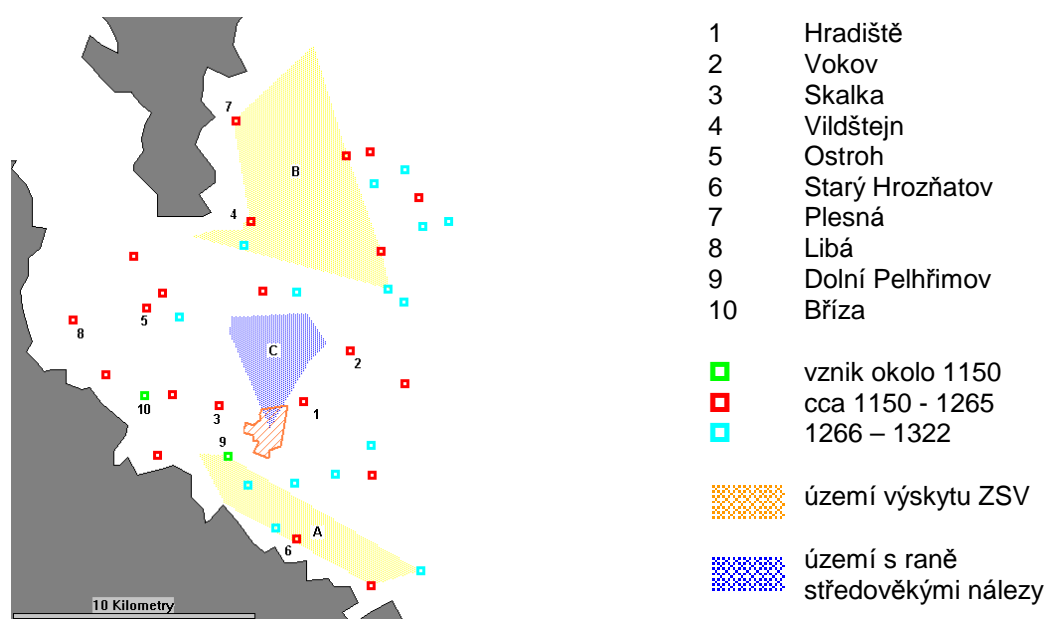
⁴⁴⁰ Ettl 2004.

⁴⁴¹ Orig. “*Deshalb wird sie [Blockflur – pozn. JH] im deutschen Osten als “slavisch” bezeichnet.*” Ettl 2004, s. 28.

navázání této skutečnosti, jež je objektivně daná (ovšem na základě pramenů 18. a 19. století), na konkrétní historický proces; stejně dobře je možno uvažovat např. o korelaci **novověkých** plužinných forem s přírodními podmínkami.

Alternativu tomuto postupu nabízí sledování sídel pozemkové šlechty, resp. „sídel mocných“ vázaných na ministeriální služební léna,⁴⁴² resp. výskytu šlechtických a ministeriálních predikátů na ně vázaných.⁴⁴³ Vznik prvních drobných fortifikovaných sídel na Chebsku je předpokládán již okolo r. 1150 (nalézají se výhradně v bezprostřední blízkosti raně středověké sídelní komory).⁴⁴⁴ Výraznou kvalitativní změnu je možno zaznamenat na přelomu 12. a 13. století, kdy vznikají na perimetru sídelní eukumeny, tj. zhruba podél vrstevnice 500 m. n. m., nejstarší hrady vnitřního Chebska – na západě Seeberg, na jihu dnešní Starý Hrozňatov, na Severu Sklaná – Vildštejn a Plesná, na západě Kynšperk nad Ohří. V této době je tedy možno zcela bezpečně hovořit minimálně o počátcích sídelního využívání prakticky celé Chebské pánve, což dokládá i bezprostředně následující zahušťování sítě tvrzí a hrádků, ke kterému dochází v průběhu 1. poloviny 13. století. Zároveň začala vznikat drobná opevněná sídla okolo Chebu, která byla ovládána osobami spjatými s městem či hradem (Hradiště, Vokov, Skalka).

obr. č. 22: Vznik vrcholně středověké sídelní sítě Chebska⁴⁴⁵

⁴⁴² Souhrnně Úlovec 1998.

⁴⁴³ Srov. katalog F. Kubů (Kubů 1997, s. 69 - 81).

⁴⁴⁴ Úlovec 1998, s. 24, resp. 34 - 35.

⁴⁴⁵ Podle Ettel 2004; Úlovec 1998; ME.

„Sídla mocných“ vzniklá do poloviny 13. století potom vymezují tři prostory, jimž se důsledně vyhýbaly, s nimiž se kryjí území, do nichž jsou lokalizovány zaniklé středověké vsi (obr. č. 22, plochy A a B⁴⁴⁶), resp. do nichž se soustřeďují raně středověké nálezy (obr. č. 22, plocha C⁴⁴⁷). Tuto skutečnost lze interpretovat následovně: plochy A a B se nalézají ve značně členité krajině, vyšších polohách a v oblasti s „nižším až nízkým produkčním potenciálem zemědělských půd,“⁴⁴⁸ tj. v rámci Chebské kotliny z hlediska osídlení zdaleka nejméně vhodném prostoru; sídla zde patrně vznikala značně opožděně a byla nejnáchylnější vůči vlivům, které osídlení negativně ovlivňovaly.⁴⁴⁹ Plocha C potom naopak – patrně kontinuálně od vzniku opevněného sídla na chebské ostrožně – představuje i v tomto období přímé zázemí chebského centra.

K dotvoření vrcholně středověké sídelní sítě potom na Chebsku dochází v druhé polovině 13. až prvních dvou třetinách 14. století, což dokládají písemné prameny.⁴⁵⁰ Takto nastíněný vývoj osídlení vnitřního Chebska v kolonizačním období a na počátku vrcholného středověku je ovšem třeba pokládat za víceméně hypotetický, za určité předpoznání pro budoucí detailní mikroregionální studie, které chronologicky přesahují rámec této práce.

---

⁴⁴⁶ Srov. Ettel 2004, s. 99 - 112.

⁴⁴⁷ Ze zjevných důvodů nebyl zahrnut nálezy z k. ú. Cetnov – srov. oddíl 4.3.3.6. této práce.

⁴⁴⁸ Půdně interpretační mapa ČR : List 11 – 14 Cheb.

⁴⁴⁹ Srov. Ettel 2004, s. 99 - 112.

⁴⁵⁰ Srov. ME; NLK; LLK.

6. Závěr

Předcházející kapitoly poukázaly na šíři problematiky raně středověkého osídlení Chebska, jíž tímto v žádném případě nelze pokládat za uzavřenou. Proto bude lépe rezignovat na tomto místě na takový závěr, který by nutně pouze vzbuzoval zdání komplexnosti, a místo něj uvést několik kompaktně formulovaných tezí, které do budoucna nabídnou prostor pro případnou diskusi nad jednotlivými segmenty – jak bylo naznačeno – poměrně složitě strukturované otázky, jakou osídlení Chebska v raném středověku představuje.

1. **Plošný rozsah raně středověkého osídlení** tzv. historického Chebska odpovídá poměrně neveliké *chebské raně středověké sídelní komoře* (vymezení viz oddíl 4.4.), ojedinělé nálezy z jiných částí tohoto historického regionu nelze s doklady osídlení trvalejšího rázu zaměňovat. V rámci Chebské kotliny se doklady sídelní aktivity váží na nivu Ohře a jižně orientované svahy nad ní, a to v bezprostřední blízkosti opevněného sídliště nalézajícího se na ostrožně nad Ohří, na níž se nalézá Chebský hrad; toto někdejší hrazené sídliště patrně představuje jediné raně středověké centrum v regionu.
2. **Poodravská větev osídlení** v rámci chebské sídelní komory představuje na základě současného stavu bádání problém, který není jednoznačně řešitelný. V daném prostoru je možno pozorovat všechny jevy, které doprovázejí archeologicky doložené osídlení v nivě Ohře (nivní půdy, konfigurace terénu, vzdálenost od centrální lokality, typy sídel a plužin, absence starších feudálních sídel), jednoznačné hmotné doklady však chybějí; naděje na změnu tohoto stavu je – z důvodů uvedených v oddíle 4.4. – poměrně malá.
3. **Význam toponomastických pramenů** pro poznání raně středověkého osídlení Chebska je nutno přehodnotit; samy o sobě totiž nepředstavují doklad sídelní aktivity na území, k němuž se váží, jak se domnívalo starší bádání, stejně jako není možno paušálně přiřadit jejich vznik jediné fázi vývoje osídlení. Bez hlubší jazykovědné analýzy je lze použít jen jako doklad maximálního rozsahu kolonizačního osídlení Chebské kotliny (a patrně také vnějšího Chebska), neboť závěr východní říšské kolonizace představuje víceméně bezpečné datum *ante quem* pro jejich vznik a šíření. Klíčový význam potom mají toponyma

slovanského původu pro určení *kolektivní identity* komunity obývající Chebsko, resp. její slovanské jazykové komponenty.

4. Pro **časový rozsah** trvání chebské raně středověké sídelní komory jsou klíčovým pramenem kostrová pohřebiště. Rozpaky vzbuzuje určení jejich počátků, neboť chybí jakýkoliv činitel, který by umožnil synchronizovat severobavorská a česká pohřebiště 8. – 11. století, jejichž datace se u obdobných prvků nálezových souborů rozcházejí v tom smyslu, že bavorským nekropolím je přiznáváno vyšší stáří, a to až o celé století⁴⁵¹ (určité vysvětlení této skutečnosti může spočívat v odlišných badatelských tradicích). V principu konvenčně lze tedy zařadit venkovská pohřebiště z Chebska do závěru 9. – 10. století, nekropoli z ostrožny Chebského hradu do 10. – počátku 12. století. Zvláště toto poslední datum znamená nikoliv nepodstatnou skutečnost pro poznání vývoje této klíčové lokality na rozhraní raně středověké a kolonizační periody.
5. **Nástup říšské kolonizace** není nutno pokládat za okamžik zásadní diskontinuity v sídelním i obecně historickém vývoji Chebska. Stejně jako je nutno odmítnout zásadní změny na chebské ostrožně spojené s rokem 1100, který je pokládán za rok připojení Chebska k Severní marce, není nutno předpokládat zásadní změny ani ve venkovském prostředí. O tom svědčí jednak písemné prameny (srov. oddíl 3.1.), jednak postup štufské ministeriální kolonizace, jak byl naznačen v odíle 5.4., zejm. patrná kontinuita zázemí chebské ostrožny.
6. **Etnicita obyvatelstva** chebské sídelní komory představuje delikátní problém, jehož řešení bylo v minulosti poznamenáno česko-německými nacionalistickými konfrontacemi, a to jak v celospolečenském kontextu, tak implicitně v rovině odborné. Celá otázka je však složitěji členěná, než jak si nacionalizující badatelé uvědomovali. Na základě dostupných pramenů je možno vyjádřit se pouze ke *kolektivní etnicitě* (srov. oddíl 5.3.), která se jeví být v rovině hmotné kultury i po stránce jazykové obecně západoslovanskou. Patrně pouze moderní výzkum kostrového pohřebiště by umožnil uplatnit archeologickou a fyzickoantropologickou metodu při úvahách o etnicitě *personální* a *individuální*. Dosavadní funeální nálezy – přestože neumožňují sledovat jednotlivé nálezové

---

⁴⁵¹ Souhrnně Haberstroh 2000a, další literatura citována v oddílu 5.3.

celky a tudíž vyjádřit se k výše uvedeným charakteristikám v konkrátních případech jednotlivých individuí – naznačují, že situace na Chebsku nebyla v tomto ohledu zdaleka uniformní; předpokladem – dnes nenaplněným⁴⁵² – je samozřejmě také dostatek komparačního materiálu z okolních regionů. Ovšem i dílčí úvahy týkající se *kolektivní etnicity* – byť se mohou s názory staršího bádání principiálně shodovat – je třeba pokládat za účelné a přínosné, neboť se pohybují na kvalitativně vyšší úrovni, než spory o neexistující nacionální hranici vedené okolo poloviny 20. století.

7. Je zřejmé, že s otázkou nacionální a státní příslušnosti Chebska souvisí problematika **střetávání** vlivů několika **kulturních provincií** v jeho hmotné kultuře. Za neúčelné je třeba pokládat hledání dílčích paralel na příliš rozsáhlých územích, klíčové je naopak zařazení chebské hmotné kultury do souvislostí s okolními regiony.⁴⁵³ Drtivou většinu jevů, s nimiž je v rámci Chebska možno se setkat, lze vyložit v kontextu dobové hmotné kultury severozápadních Čech, Horní Falce a Horních Franků, jen v ojedinělých případech je nutno obrátit pozornost za hranice takto vymezeného prostoru (srov. oddíly 4.3.3.5. a 4.3.3.6).⁴⁵⁴ Je tedy možno tvrdit, že Chebsko představuje kontaktní region mezi hmotnou kulturou Bavorska, především severovýchodního, tj. dobové *terry slavorum*, a České kotliny.
8. **Státní příslušnost** chebské sídelní komory je možno dovozovat pouze na základě zpráv o situaci v okolních regionech, tedy v Čechách a v severovýchodním Bavorsku; je tedy nutno vystačit si s konstrukcí postavenou na víceméně negativních zjištěních. Je nepochybné, že Chebská kotlina v počátcích svého osídlení nenáležela říši karlovců, neboť ta našla svou východní hranici na tzv. *limitu sorabica* vymezeném nejpozději roku 805. Českému státu rovněž nemohla v tomto období náležet, neboť ten v pravém slova smyslu neexistoval. Chebská kotlina tedy byla v tomto období více či

---

⁴⁵² V okolních regionech, natož pak na Chebsku samotném, chybí lokality zkoumané na stejné metodické úrovni, jako např. nekropole ve Wirbenz (srov. Haberstroh 2004).

⁴⁵³ Srov. Brather 2001, s. 49 - 50.

⁴⁵⁴ Díky tomu je možno odhlédnout např. od paralel, které hledal zejm. A. Hejna v oblasti durynské, která s Chebskem samotným jen velmi málo souvisí fyzickogeograficky i dějinně – srov. Hejna 1971, s. 522. Důvody, které vedly československé poválečné badatele k hledání ne vždy zcela přílehlavých analogií v této oblasti, je možno vyložit dobovými geopolitickými danostmi.

méně integrální součástí kontaktního území franského a slovanského světa, který je v dobových pramenech označován jako *terra slavorum*; není úkolem této práce analyzovat vztah tohoto nepochybně značně autonomního území k říši, obecně lze snad hovořit o jakémisi federátním uspořádání. Chebsko samotné – coby v rámci *terra slavorum* říšské východní hranici nejvzdálenější území – mělo vazby na říši patrně nejvolnější (to dokládá absence analogického označení k termínům *radanzvindi*, *moinivindi* a *naabvindi*, které by postihovalo obyvatelstvo horního toku Ohře), zato je však – ovšem pouze v rámci hmotné kultury (srov. oddíl 5.3. této práce) – možno zjistit úzký vztah k oblasti severozápadních Čech. V průběhu 9. století došlo k podstatnému kulturnímu sblížení Chebska a vlastní České kotliny, neboť obě tato území patrně již v této době příslušejí ke sféře vlivu řezenské diecéze, zatímco území franského limitu spadá pod biskupství würzburgské, což však opět není možno spojovat s jakoukoliv formou podřízenosti Chebska sotva se rodičímu českému státu.⁴⁵⁵ Ta – ovšem čistě hypoteticky – připadá v úvahu pouze v období okolo poloviny 10. století, tj. v době vzmachu tzv. říše českých Boleslavů (patrně by však měla pouze formu tributární závislosti), neboť již listina Jindřicha IV. z roku 1087 nezahrnuje Chebsko do dávných hranic pražského biskupství, z čehož lze vyvozovat, že závislost Chebska na Českém státě – byla-li vůbec jaká – skončila již okolo roku 973 nebo krátce po něm. Otonsko-štaufská kolonizace započatá na přelomu tisíciletí potom pozvolna postupovala východním směrem, do poloviny 11. století však Chebské kotliny patrně nedosáhla (srov. oddíl 5.1.), avšak ani doposud málo poznané období po roce 1100 nevykazuje známky okamžitého vybudování říšské správy (srov. oddíly 3.1. a 5.4.), což dovoluje hovořit o postupné inkorporaci chebské sídelní komory, resp. rodičího se historického Chebska, do říšského území v průběhu 1. poloviny 12. století.

---

⁴⁵⁵ Výslovné započtení Chebu mezi přemyslovské državy Z. Krumphanzlovou je třeba pokládat spíše za důsledek neobratné formulace, než za kvalifikovanou interpretaci – Krumphanzlová 1974, s. 37.

7. Résumé

Předložená práce zabývající se problematikou raně středověkého osídlení Chebska nepředstavuje první zpracování daného tématu; studie R. Turka, E. Šimka a částečně i A. Hejny z 50. a 60. let jsou však zatíženy dobovým nacionalismem, stejně jako starší publikace německé (k dějinám bádání viz 2. kapitolu). Autor proto přistupuje k tématu bez apriorních etnických schémat.

3. kapitola je věnována geografickému a terminologickému vymezení problematiky. Z provedeného rozboru vyplývá nepříslušnost historického území zvaného *historické* nebo *štaufské Chebsko* do raně středověkého období, autor proto navrhuje termín nový, a sice *chebská raně středověká sídelní komora*. Jejím vymezení a charakteristice je věnována 4. kapitola.

Ta se sestává z přehledu pramenné báze (oddíl 4.1.), stati věnované rozporu hmotných a toponomastických pramenů (oddíl 4.2.), katalogu archeologických nálezů a jejich kritiky (oddíl 4.3.) a opatřena je dílčím závěrem (oddíl 4.4.). Z důvodů neexistence písemných a malé průkaznosti toponomastických pramenů rekonstruuje autor chebskou sídelní komoru vesměs na základě archeologických nálezů. Z nich jsou nejdůležitější – vedle nálezů ze samotného chebského centra, jimž je věnována pozornost v rámci vybraných problémů vztahujících se k vývoji osídlení – kostrová pohřebiště, která vymezují perimetr sídelní komory v okruhu cca 6 km okolo Chebu. Osídlení je zde vázáno na nadmořskou výšku do 450 m. n. m., nívní půdy a k jihu orientované svahy podél toku Ohře. Specifický problém představuje existence osídlení svahů nad řekou Odravou. Počátek raně středověkého osídlení Chebska spadá do 8. století, závěr je dán připojením Chebska k tzv. Severní marce okolo roku 1100.

5. kapitola je věnována problematice etnické a státní příslušnosti chebské sídelní komory. Po shrnutí historického vývoje v severovýchodním Bavorsku (oddíl 5.1.) a osídlení v sousedních regionech (oddíl 5.2.) následuje rozbor kulturních vlivů, s nimiž se setkáváme v rámci Chebské kotliny. Na základě této analýzy se autor vyslovuje pro kolektivní etnicitu osídlení obsahující převažující slovanskou komponentu a příslušnost raně středověkého Chebska k autonomnímu útvaru na východě karolinsko – otonské říše, kterou dobové texty označují jako *terra slavorum*. Příslušnost Chebska k českému státu je v raném středověku nutno pokládat za nedoložitelnou. Oddíl 5.4. je věnován nástinu vývoje štaufské kolonizace regionu, která plynule navazuje na raně středověké osídlení.

8. Résumé

The presented work devoted to the problematic of early Middle Ages' settlement of Cheb region does not represent the first work on the given subject. The nationalistic context of the time left its mark on studies by R. Turek, E. Šimek, and partly even A. Hejna from the 50th and 60th of the last century as well as on older German publications (to the history of research see capture 2). It is the reason of author's acceptance of the given topic without preconceived ethnically schemes.

The capture 3 is devoted to the geographical and terminological definition of the problematic. Author arrived at a conclusion that the historical area called historical of Stauf Cheb does not belong to the early Middle Ages' period. As a result of this fact author offers new term, that is Cheb's early Middle Ages' settlement territory. The capture 4 is devoted to its definition and characteristic.

It consists of a survey of sources base (section 4.1.), a part devoted to the discrepancy of physical and toponomastic sources (section 4.2.), a catalogue of archeological discoveries and their criticism (section 4.3.), and it is provided with partial conclusion (section 4.4.). Because of non-attendance of written sources and limited conclusiveness of toponomastic ones, the author reconstructs the Cheb's settlement territory mostly on the base of archeological findings. The most important of them are findings from Cheb's center itself. Attention to them is devoted in the framework of chosen problems in relation with the development of the settlement. Next to these findings are the most important the skeleton burial grounds locating the arc-perimetr (ve slovníku výraz pro obloukový perimeter) of the seat area in the circle circa 6 km around Cheb. Settlement here is tied by the elevation above sea level till 450 m of the altitude, alluvial plains and hill sides along the river Odava oriented towards the south. Existence of settlement of slopes above the river Odava introduces a specific problem. Beginning of the early Middle Ages's settlement of Cheb is dated to the 8 century and the end of it is connected with its annexation (tento výraz platí pro násilné připojení), to the so called North Marca around the year 1100.

Capture 5 is devoted to ethnic and national problematic of Cheb's settlement territory. Outline of historical development in the Northeast Bavaria (section 5.1.) and of settlement in bordering regions (section 5.2.) is followed by analysis of cultural impacts we can meet in Cheb's valley. On the base of this analysis author pronounces for the collective ethnicity of the settlement containing predominant Slavic component

and for Cheb's early Middle Ages area belonging to the autonomous structure on the East of Caroline-Otton empire, called by period texts "terra slavorum". Fact of belonging of Cheb's area to the Czech state in the early Middle Ages is considered not to be verifiable. Section 5.4. is devoted to the outline of development of Stauf's colonization of the region continuing the early Middle Ages' settlement.

(English by J. Kramářová)

9. Prameny a literatura

a) prameny⁴⁵⁶

- CDB I.....Friedrich, Gustav 1907: Codex Diplomaticus et Epistolaris Regni Bohemiae I. Praha.
- CRF I.....Boretius, Alfred 1883: Capitularia Regum Francorum I : Karoli Magni Capitularia. Monumenta Germaniae Historica : Leges. Hannover.
- DD Arn .....Kehr, Paul 1940: Die Urkunden Arnolfs. Monumenta Germaniae Historica : Diplomata Regum Germaniae ex Stripe Karolinorum III. Berlin.
- DD F I .....Appelt, Heinrich 1990: Die Urkunden Fridrichs I. : Teil 4, Die Urkunden Friedrichs I. 1181 – 1190. Monumenta Germaniae Historica : Diplomata Regum et Imperatorum Germaniae X. Hannover.
- DD LK .....Schieffer, Theodor 1960: Die Urkunden Zwentibolds und Ludwigs des Kindes. Monumenta Germaniae Historica : Diplomata Regum Germaniae ex Stripe Karolinorum IV. Berlin.
- FRB II .....Emler, Josef 1874: Cosmae Chronicon Bohemorum cum Continuatoribus. Fontes rerum Bohemicarum II. Praha.
- LLB .....Völkl, Gustav 1955: Das älteste Leuchtenburger Lehenbuch. Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg XCVI, s. 277 – 404.
- ME .....Gradl, Heinrich 1883: Monumenta Egrana I. Das Egerland : Heimatskunde des Ober-Eger-Gebietes. Eger
- NLB.....Singer, Fridrich Wilhelm 1996: Das Nothaftische Lehensbuch von 1360. Arzberg – Hohenberg.
- RB I.....Erben, Karel Jaromír 1855: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae : Pars I., Annorum 600 – 1253. Praha
- SRG VII.....Kurze, Friedrich 1891: Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum orientalis. Monumenta Germaniae Historica : Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi VII. Hannover.
- SRG L.....Kurze, Fridrich 1890: Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Trevensis. Monumenta Germaniae Historica : Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi L. Hannover.

b) sekundární literatura

- Abels, Björn-Uwe 1986: Archäologischer Führer Oberfranken. Stuttgart.
- Alberti, Karl 1904: Alte Ringwallinseln im Egerlande. Unser Egerland VIII., s. 50 – 53.
- Ammon, Hermann (ed.) 1992: Die Entwicklung Forchheims im frühen Mittelalter. Schriftenreihe der universitären Außenstelle Forchheim, Heft 1. Forchheim.
- Bachmann, Margarete 1925: Die Verbreitung der slavischen Siedlungen in

---

⁴⁵⁶ Nepublikované prameny jsou *in extenso* citovány průběžně v poznámkovém aparátu.

Nordostbayern. Erlangen.

Bergmann, Albin 1928: Vorläufiger Bericht über Wallgrabungen in Westböhmen. Sudeta IV, s. 69 – 72.

Bernau, Franz 1878: Burg und die Stadt Elbogen von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1547. Comotovia IV. Kommotau.

Bláhová, Marie – Frolík, Jan – Profantová, Naďa 1999: Velké dějiny zemí Koruny české : Svazek I, Do roku 1179. Litomyšl – Praha.

Bláhová, Marie 1986: Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu. Acta Universitatis Carolinae : Monographia. Praha.

Boháč, Jaromír 2007: Zmizelé Chebsko : zničené obce a osady okresu Cheb po roce 1945. Cheb.

Bosl, Karl 1965: Handbuch der historischen Stätten Deutschlands VII : Bayern. Stuttgart.

Brather, Sebastian 2001: Archäologie der westlichen Slawen : Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa. Berlin – New York.

Brather, Sebastian 2004: Etnische Interpretation in der frühgeschichtlichen Archäologie : Geschichte, Grundlagen und Alternative. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, Band XLII, Berlin – New York.

Braun, Hermann 1938: Wortgeographie des historischen Egerlandes. Zeitschrift für Mundartforschung, Beiheft XVI. Tübingen.

Bubeník, Josef – Meduna, Petr 1994: Zur frühmittelalterliche Keramik in Nord-West-Böhmen. In: Staňa, Č. (ed.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Brno.

Bubeník, Josef 1988: Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.

Burachovič, Stanislav 2003: Knihy Antona Gnirse o Karlovarském kraji. In: Horčíčka, K. (ed.): Pocta Antonu Gnirsovi. Loket, s. 22 – 28.

Díaz-Andreu, Margarita – Champion, Timothy (ed.) 1996: Nationalism and archaeology in Europe. London.

Dietel, Karl 1965: Frühmittelalterliche Metallfunde vom Großen Waldstein. Kulturwarte XI, s. 134 – 136.

Dietel, Karl 1966: Der Waldstein im Spiegel seiner Geschichte und im Lichte neuer Ausgrabungen. Heimatbeilage zum Amtlichen Schulanzeiger des Regierungsbezirks Oberfranken XXV, Bayreuth.

Dinklage, Karl 1938: Zur ältesten Besiedlungsgeschichte des Egerlandes. Heimat und Volkstum XVI, s. 329 – 336.

Dinklage, Karl 1940: Studien zur Frühgeschichte des deutschen Südostens. Südostforschungen V, s. 158 – 198.

Dobiáš, Josef 1963: Seit wann bilden die natürliche Grenzen von Böhmen auch seine politische Landesgrenze? Historica VI, s. 5 – 44.

Eichler, Ernst – Greule, Albrecht – Janka, Wolfgang – Schuh Robert 2001: Siedlungsnamen im oberfränkischen Stadt- und Landkreis Bamberg. Beiträge zur slawisch – deutschen Sprachkontakten, Band I. Heidelberg .

- Eichler, Ernst – Greule, Albrecht – Janka, Wolfgang – Schuh Robert 2006: Siedlungsnamen im oberfränkischen Stadt- und Landkreis Bayreuth. Beiträge zur slavisches – deutschen Sprachkontakten, Band II. Heidelberg.
- Elser, Anja – Losert, Hans 2007: Ländliche Siedlungen der Vorgeschichte und des frühen bis hohen Mittelalters auf dem Netzaberg, Gemeinde Eschenbach, Landkreis Neustadt an der Waldnaab, Oberpfalz. Archäologisches Jahr Bayern, s. 134 – 136.
- Ettel, Ernst. 2004: Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Egerer Kreises unter besonderer Berücksichtigung der Orts- und Flurformen. Quellen und Erörterungen 4. Pressath.
- Fiala, Zdeněk 1967: Die Organisation der Kirche im Přemysliedenstaat des 10. – 13. Jhs. In: Graus, F. – Ludat, H. (ed.): Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit. Wiesbaden, s. 133 – 143.
- Franz, Leonhard 1939: Ein frühdeutscher Fund aus dem Egerland. In: Hesch, M. – Spannaus, G. (ed.): Kultur und Rasse : Otto Reche zum 60. Geburtstag. München – Berlin.
- Franz, Leonhard 1940: Ein frühdeutscher Fund aus dem Egerland. Unser Egerland XLIV, s. 78 – 79.
- Franz, Leonhard 1941: Der Fund von Trebendorf. Unser Egerland XLV, s. 68 – 73.
- Gnirs, Anton 1927a: Zur Frage vorgeschichtlicher Siedlungen in Franzenbader Moorland und in seiner Umgebung. Sudeta III, s. 77 – 87.
- Gnirs, Anton 1927b: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale : Der politische Bezirk Elbogen. Prag.
- Gnirs, Anton 1995: Wogastisburg. Bohemia XXXVI, s. 113 – 117.
- Gnirs, Anton 1996: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in dem Bezirke Karlsbad. München.
- Haberstroh, Claudia 2004: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Ldkr. Bayreuth. München.
- Haberstroh, Jochen 2000a: Schlawische Siedlung in Nordostbayern. In: Wiczorek, A. – Hinz, H. M. (ed.): Europasmitte um 1000. Stuttgart, 713 – 717.
- Haberstroh, Jochen 2000b: Die merowingischen Grabfunde von Kleinbardorf, Gde. Sulzfeld, Lkr. Rhön-Grabfeld. Beiträge zur Archäologie in Unterfranken, s. 245 – 263.
- Heidenreich, Anja 1997: Ein Hochmittelalterlicher Bestattungsplatz mit Schläfenringen auf dem Barbaraberg (Gde. Speinshart, Lkr. Neustadt a. d. Waldnaab). Beiträge zu der Archäologie in der Oberpfalz, s. 322 – 333.
- Heidenreich, Anja 1998: Ein slawischer Friedhof mit Kirche auf dem Barbaraberg im Landkreis Neustadt/Waldnaab. Archäologische zeugnisse zur Siedlungsgeschichte I. Bamberg – Pressath.
- Hejna, Antonín 1964: Archeologický výzkum v Chebu v roce 1962 – 1963. Archeologické rozhledy XVI, s. 664, 685 – 690.
- Hejna, Antonín 1965: Zbytek opevnění slovanského hradiště v Chebu. Archeologické rozhledy XVII, s. 825 – 830.
- Hejna, Antonín 1967a: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a

- Chebska. Památky archeologické LVIII, s. 169 – 271.
- Hejna, Antonín 1967b: K některým otázkám slovanského osídlení Chebu a Chebska. *Minulost Západočeského kraje V*, s. 204 – 219.
- Hejna, Antonín 1971: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska II. *Památky archeologické LXII*, s. 488 – 550.
- Hensch, Mathias 2005: Burg Sulzbach in der Oberpfalz : Archäologisch-historische Forschungen zur Entwicklung eines Herrschaftszentrum des 8. bis 14. Jahrhunderts in Nordbayern. *Materialien zur Archäologie in Oberpfalz, Band 3*. s. 1.
- Hlaváček, Ivan 1997: Nástin historiografie města Chebu a Chebska. *Sborník Chebského muzea*, s. 132 – 140.
- Horčíčka, Karel 2003: PhDr. Anton Gnirs : Stručný životopis. In: Horčíčka, K. (ed.): *Pocata Antonu Gnirsovi*. Loket, s. 5 – 8.
- Christaller, Walter 1968: *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Erlangen.
- Jirát, Tomáš – Šebesta, Pavel 2004: K počátkům historie Kynšperka. *Sborník Chebského muzea*, s. 16 – 31.
- John, Alois 1903: *Oberlohma : Geschichte und Volkskunde eines egerländer Dorfes*. Prag.
- John, Alois 1908: *Adolf Czernicki +. Unser Egerland XII*, s. 87
- John, Alois 1911: *Weitere Beiträge zur Geschichte des Egerländer Dorfes Oberlohma : Die Gräberfunde bei Oberlohma*. *Unser Egerland XV*, s. 10 – 11.
- Jonas, Julius Ernst 1912: *Bericht über die Ausgrabungsarbeiten auf der Kaiserburg zu Eger im Jahre 1911*. *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege, Beiheft VI*, Wien.
- Kašička, František – Nechvátal, Bořivoj 1980: *Slovanská hradiště v povodí Ohře na Loketsku*. In: Dostál, B. – Vignatiová, J. (ed.): *Slované 6. – 10. století : Sborník referátů ze symposia Břeclav – Pohansko 1978*. Brno.
- Käubler, Rudolf 1935: *Die ländlichen Siedlungen des Egerlandes*. Leipzig.
- Kejř, Jiří 1973: *Císař Friedrich Barbarossa jako pán západočeské provincie Sedlecké (Loketské)*. In: *Pocata akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha.
- Klápště, Jan 2005: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha.
- Klsák, Jiří 2003: *Gnirs a archeologie v regionu*. In: Horčíčka, K. (ed.): *Pocata Antonu Gnirsovi*. Loket, s. 32 – 39.
- Knor, Antonín 1951: *Slovanské hradisko v Jenišově – Tašovicích*. *Archeologické rozhledy III*, s. 16, 25 – 26.
- Krüger, Rainer 1967: *Typologie des Waldhufendorfes nach Einzelformen un deren Verbreitungsmustern*. *Göttinger geographische Abhandlungen, Heft 42*. Göttingen.
- Krumphanzlová, Zdenka 1974: *Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. – 11. věku v Čechách*. *Památky archeologické LXV*, s. 34 – 110.
- Kubů, František 1997: *Štaufská ministerialita na Chebsku*. Cheb.
- Kubů, František 2005: *Chebský městský stát*. České Budějovice.
- Losert, Hans – Szameit, Erik 2004: *Archäologische Untersuchungen im vierder*

Entdeckten frühmittelalterlichen Gräbelfeld von Mockersdorf, Stadt Neustadt am Kulm, Landkreis Neustadt an der Waldnaab, Oberpfalz. Archäologisches Jahr Bayern, s. 101 – 103.

Losert, Hans (v tisku): Neue Forschungen am „Rauhen Kulm“ : Teil 2: Archäologische Untersuchungen zur Kenntnis von Besiedlung und Befestigung im frühen Mittelalter. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen.

Losert, Hans 1993: Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Beiheft VIII, Köln.

Losert, Hans 2003: Bajuwaren und Slawen im frühen Mittelalter in der mittleren und nördlichen Oberpfalz. Schriftenreihe des Stadtmuseums und Stadtarchivs Sulzbach-Rosenberg XIX : Sulzbach und das Land zwischen Naab und Vils im frühen Mittelalter. Sulzbach, s. 155 - 162.

Losert, Hans 2004: Zur mittelalterlichen Siedlungsgeschichte im Steigerwald aus archäologischer Sicht. In: Becker, H. – Ericsson, I. (ed.): Mittelalterliche Wüstungen im Steigerwald. Bamberger geographische Schriften, Sonderfolge VII. Bamberg, s. 1 – 46.

Losert, Hans 2005: Kirchenarchäologie und mittelalterliche Siedlungsgeschichte in Nordbayern. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich XXI, s. 107 – 118.

Měřínský, Zdeněk 2006: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II. Praha.

Müller, Michal 1923: Die Slavengräber bei Oberlohma und die Slaven im Egerlande, Egerer Jahrbuch LIII, s. 57 – 65.

Neischl, Adalbert 1912: Die vor- und frühgeschichtlichen Befestigungen am Rauher Kulm bei Neustadt am Kulm (Oberpfalz). Paris.

Neubauer, Michael – Thieser, Bernd 2001: Cheb – (Redwitz) – Kemnath – Creußen : Místa na staré dálkové cestě. Sborník Chebského Muzea, s. 71 – 76.

Niederle, Lubor 1909: Příspěvky k počátkům českých dějin : Jak daleko seděli Čechové na jih? Český časopis historický XV, s. 72 – 78.

Niederle, Lubor 1913: Život starých Slovanů I. Praha.

Nový, Rostislav 1968: Die Anfänge des Böhmisches Staates. Acta Universitatis Carolinae, Monographia XXVI, Praha.

Obst, Ralf 2006: Untersuchungen zu zwei durch Lesefunde erschlossenen Wüstungen des frühen Mittelalters bei Zelligen, Lkr. Main-Spessart. Beiträge zur Archäologie in Unterfranken, s. 147 – 205.

Plesl, Evžen 1961: Lužická kultura v severozápadních Čechách. Praha.

Pöllath, Ralph 1998: Ein Gräbelfeld des 8. Jahrhunderts aus der Chem-Further Senke. Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz, s. 355 – 360.

Pöllath, Ralph 2002: Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern : Eine archäologisch-historische Interpretation mit der Vorlage der Ausgrabungen von K. Schwarz in Weismain und Thurnau-Allendorf. München.

Prošek, F. 1952: Zbytky slovanského srubu na Starém Lokti u Jenišova – Tašovic. Archeologické rozhledy IV., s. 426, 452 – 53.

Reinecke, Paul 1927/28: Die Slaven in Nordostbayern. Bayerischer Vorgeschichtsfreund VII, s. 17 – 37.

- Reinecke, Paul 1931: Die Westgrenze vorgeschichtlicher Besiedlung in Böhmen. Sudeta VII, s. 26 – 38.
- Schürer, Oskar 1929: Die Doppelkapelle der Kaiserpfalz Eger : Eine baugeschichtliche Untersuchung. Eger – Kassel.
- Schürer, Oskar 1934a: Die Kaiserpfalz Eger. Berlin.
- Schürer, Oskar 1934b: Geschichte von Burg und Pfalz Eger. München
- Schürer, Oskar 1934c: Die Kaiserpfalz Eger : Ihr politisches und künstlerisches Schicksal. Prag
- Schwarz, Ernst 1931: Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. München – Berlin.
- Schwarz, Ernst 1960: Sprache und Siedlung in Nordostbayern. Erlanger Beiträge zur Sprach- und Kunstwissenschaft, Band IV. Nürnberg.
- Schwarz, Klaus 1955: Die vor- und frühgeschichtlichen Geländedenkmäler Oberfrankens. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte V. Kallmünz.
- Schwarz, Klaus 1984: Frühmittelalterliche Landesausbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwald und Oberpfälzer Wald. Mainz.
- Siegl, Karl 1912: Die Ausgrabungen auf der Kaiserburg in Eger. Mittheilungen des Vereins für Geschichte Deutscher in Böhmen L, s. 358 – 372.
- Singer, Fridrich Wilhelm 1965: Mittelalterliche Keramik aus dem Fichtelgebirge. Kulturwarte XI, s. 122 – 133.
- Sláma, Jiří 1973: Civitas Wistrachi ducis. Historická geografie XI, s. 3 – 30.
- Sláma, Jiří 1986: Střední Čechy v raném středověku II : Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praehistorica XI. Praha.
- Slavík, Jaroslav R. 1949: Slované na Chebsku. Cheb.
- Smetánka, Zdeněk – Klápště, Jan – Richterová, Julie 1979: Geodeticko-topografický průzkum zaniklé středověké vsi Ostrov (k. o. Jedomělice). Archeologické rozhledy XXXI, s. 420 – 430.
- Smrž, Zdeněk 1991: Výšinné lokality mladší doby kamenné až raného středověku v severozápadních Čechách : Pokus o sídelně historické hodnocení. Archeologické rozhledy XLIII, s. 63 – 89.
- Stloukal, Milan – Szilvássy, Johann – Šebesta, Pavel 1988: Die slawische Gräberstätte auf der Kaiserburg in Cheb (Eger). Památky archeologické LXXIX, s. 390 – 423.
- Sturm, Heribert 1935: Das franzenbader Museum. Eger.
- Sturm, Heribert 1964: Oberpfalz und Egerland : Ausgewählte Worträge. Geislingen.
- Šauerová, Lenka 2003: Antropologický výzkum kosterních pozůstatků ze slovanského pohřebiště na Chebském hradě. Sborník Chebského muzea, s. 57 – 63.
- Šebesta, Pavel 1978a: Dřenice, o. Cheb, okr. Cheb. Výzkumy v Čechách 1975, č. 51, s. 41.
- Šebesta, Pavel 1978b: Kolová, o. Libavské Údolí, okr. Sokolov. Výzkumy v Čechách 1975, č. 106, s. 75.

- Šebesta, Pavel 1978c: Cheb, okr. Cheb. Výzkumy v Čechách 1975, č. 76, s. 30.
- Šebesta, Pavel 1981: Vokov, okr. Cheb. Výzkumy v Čechách 1976 - 1977, č. 464, s. 159.
- Šebesta, Pavel 1982: Zaniklé středověké vesnice v západní části Slavkovského lesa. Archeologia historica VII, s. 203 – 209.
- Šebesta, Pavel 1989: Neue Beiträge zur Bauentwicklung Chebs (Eger). Archeologia historica XIV., s. 123 – 130.
- Šebesta, Pavel 1990: Cheb, okr. Cheb. Výzkumy v Čechách 1986/87, č. 155, s. 62.
- Šebesta, Pavel 1995: Cetnov, okr. Cheb. Výzkumy v Čechách 1990, č. 179, s. 43.
- Šebesta, Pavel 1997: Archäologische Forschung der Kaiserburg zu Eger. In: Nekuda, R. – Unger, J. (ed.): Z Právěku do středověku. Brno, s. 197 – 203.
- Šebesta, Pavel 1999a: Der frühmittelalterliche Betattungsplatz von Cheb (Eger). Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen VIII, s. 193 – 200.
- Šebesta, Pavel 1999b: První slovanská obydlí v Chebu. Sborník Chebského muzea, s. 5 – 10.
- Šebesta, Pavel 1999c: Sbírka archeologie. Sborník Chebského muzea, s. 64 – 66.
- Šebesta, Pavel 2000: Štaufská hradní kaple v Chebu. Sborník Chebského muzea, s. 9 – 15.
- Šebesta, Pavel 2002: Die älteste Spuren der Kolonisation in Cheb/Eger. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen XII, s. 204 – 210.
- Šebesta, Pavel 2004a: Cheb, okr. Cheb. Výzkumy v Čechách 2002, č. 363, s. 82.
- Šebesta, Pavel 2004b: Cheb, okr. Cheb. Výzkumy v Čechách 2002, č. 364, s. 83.
- Šebesta, Pavel 2005: Před 40 lety zemřel Julius Ernst Jonas. Sborník Chebského muzea, s. 246 – 247.
- Šebesta, Pavel 2006: Nejstarší opevnění v Chebu. Sborník Chebského muzea, s. 168 – 175.
- Šimek, Emanuel 1955: Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území – v staré době. Brno.
- Štefan, Ivo 2008: Vybrané problémy raně středověkých pohřbišť. Nepublikovaná disertační práce, Praha.
- Třeštík, Dušan 1997: Počátky Přemyslovců. Praha
- Turek, Rudolf 1950: Slovanské osídlení Chebska. Obzor prehistorický XIV, s. 401 – 440.
- Turek, Rudolf 1957: Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen. Praha.
- Turek, Rudolf 1975: Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 a její teritoria. Slavia Antiqua XX, s. 69 – 122.
- Úlovec, Jiří 1998: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb.
- Unger, Šimon 2005: C. Haberstroh: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Ldkr. Bayreuth. Archeologické rozhledy LVII, s. 422 –

428.

Varhaník, J. – Zavřel, J. 1989: K petrografické skladbě zdiva chebského hradu. Památky a příroda XIV, s. 15 – 16.

Velímský, Tomáš 1990: Libavské údolí, o. Kolová, okr. Sokolov. Výzkumy v Čechách 1986/87, č. 243, s. 99.

Velímský, Tomáš 1992: Zur Problematik der Stadtgründung des 13. Jahrhunderts in Kynšperk nad Ohří (Königsberg). Památky archeologické LXXXIII, s. 105 – 148.

Velímský, Tomáš 1993: Die Stadtgründung des 13. Jahrhunderts in Kynšperk nad Ohří (Königsberg) im Lichte neuer Archäologischer Forschungen. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen III, s. 57 – 60.

Wilhelm, Franz 1911: Die Grabungen auf der Egerer Kaiserburg. Unser Egerland XV., s. 103 – 106, 128 – 132.

Wiwjorra, Ingo 1996: German archaeology and its relation to nationalism and racism. In: Díaz-Andreu, M. – Champion, T. (ed.): Nationalism and archaeology in Europe. London, s. 164 – 188.

Zapf, L. 1885/86: Ein Burgwall auf dem Waldstein im Fichtelgebirge. Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Baierns VI, s. 1 – 16.

Zapf, Ludwig 1887: Die windische Wallstelle auf dem Waldstein in Fichtelgebirge. Archiv für Geschichte von Oberfranken XVII, s. 237 – 251.

c) elektronické informační zdroje

Archeologická databáze Čech⁴⁵⁷

Databáze národních autorit NK ČR

[http://sigma.nkp.cz/F/1HPBP998XRBTX9D1MY6QGAU6AIF9DXR4547UY8RM8KT4TLFIVG-00440?func=file&file_name=find-a&local_base=AUT]

Archäologie am Obermain : Kleines archäologisches Lexikon

[<http://www.landschaftsmuseum.de/Seiten/Lexikon/Lexikon.htm>]

---

⁴⁵⁷ Za zpřístupnění příslušných údajů děkuji PhDr. Martinu Kunovi, CSc.